

ҲОТАМ УМУРОВ

ЖОНИ БОР ШАРПАЛАР

Тошкент
"Muharrir nashriyoti"
2012

УДК: 821.512.133-7

ББК 84(5Ў)6

У 52

Умутов Ҳотам.

Жони бор шарпалар / Ҳ.Умутов; масъул муҳаррир:
У.Ҳамдам. – Тошкент: «Muharrir nashriyoti», 2012, 88 б.

ББК 84(5Ў)6

“Битта чириган олма бир омбор олмани чиритиши”ни, “Тиррақи бузоқ бутун подани булғаши”ни, “Ёмон кулол қўлидан яхши кўза чиқмас”лигини яхши биласиз. Ҳаётимизда учровчи битта ёмонлик ҳам, ахлоқсизлик ҳам, ёлғончилик ҳам, иғвогарлик ҳам, адоват, порахўрлик ҳам бутун бир жамоага салбий таъсир қилади, унинг салоҳиятига доғ туширади. Ҳа, “дардини яширган дармон топмас”, дейдилар. Шу сабаб латифа ва мутойиба, ҳангома ва ҳажвияларга ўралган бу нуқсонлардан қанчалик тез қутилсак, шунчалик ютамиз, фаолиятимизда адолат ва поклик устун бўлади. “Бир гапнинг қирқ фаҳми бор”лигини, “Гавҳар қадрини кўр билмас”лигини ёдда тутасиз, деган умиддамиз.

Масъул муҳаррир ва сўзбоши муаллифи:

Улуғбек Ҳамдам

Тақризчилар:

Ж.Элгазаров,

филология фанлари доктори, профессор

Ж.Ҳамроев,

филология фанлари доктори, профессор

С. Ҳўжамқулов.

филология фанлари номзоди

ISBN 978-9943-342-84-2

© Ҳ.Умутов,
«Muharrir nashriyoti»,
Тошкент, 2012

ЗИЁЛИ – ЖАМИЯТ ВИЖДОНИ

Зиёли борки, ўз халқининг виждони бўлади. Шундай бўлиши зарур ҳам! Акс ҳолда, у ўз номига муносиб эмас. Виждонни биламиз, у инсоннинг яхши-ёмон аъмолини тарозуда тортиб туради, эгасига ёқиш-ёқмаслигидан қатъи назар, натижани эълон қилади. Забардаст олим, филология фанлари доктори, профессор Ҳотам Умурувнинг “Жони бор шарпалар” деб номланган қўлёзмасини ўқиб, хаёлимга илк келган ўй шу бўлди. Зиёлининг бошқа бир ўхшашини – кўзгу. Фақат залвор ва кўламга қараб, бу кўзгуда зиёлининг ўзининггина эмас, айти дамда замондошларининг, керак бўлса, бутун бошли миллатининг маънавияти акс этади.

Назаримда, ушбу тўпламга жамланган ҳажвий ва сатирик асарлар бир лаҳзанинггина меваси эмасдек (гарчи ёзувчининг ўзи кичиринида “бир лаҳзалик кашфлар” дея камтарона изоҳ берган бўлсада), у муаллифнинг кўп йиллик кузатувлари ҳосиласи ҳамдир. Демак, бу фикрдан бошқа бир хулоса келиб чиқади: олимнинг виждони ҳамини бедор, у ҳаётда учрайдиган нуқсонни камчиликларга нисбатан муросасиз. Аслида, тўғриси ҳам шу эмасми? Мамлакатнинг ижодкори, олими ўз юртини, унинг ҳар бир гўшасини ҳамма вақт покискаю обод кўришни истайди. Бу истак эса уни ҳалол бўлишга, ҳалол яшашга ундайди, атрофга ҳам тоза, холис нигоҳ билан қарашга чорлайди. “Буюк одамдан биз, аввало, ҳақиқатга муҳаббатни талаб қиламиз”, деб ёзган экан Гёте. Ори рост! Мен “чинакам олимдан, ҳақиқий зиёлидан ҳам”, дея кўшиб кўйган бўлардим. Зеро, юрагида шундай муҳаббати борларгина ҳақиқий олим, чинакам зиёли аталишга муносиб! Ишончим борки, кўлингиздаги мўъжаз китоб ҳам шу муносабат мевасидир.

Тўпландан ўрин олган аксарият кузатувлар олий ўқув даргоҳлари билан боғлиқ эканлигини назарда тутсак, унинг аҳамияти чандон ортади. Чунки айнан шу ерда бўлғуси мутахассислар, юртнинг келажаги ҳисобланмиш ёш авлод таълим-тарбия оладики, тўғрилиқ ва ҳалоллик туйғуларининг камол топтириш ишини, аввало, шундай масканлардан бошламоқ айти муддаодир. (Шу маънода тўпланини ҳар бир ўқитувчию талабанинг ўқиб чиқишини жуда-жуда истайди кўнгил. Қани энди ректору декан каби

рахбарларнинг-да бир чимдим вақтлари топилиб, уни шундоқ бир варақлаб чиқсалар эди, дея яна орзу қиласан, киши...) Муаллифнинг кундалик ҳаётимизда рўй бераётган нуқсонларга қарши кучли танқидий позицияда турганлиги алоҳида эътиборга шоён. Чунки бу танқиднинг ортида турмушимизнинг рисоалардагидек тўғри ва ҳалол бўлишини ишташлик ётади.

Асқад Мухтор “Шеър – шоирнинг ижтимоий виждони” деган эди Рауф Парфи ҳақидаги мақоласида. Рост. Нафақат шеър, балки ҳар қандай ёзувда, ҳар қандай амалда бўй кўрсатиши мумкин ва керак бу виждон. Фақат бунинг битта шарт бор – аввало, у, яъни виждон деганимиз мавжуд бўлмоғи керак! Мен ушбу кузатувлар бағрида ўша виждонни, бўлгандаям уйғоқ бир виждонни ҳис қилдим. Рисоладан чиқарган энг муҳим хулосам ҳам шу!

Хўш, у нималарда кўринади?..

Муносабатда, деган бўлар эдим мен қолган барча изоҳлардан бурун. Олимнинг ўзи яшаётган атроф-муҳитда юз бераётган воқеа-ҳодисаларнинг маъқулларини ёқлаб, номаъқулларини қабул қилмаслигида кўринади бу виждон. Домла етмишни қоралади, лекин бу муборак ёшига қарамай, ҳали-ҳануз исёнкор руҳ билан ҳаётга ёндашадилар. Кўпинча биз “исён”, “исёнкор” деган сўзлардан андак ҳадиксираймиз. Чунки, ўйлашимча, уларни аксарият ҳолларда негатив норозилик кайфияти билан боғлиқ ҳолда тасаввур қилсак керак. Аслида-чи? Аслида, у ўзининг ижобий маъносида жудаям зарур. Олимда, ижодкорда шундай исёнкор кайфият бўлмас экан, унинг ёзганлари руҳсиз ва туссиз сўзлар йиғиндисидан бошқа нарса бўлмай қолади. Виждон бор экан, энг муҳими, бедор экан, у ҳамиша, ҳар қандай вазиятда исён билан бирга, ёнма-ён одимлайди. Муҳими, чекинмаслик, ўз табиатига содиқ қолишдир. Буларнинг ёнига билим, тажриба ва маҳорат қўшилганда эса “Жони бор шарпалар” сингари рисоалар дунёга келади, дегим келади.

Мен ҳажвияларнинг тилига алоҳида эътибор бердим. У халқимиз донишмандлигию муаллиф услубининг таъсирчанлигини, ўткирлигини баралла намоиш этади. Албатта, бу ерда олимнинг узоқ йиллик ҳаётий ва касбий тажрибаси ҳам “манаман” деб кўзга ташланиб турибди. Чунончи, биргина “Бегимдан ҳам бегойими зўр дунё” номли шапалоқдек ҳажмли (айтмоқчи, уларнинг аксари шапалоқдек келадию, таъсири ҳам худди шундай, шапалоқдай ачитади-да ўзиям!) ҳажвда бир эмас, икки эмас, уч эмас, нақ тўртта халқ донишмандлиги уммонидан томчилар бор: “Тутуннинг аччиғини мўри билади”, “Бировнинг қўли билан тикан юлиш

осон”, “Келтир менга, йўқдир сенга”, “Бугдой бўлса, ўлчов то-памиз”. Бир жумла билан айтганда, рисоланинг тили жамиятдаги алдов, фириб, сохтагарчилик, порахўрлик, юзакичилик каби ўнлаб нуқсон ва камчиликлар юзидаги пардани юлиб ташлашга қаратилган аёвсиз танқидий руҳга ғоят мос тушган. Таъбир жоиз бўлса, улар (тил ва танқидий руҳ) муаллиф мақсади парвозини таъминлаган икки бақувват қанотга менгзайди. Беихтиёр, улкан ёзувчи Абдулла Қаҳҳор ёдингга тушади ва унинг йўли, унинг интилишлари ҳамон давом этаётганидан кўнглингга ёруғлик инади. (Дарвоқе, тўпламда устоз адибга мурожаат бор.)

Муқаддас битиклардан бирида агар ноҳақликни кўрсанг, аввало, кўлинг билан уни тўхтат, кўлинг билан бўлмаса, тилинг билан тўхтат, агар бунга ҳам қодир бўлмасанг, дилинг билан унга қарши бўл, дея ўғит берилади. Мазкур рисола ҳассос олим, филология фанлари доктори, профессор Ҳотам Умуровнинг жамиятимизда, атрофимизда рўй бераётган ҳар турли камчиликларга тили билан “Тўхта!” деб айтган ҳайқириғидир. Зеро, олим-ижодкорнинг қуроли, бу – унинг сўзи. Бас, олим бисотидаги энг таъсирли ва энг кучли қуролини ишга солаётир, у сўз айтаётир. Энди уни тинглаш, унинг истагига жавоб бериш қўли ва дили борларга тан. Зеро, тажриба шуни кўрсатмоқдаки, бу учаласи (кўл, тил ва дил) ҳамқору ҳамнафас бўлгандагина мақсад ҳосил бўлғуси. Шундай эмасми?..

Улуғбек ҲАМДАМ

*Сиқилган кишига кулги бахш этмоқ,
Бир ботмон қандан ҳам билгил яхшироқ.
Шакардан топади маза оғиз, тил,
Кулгудан топади лаззат руху дил.*

А. Жомий

БИРИНЧИ ФАСЛ

БИР ЛАҲЗАЛИК КАШФЛАР

(“Лой ичидан дур ажрат” туркумидан)

“ТАДБИРКОР” ОМАДИ

- Шуюм ҳаёт бўлди-ю! Ҳар куни хотин жанжал кўтаради, рўзгор-да ҳеч вақо қолмади, деб. Атайлаб, музлаткични очади-ёпади!

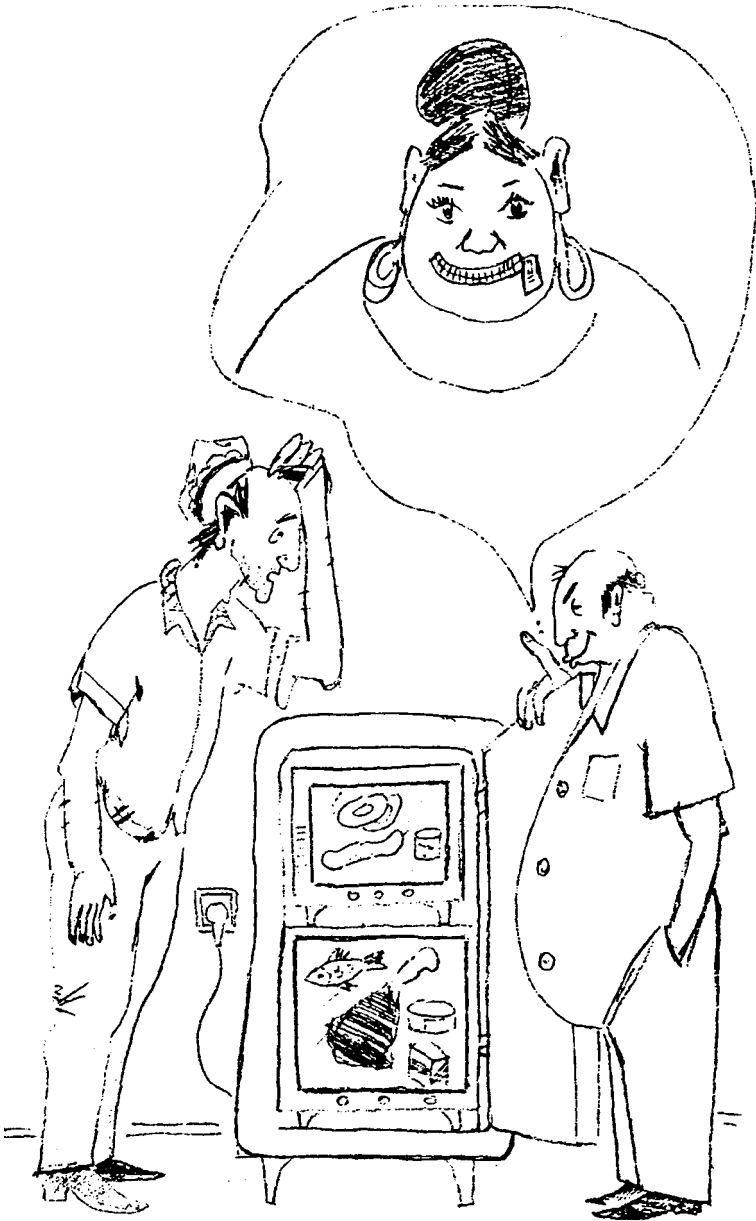
- Шунга шунчалик эзиласанми? Аканг қарағайнинг усулини ишлат! Хотининг гинг демайди!

- Ие, шуни айтинг-да! Бизам сал эркинликка чиқайлик. Ўлиб бўлдик-ку!

- Телевизорни музлаткичининг ичига жойлаштираман. Музлаткични ўчириб, ўрнига телевизорни улайсан. Кечаю кундуз нон десанг ҳам тайёр, “Баунти” десанг ҳам, гўшт, помидор, балиқ десанг ҳам. Анкелбенс, Галина Бланка, Нескафе, музқаймоқ... Санаб адоғига етолмайсан. Хоҳлаганини, истаганини олиб еяверсин!

Бизнинг хотин бир ҳафтадан буён қайсисини танлашга ҳайрон!

- Раҳмат, Ака! Бизнинг хотин сал қишлоқироқ, бирон ойлар тинч яшарканман! Омадимдан ўргилай!

ОВОРАГАРЧИЛИКНИНГ САБАБИ

Кутилмаганда содир бўлган фалокат натижасида Раҳбарга аталган кўйлар мажақланибди, хизматкорнинг бош қисми қаттиқ лат ебди, натижада декан вазифасини вақтинча бажарувчининг бошини(калласини) операция қилишибди. Унинг миясини бир идишга олиб, тозалаш жараёни давом этаётган паллада, кайфият кўтариш мақсадида акахони – ректор кириб келибди ва гап бошлабди:

- Бугундан бошлаб Сизни декан қилиб тайинладик. Фақат миянгиз бироз...

Раҳнамосининг гапини тугатишга имкон бермай, дадилланиб жавобини дебди:

- Ғам еманг, деканликни берган бўлсангиз бўлди, миянинг унчалик аҳамияти йўқ!

Ўшандан буён факультет жамоаси оворашунослик билан банд эмишлар!

“ТИРИК” ҲАЙКАЛЛАР

Олий мактабни зўрғагина битирган “мутахассис” туман маориф бўлимининг мудирига учрашди. Иш ҳал бўлмагач, ўрганган усулига амал қилди. Мудирнинг хонасидан чиқар экан, “Шаҳарлик дўстингиз бериб юбуровди”, - дея минг сўмликлар билан дўппайган конвертни стол устида қолдирди.

Кутиш хонасига чиқиб, эскирган ўриндиқлардан бирига оғир чўкди. Мудир котибани чақирди. “Мутахассис” ҳаяжонга тушди: “Ишқилип, ишқилип...” дея пичирларди. Котибанинг мулойим таклифидан ўзини анчагина босиб олди ва мудир хонасига “Ассалому алайкум” дея қайта кирди.

Мудир қоғозларга ишчанлик билан имзо чекар экан, унга қарамасдан сўради:

- Қишлоғингиздаги қайси мактабга, нечанчи синфга ўқитувчи бўлиб борасиз?

- Энди, устоз, хоҳлаганингизга юборинг. Фақат синфга кириб дарс ўтадиган фан бўлмаса бўлди!!!

Мудирнинг ишчанлиги ўлди. “Мутахассис”га ялт этиб қараган кўзлари қотиб қолди.

Ҳайронлигидан очилган оғзи қайта ёпилмади. Бу жавоб ва конвертнинг мазмуни миясига бирон фикрни келишига имкон бермасди. Хонадаги икки ҳайкални шарафлаб, соат “чиқ-чиқ” овозини баландлата бошлади...

“ЎЙЛАГАН – ЎЙИНИ АЙТАР...”

Чехрасидан нур ёғилиб турган кампир бозордан эрига атаб калиш олибди. Калиш олган жойида турли-туман ва кўплаб дори пуллаётган дорихона бор экан. Дорихоначи (аптекачи)дан “Болам, шу калишни солиб кетишга биронта қоғоз қутингдан берсанг?” – деб сўрабди. Чаққон савдо қилаётган аптекачи олдида турган бўш қутини узатибди, кампир унга калишни жойлаб, қўлтиғига қисиб йўлга тушибди. Автобусда одам тиқилинч. Ёшлар кўп. Бир амаллаб ўтирган кампирнинг қоғоз қутиси устидаги “Памперс” (сийдик шимийдиган асбоб) ёзувига кўзи тушган ёшларнинг кулгилари қистаб, қизиқишлари ортибди. Чидай олмаган биттаси гап отибди:

- Момо, қўлингиздагини кимга олдингиз?

- Болам, чолимга олдим. Жуда тайинлаб юборганди.

Бундай жавобдан янада ажабланган ёшларнинг шўхроғи сўрабди:

- Бу кўплик қилмайдими?

- Ҳечам-да, болажоним! Ҳеч тинчимайдиган чолимга бир ойга етсаям, шукр қилардим!

Бу самимий жавоблар ёшларни ҳанг-манг қилибди, момо эса чолига аталган калишга ёшларнинг бунчалик қизиқишаётганидан хурсанд бўлибди...

“КИЧКИНА ДЕМАНГ БИЗНИ...”

Эрталаб. Олий таълим даргоҳига, иккинчи қаватга кўтарилганимданоқ ошкора ва беписандлик билан сақич чайнаётган фан докторига дуч келдим. Оғзидаги сақичини чайнаш жараёнида мен билан саломлашиб, ҳол-аҳвол сўради. Бу ҳолатни сезгир талабалар ҳам синчковлик билан кузатардилар. Чидамсизлик қилдим ва ачитиброқ дедим:

- Эрталабдан сақич қайтарасиз-а!

Гапнинг маъносини Домла ҳам, талабалар ҳам илғадилар. Менинг кўполлигимни ҳаммалари кечиришди, чунки у бемаъниликка, ўзбек одоб-ахлоқининг бузулишига қарши эди.

Талабалар даврасида жонланиш бошланди. Домла ҳам тўғри хулосага келиб, бу айбни мени кучоқлаш билан “ювди”лар. Минг шукр, бир-биримизни тушуна бошладик.

- Ҳа, “Маугли” муаллифи ҳақ: “Тарбия чинакам тарбия бўлсагина юксак эзгуликдир, акс ҳолда у ҳеч нимага ярамайди”-да!

“БЕГИМДАН ҲАМ БЕГОЙИМИ ЗҮР” ДУНЁ

- Аризани жуда чиройли қилиб ёзаяпсиз. Соатбай ҳақ учун бўлса керак-да! Олганингиздан сўнг бир маза қиларканмиз-да, - деди ҳам-касб Домла “Тутуннинг аччигини мўри билади”, қабилида.

- Соатбай ўтган дарсларингизга ҳақ тўлашларини биз ҳам сўрай-миз. Имзо чекамиз, фақатгина кафедра ишлари учун 0,5 кг оқ қоғоз ёрдам берасиз-да! - деди, “Бировнинг кўли билан тикан юлиш осон”лигини тушуниб кафедра мудир.

- Ҳа, Домла! Киринг, соатбай ҳақидаги аризангизга дастхат ва имзони боплаймиз. Чиқиш номерини ҳам кўямиз. Зиёфатини бирон кун тушликда еймиз-да, бошқа пайтга вақт топилмайди, - деди Декан, “Келтир менга, Йўқдир сенга” оҳангида.

- Ҳмм... Буйруққа бериш учун ҳужжатларингиз етарли. Ректор рози бўлсалар керак. Фақат... Зиёфат қачон? - деди ўқув бўлими бошлиғи.

- “Бугдой бўлса, ўлчов топамиз”, - гап еманг!

Домла “Ма санга, ма санга, нима қолди Ҳасанга?!” - деб ҳисоб-китоб қилса, юқоридагиларнинг кўнглини олиш учун ойликни ҳам сарфлаш лозим бўлар экан! Соатбайдан воз кечиш ёки соатбай дарс ўтмаслик рўзгорга кўпроқ (бир ойлик) фойда берар экан! Шу хулоса ҳукми қатъийлашди ва енгил ҳаёт кечиришга йўл-йўриқ берганларга раҳматлар айтди.

ДАМ-БАДАМ

Дангали шу: Сал каллани ишлатиш зарур; бор гапни, бор ҳақиқатни асос қилиб олиш ва уни авра-астарини ағдариш керак; дарров ёқимли янгилик чиқмаса, ўлай агар!

Исботи дейсизми? Пожалўста! Ўрислар даврида “Рус тили — иккинчи она тилимиз” деган маънавий ҳақиқат, ўйламасдан бир-варакайига ҳамма ишлатадиган гап бор эди. Шунини ичига ақлан мўраласам, узоқдан ўзига маҳлиё этувчи туйнук кўринди. Туйнукнинг бир четига мрамор лавҳа ёпиштирилиб, унга “Декан — иккинчи ота” деган гап ўйиб ёзилган экан. Биз шу гапни тирилтирдик: Ҳа, агарки декан талабанинг иккинчи отаси экан, бозор иқтисодиёти пайти ҳам улар биринчи оталари ҳисобидан иккинчи оталарини ҳар жиҳатдан қўллаб-қувватлашлари лозим. Нега? Сабаб аниқ: шўро замонида “иккинчи она тили” етакчилик қилганидай, “иккинчи ота” сифатида олий ўқув юртида биз етакчи!

Биз уларга ҳоким! Биз уларга Валинеъмат! Аллоҳ қўлласин, ҳозирча 267 талаба-фарзандларимиз бор, янги йилга уларнинг сифини 300 дан оширамиз...

ТАРБИЯДА АРЗИМАС НАРСА БЎЛМАЙДИ

Баъзи жойларда ахлатни ташламаслик ҳақида огоҳлантиришлар илинади ва “ҳурмат”сизлик қилганлар 50.000 сўм жарима тўлайдилар, деб қўрқитиш ҳисобига ташландиқ жойларни тоза қилишга интиладилар.

Лекин университетда, маҳобатли суратлар жилоланиб турган вестибюлида “Университет биноларида чекиш ман этилади. Жарима: 50.000 сўм” деган ёзувга нима дейсиз? Маънавиятга, Истиқлол маънавиятига муносибмикан, ўйлаб кўринг-чи! Тарбия буйруқбозликка, қўрқитишга асосланса, уни деворларнинг эстетикасини бузиб, қоғозда пешонангизга “ёпиштиришса” таъсир кўрсатармикан? Бундай кўполлик – кўча “маданияти” акс таъсир этмасмикан? У талабалар қалбига қулф солмасмикан? Масъулиятни юзаки, ночор этмасмикан?

Балки, талабалар билан юракдан гаплашган маъқулдир? Кашандалик, нос отишлик, ичкиликбозлик, гиёҳвандлик кабиларнинг инсонга етказувчи зарарини – беҳуда толиқиш ва қасалликлар “гулдастаси”га, қалбни кирлантиришга олиб келишини жонли тушунтириш тўғри эмасми? Уларга нисбатан хоҳишлари уйғонмаслиги учун олдини олган, бунинг моҳиятини беғараз очиб берадиган маънавий-маърифий дарсларни ташкил этиш ва улардан таъсирчан фойдаланиш маъқулроқмасми?

Истиқлолимиз ривожига, озод мамлакат одамларининг ахлоқ-одобига, ақлий, жисмоний, маънавий қувватига зарар келтираётган бу иллатлардан тезроқ қутулайлик. Бунинг учун университетдаги таълим-тарбиямизни илмий-одобий асосга қурайлик, унинг нозиклигини ҳеч қачон унутмайлик! Илмдан илм, покликдан поклик, эзгу ниятдан улуғлик юзага келишига эътиборсиз бўлмайлик!

“ТАЪМ”СИЗ СЎЗШУНОС

Номзодлик диссертациясини ёқлашига икки ҳафта вақт қолганида М. хоним хонамга кириб келди. Авторефератдаги ғализликлар, назарий нотўғри хулосалар, ўз ўрнида қўлланилмаган сўзлар ҳақида гаплаша бошладик.

- Сиз “Мажнун сарғайган юзини шундай шапатайлаидики, юзлари кўкариб кетади”, - деб ёзганингиздан сўнг, яна шу ўринда “Гарчи унинг юзи заъфарон бўлса-да, қўлининг зарбидан кўкарган ерлар пайдо бўлади”, - дея тавсифламоқчи бўласиз. Тўғри, сарғай-

ган юзни — “заъфарон” (сапсариқ, сомон ранг) дейиш маъкул. Яна қўл зарбидан юз кўкариши мумкин, бироқ “кўкарган ерлар пайдо бўлиши” — муболагали “кашфиёт”, лекин бу “кашфиётингиз” одам ақлига сиғмайди-ку! Ахир “Ер” — планета, сайёранинг қуруқлик қисми, экин майдони, худуд, бирор нарса ёки аъзонинг бўлаги каби маъноларнигина ташийди, холос.

Шу пайт хонимнинг “сотқа”си жириглаб қолди ва у киши, узр сўрашни ҳам унутиб, дугонасига жавоб бера бошлади:

- Улуғ домланинг олдиларида ўтирибман. Нозик масала билан. Ҳаяжондаман... Ўн минутлардан сўнг ўзим кўнғироқлашаман.

Бу гапга мен чидай олмадим.

- Синглим, сиз менинг олдимда ўтирганингиз йўқ-ку! Ёнбошимда ўтирибсиз. Авторефератдаги хатолар нозик масалага эмас, илмийликка дахлдор. Мени “улуғ”лашгаям ҳожат йўқ. Ҳаяжонингиздан дугонангиз бошқа хулосага келса, нима бўлади?

- Вой, ман ўлай! “Найман”лигимга борибман. Сўзга эътибор-сизлигим курсин!

Бу ҳангомадан сўнг, “Сўзнинг сўздан фарқи бор”лигини билмасдан филология фанига номзод бўлишга ҳаракат қилаётганнинг авторефератини таҳлил қилишдан фойда йўқлигини англадим. “Сувни сеп сингар ерга, сўзни қил сиғар ерга” мақоли эсимга келди ва “тезда хайрлашиш маъқулроқ” деган хулосага келдим.

ҲАЙРАТ

2010 йил. Апрель ойининг 23-куни. Ҳар кунгидек, эрталаб ишга келар эканман, Бош бинога кириш жойида шу бинода жойлашган учта факультетнинг деканлари учта стулда ўтириб, талабалар ва профессор-ўқитувчиларни кутиб олаётганларига дуч келдим. Уларнинг самимият ила кулиб туришларидан, барчага меҳр улашаётганларидан ҳайратга тушдим.

Айниқса, мажлис ёки йиғилишларда оғизда талаба ва профессор-ўқитувчиларга хизмат қиладиган, амалда факультет тақдирига лоқайд қарайдиган, уни ўз оқимига ташлаб қўйган факультетимиз декани вазифасини бажарувчи М.А.нинг юз фоиз тесқари ҳаракати ҳайратимни оширди.

“Ҳарқалай бунинг бирон сабаби, бирон сирри бўлса керак”, — деган ўй фикримни эгаллади. Ва яхшиси, ҳайратланганимни изҳор қилиб, “учта Куёш қаердан чиқди, бундай янгиликнинг маъноси улуғ-ку?!” — дея мурожаат этдим.

Ректоратдан келган оғзаки буйруққа асосан турганларини, университетимизга Ҳукумат комиссияси аъзолари ташриф буюришлари мумкинлигини айтишди. Ҳайратим вояга етмасдан, уйғонганиданоқ ўлди. Мутасаддиларнинг одамларга меҳру муҳаббатлари “хўжа кўрсин”га эканлигини англагач, ичимдан хўрсинишга аралашган қулгу келди.

Гарчи Ҳукумат комиссияси аъзолари бир неча кунга ташриф буюришларини билсам-да, кўнглим қурғур уларнинг ҳар куни бўлишларини ва деканларнинг ҳар кунги ишлари талаба халқини қутиб олишдан бошланишини истаб қолди... “Савоб ишни ҳар ким қилмоғи, ҳар куни қилмоғи керак” деган Президентимизнинг ҳикмати эсимга келди. “Бу илмга амал қилиш – Истиқлол ахлоқи (ғояси)ни рўёбга чиқаради, унинг университет даргоҳидаги ибрати бўлади. Шунда деканлар факультет талаба ва профессор-ўқитувчиларининг хизматкори бўлардилар, “хўжайин”лик балосидан қутилардилар, илм-тарбия ва комилликнинг ривожига бош диққатни қаратардилар”, – деган ўй-хаёллар кўнглимдан ўтди.

ҚУЛАЙ ВА НОҚУЛАЙ

*Мафкуравий озиқнинг мезони ҳақиқат
ва фақат ҳақиқат бўлиши зарур.*

Ислом Каримов

Доно Цицероннинг “Ақлли бўлишнинг ўзи кифоя эмас, ақлни ишлата билиш керак”, деган гапи рост экан. Мен ақлимни ишлата билганимда эди, Тошкентда, Президентимиз яшайдиган муҳташам шаҳарда яшардим. Чунки у ердаги талабалар пахтага жалб этилмайдилар, меҳмон келса шанбаликка чиқмайдилар, озода ва иситиладиган аудиторияларда ўқийдилар. Бўш вақтларида уюшган ҳолда ўзлари яхши кўрадиган театр ва шоуларга, ижодий учрашувларга борадилар. Турли шаҳарларга саёҳатга чиқадилар, арзон нархдаги автобус, троллейбус, трамвай ва метрода юрадилар...

Айтаверсам, бундай қулайликлар беҳисоб...

Бизда-чи? Самарқанд Давлат университетиди... Тўрт йиллик бакалавриятнинг тўлиқ бир йилдан етти-саккиз ойи пахтага, ундан қолгани шанбаликка кетади. Айниқса, азим Самарқандга азиз ва улуғ меҳмонлар келишининг шарпаси эшитилса, бас, улар келмасидан бир неча кун олдин шанбалик бошланади. Дарсларни шартга тўхтатиб, Бульвардаги супуриш-сидиришга, унинг темир панжа-

раларини ювиб-артишга шошилинч киришамиз. Бизнинг вазифамиз ўқиш эмас, пахтакорлик ва фаррошлик эканини эсимизга имкон туғилиши билан аёвсиз михлашади. Михнинг айтганини бажаришга ўргатишган, шу сабаб бу мўъжизанинг жодусидан чиқишнинг иложи йўқ. Бунинг устига талабага хос тоза ва оҳори кетмаган уст-бош, кийимларимизнинг бир неча бор дабдаласи чиқади...

Бунга шуқр қилмаганимиз ва ота-оналаримизнинг бепарволиклари учунми, бир неча йилдан буён қишли-қировли кунларда иситилмайдиган, ташқаридан ҳам совуқ аудиторияларда қишқи кийимларимизни ечмасдан, қўлқопда ручка ушлаб дарс тинглаймиз. Пахтага бормаган, шанбалиқдан безиб қочган талабалар совуққа чидамайдилар, тезда шамоллаш касаллигига дучор бўладилар, биз эса пахта ва шанбалиқларда чиниққанимиз туфайли, чидаймиз... Финг демаймиз... Ростини айтишдан қўрқамиз, йўғ-е, сал ийманамиз... Айтганларнинг аҳволияним кўп кўрганмиз-да!!!

Айтаверсам, бундай ноқулайликларнинг адоғи йўқ.

Бу ҳақиқатларни айтганинг билан ҳеч ким (на ректорат, на ҳокимият, на вазирлик)нинг раҳмини келтира олмайсан. Улар бизнинг етук мутахассис бўлишимизни талаб қиладилар, қаторлаштириб вазифа ва бурчларимизни уқтирадилар, истиқлолимиз маънавияти ҳақида бонг чаладилар, амалда эса шунчаки олий маълумотли бўлишимизга чин кўнгилдан юқоридагига ўхшаш бой (ривожланган мамлакатларнинг ҳеч бирида учрамайдиган) имкониятларни бағрикенглик билан яратишади.

Хуллас, яҳудийлар ақлини ишлатадиган одамлар экан, шу боис, улар “Яхши шарт-шароитни истасанг, Президент истиқомат қиладиган шаҳарда яшагин”, деган мақолларига амал қилар эканлар-да!

Ҳа, ақлим, энди нима қиламиз?..

Ҳамма талабаларнинг ақли ишлаб кетса, Самарқанди азим хувиллаб қолмайдими? Амалдор раҳбарларимизнинг “ижодий” ва “бой имкониятлари”га нима бўлади?

* * *

Декан кайф қилиб ўтирар экан, улуғворлиги эсига тушди шекилли, керилиб сўради:

- Мен ҳақимда талабалар нима дейишмоқда?

- Талабаларнинг уч-тўрттаси Сизни Посбоним дейди, бошқалари Шайтанат дунёсининг зўрларидан дейишади. Бирортасиям Сизни ОДАМ демайди.

* * *

Декан ва ўринбосар жанжаллашиб қолишди. Сабабини суриштиришди.

- Нега бунчалик баланд товушда тортишдинлар. Шунчалик аҳамиятли масала эдими?

- Ҳалоллик тўғрисида эди.

- Ие, иккалангиздаям йўқ нарса устида шунчалikka борибсизлар-а!

* * *

- Малакадаги профессор икки юз фоиз ярамас экан.

- Юз фоиз ярамаслиги — 90 дақиқалик дарсни чалакам-чатти қилиб, 20 дақиқада юмалоқ ёстиқ қилишини билардик. Яна юз фоизига бало борми?

- Иккинчи юз фоиз — қолган 70 дақиқани, эшитиб ўтиришга сабрингиз етса, фуску фужурга ўрмалатади. Фасоди қанчалик сасиса, ўзи шунчалик ҳузур қилади, лекин Сиз “ҳид”дан шунчалик қочасизки, иккинчи марта малака ошириш марказига яқин йўламайсиз!

* * *

Талабалардан пул оласизми?

- Йўқ!

- Сигарет буюрасизми?

- Йўқ!

- “Бозорлик қилиб кел”, дейсизми?

- Йўқ!

- “Бир зиёфат уюштирасангчи!” деб бўйнига кўймайсизми?

- Йўқ!

- Ҳеч қанақа нуқсонингиз йўқ экан. Ишлайверинг-да, Сизга ўхшаганларни қўллаб-қувватлаймиз.

- Лекин КИЧКИНАГИНА камчилигим бор. Деканатда ишлаётганимдан буён кўп ёлгон гапирадиган одат чиқарганман.

* * *

- Бир ҳафтадан бери дарсга келмайсан. Декан нима деди?

- Кўпол ва чорвадорларга хос дағал сўзларини ташлаб айтайми?

- Майли.

- Унда ҳеч нарса дегани йўқ.

* * *

Сентябрь. Икки талаба суҳбатлашмоқда:

- Биласанми жўра, бугун биринчи курсларда иккита кетворгани борлигини кўриб қолдим.

- Шунчалик зўрми? Хўш, илинтирдингми?

- Қайдам, чўнтагимда ҳеч вақо йўқ экан.

* * *

- Хўш, “аъло”га биласизми? - сўради ўқитувчи биринчи талабадан.

- Энди...

- Ҳа, тўғри. Мен бу фанни “5”га билмайман-у, Сизга йўл бўлсин. Баҳонгиз “тўрт”.

- Хўш, “яхши”га биласизми? - сўради ўқитувчи иккинчи талабадан.

- Саволларингизнинг барчасини ечдим-ку!

- Тўғри, лекин чалакам-чатти қилиб, алмойи-жалмойи қилиб ечдингиз-да. Баҳонгиз “уч”.

- Хўш, Сиз қайси баҳога талабгорсиз? - сўради ўқитувчи учинчи талабадан.

- Олий стипендия берадиганига!

- Жавобингиз маъқул, мениям ТАЛАБОР эканимни топдингиз. Баҳонгиз “беш”!

* * *

Домла ҳар куни эрталаб бир қадаҳ, тушликда бир қадаҳ тўлдириб ичарди.

- Нега бир кунда икки қадаҳни икки маҳал ичасиз?

- Биринчисини устозлар соғлиги учун оламан. Кейинроқ талабаларни эсимдан чиқарганимга ачинаман ва иккинчисини улар учун ичаман. Шундагина устозу шогирдларнинг мустаҳкам алоқаси тикланади, шекилли, ўзимам хурсанд бўламан. Лекин ҳалигача ўзим учун иш вақтида ичмаганман.

* * *

Ўқитувчи мудирдан сўради:

- Балки дарсимнинг бирор жойини ўзгартириш керакдир?

- Ҳа-да, бир маромда гапириб чарчаганингиздан кўра, ҳар 15 минутда бор овозингиз билан кулсангиз яхши бўларди.

- Нега?

- Кулгунгиз талабаларни ухлашга қўймасди-да!

* * *

- Қалай, дарслигингиз тақдимотидан сўнг яхши ухладингизми?

- Қайдам, кечаси билан ухлай олмадим.

- Сизни бунчалик ҳаяжонга соладиган танқидий фикрлар айтилмаган эди, шекилли.

- Тўғри. Лекин мен муҳокама пайтида тўйиб ухлаган эдим-да!

* * *

Мункиллаб қолган кекса Домла ректорнинг ҳузурига келибди.

- Сизнинг ректорлик даврингизда мен яна 10 йил дарс бера олармиканман?

- Ҳм... ўтирмасдан лекция ўқийсизми?

- Йўқ.

- Рейтинг санъати, компьютер технологияси иш бераяптими?

- Булар ўқитишда ортиқча даҳмаза. Шунинг учун ўзим ҳам ҳалигача эътибор қилмаганман.

- Сиз ўқитаётган фанни қизиқиб ўрганаётган талабалар кўпчиликими?

- Қайдам? Ҳозирги ёшлар ўқимай кўйишди-ку!

- Унда яхшиси 10 йил дарс берманг, талабалар Сизни, салоҳиятингизни жудаям соғинишсин, қадрингиз ўтсин, ундан кейин дарс берсангиз қандай бўларкан?

* * *

- Сен чиндан ҳам қарздормисан? - деб сўрабди отаси талаба ўғлидан.

- Ҳа, деканамиз шунақа деди.

- Қайси фандан қарздорсан, ахир?

- Билмадим, деканамиз буни айтмади.

* * *

- Эркин Воҳидовни биласизми?

- Билганда қандоқ, у артист билан ўтган чоршанба куни “Тошкент” меҳмонхонасидаги ресторанда ҳўп чақчақлашдик.

- Қип-қизил ёлғончи экансиз-ку!

- Нега энди ёлғончи бўларканман?

- Ахир “Тошкент” меҳмонхонаси ва ресторанининг бир ойдан буён бошланган таъмири битмаган-ку!

* * *

- Ҳуқуқшунослик факультетига қандай борсам бўлади? - сўради башанг кийинган одам филолог-бакалаврдан.

- Машинангиз борми?

- Йўқ.
- У ҳолда пиёда бораверасиз.

* * *

- XX аср “Қутлуғ қон”и билан замонавий “Исён ва итоат” романи севги бобида қандай фарқ қилади?

- “Қутлуғ қон”да севишганлар бир-бирига етолмай азоб чексалар, “Исён ва итоат”даги севишганлар озгина азоб тортиб, бир-биридан тез ажралишиб кетадилар.

* * *

Театр кассасига келиб физик сўради:

- Битта билет буюртма қилгандим.
- “Темир хотин”гами?
- Йўқ, ўзимга.

* * *

Университет декани ва тиббиёт талабаси суҳбатлашмоқда.

- Мен чинданам заҳарлиманми? — деб сўради Декан.
- Билмадим, лекин нега сўраяпсиз?
- Чунки тилимни ҳозиргина тишлаб олувдим, яна ўлиб қолмай!

* * *

Икки талаба учрашди.

- Дўстим, кеча ғаройиб ва даҳшатли туш кўрдим, таъбирлаб бер!
- Хўш.
- Деканимиз шерга, котибаси қоплонга, ўринбосари тимсоҳга айланишиб, менга уч томонлама ҳужум бошлашди.
- Хўш, хўш, кейин нима бўлди?
- Хайриятки, тўртинчи томонимда деканатнинг эшиги очиқ экан, урра қочдим.
- Унда гам ема, таъбири яхши: деканатга чақиринса борма, бунинг ҳеч иложи бўлмаса, кирган эшигингни очиқ қолдир!

* * *

- Юринг, бирга овқатланамиз.
- Ишим кўп, ҳеч иложим йўқ...
- Юринг, бирга овқатланамиз, харажати мендан.
- Хўп, қаерга борамиз, мен тайёр!

* * *

Кўп одамларни ўртага қўйиб, “декан вазифасини бажарувчи” лавозимига эришганидан хурсандлиги ичига сиғмаган Муродшилта баланд тоғ дарасига бориб ҳайқирибди:

- Декан бўлдим! Декан бўлдим!

Тоғдан акс-садо келибди:

- Дакан бўлдинг! Дакан бўлдинг!

- Факультетдаги 500 нафар талабадан олар бўлдим! Олар бўлдим!

Кулоғини динг қилиб, ёқимли акс-садони эшитмоқчи экан, тоғлардан бошқача акс-садо келибди:

- Факультетни овора қилар бўлдинг! Овора қилар бўлдинг!

* * *

Ўзбек филологияси деканатига кирган киши Норбиби котибадан сўрабди:

- Талабаларга доимо ёрдам қўлини чўзадиган Муродий жаноблари қаердалар?

- Тўққизинчи қаватдаги янги “Фантастика” деган кафедрага кетганлар!

* * *

Декан котибинини чақириб, бугун олмаслиги учун “Антипора” таблеткасини олиб келишини сўрабди.

- Узр, сал олдин бир қутисини сизга бергандим-ку!

- Шундайми?.. Унда нега яна олгим келаяпти?!

* * *

Бошлиқ ёрдамчиси Шер (асли Шерқўзи)ни чақириб деди:

- Декан (“декан вазифасини бажарувчи” дейишга ор қилди) бўлиб ишлаётганимга 6 ой бўлди, лекин менга бир йилдек туюлаяпти. Шу муносабат билан ўзинг “ташкил” этган қўйни сўйсак-чи?

- Ишгахангиз ўлмасин! Тобора ўпқонга айланаяпти. Буники сўямиз, лекин яна “ташкил” этишнинг қийинчилигим бор-да!

* * *

- Сенга нима бўлди, Муродий? Қовоқларинг кўкарган, оғзи-бурнинг қонаган, костюминг йиртилиб, тупроққа беланган. Роса, хуморидан чиққанча дўппослашибди-ку! Юр, ишхонангга кузатиб қўяман.

* * *

- Ўв-в, жўрам! Яқинда ишдан олишувди, деканатдан чиққан-
нимни биламан, холос.

* * *

Ўқув-тарбиявий ишларни, дала амалиётини ташкил қила ол-
маганлиги туфайли ишдан олинган Муродий ҳузуридан айрилган-
нига чидай олмай ўзини пахтазорнинг чеккасидан ўтадиган зор-
вурга ташламоқчи бўлибди. Буни сезиб қолган шотирлари Хол
билан Шер дермишлар:

- Ҳов, домла! Аввал деканлик учун кийган янги костюмни
ечсангиз яхши бўларди. Сўнгра ... ўзингиз биласиз!

* * *

Сафардан қайтгач, “декан вазифасини бажарувчи” лавози-
мига Муродий тайинланганини билган проректор иккинчи про-
ректордан сўрабди:

- Нега буни тайинладингизлар? Тажрибаси йўқ, жамоа би-
лан муросаю мадора қилишгаюму укуви йўқ. Фан доктори бўлса-
да, биронта шогирди йўқ, бошқаришда нўноқ...

- Биронта мажлисда товуш чиқармайди, “ёт” десанг ётади,
“ўтир” десанг ўтиради, “эгил” десанг эгилади... Шу боис, қат-
тиқроқ гапираверинг, эшитса ҳам, эшитмасликка олади, гинг
демайди. “Амал менга “жон”, дейди. Амал бўлса, “Арастуға тенг
кўришар, Бўлмаса-да, эс-ҳушинг”, - деган ҳақиқатниям билади.

- Ҳа, “зўр” экан. Тўғри, тайинлабсизлар! Топилдиқ экан-да!

* * *

Муродҳосил пахтазордаги зовурдан олтин балиқчани тутиб олиб-
ди ва дебди:

- Нексия — шевролет машинам бўлишини хоҳлайман!

- Маъқул. Танланг: талабаларнинг пахта пулигами ёки сти-
пендиясига!

- Иккаласиниям қўшавер! Ўртамиздаги гап-ку!

* * *

Бир ўзи кайф қилишни хуш кўрадиган Муродхосил яримта шишанинг охирига етай деганида мардлиги тутибди ва қарздор бўлиб қолишни ўзига ор билибди. Ҳашарчи талабаларга сарфланган озиқ-овқат харажатларини бозорги нархга чақилса ва уни ишончли тарзда бир қадар кўпайтирилса мўмай-мўмай пул қолишини англабди. Кўпники йиғилса – кўл бўлиши турган гаплигини ҳаётида кўрибди: маишатга ҳам, рўзғорга ҳам етибди ва яна анчасини асраб “запас” қилишга ўрганибди. Шу боис, “Бу шартшароитни туғдирганларга “раҳмат” айтишим зарур”, - деган хулосага келиб, “Ёшлар” радиостанциясига SMS жўнатибди: “Сизлардан илтимос, мени бахтиёр қилган талабаларимнинг барчасига устоз ва шогирдлар ҳамкорлиги ҳақида ажойиб қўшиқ қўйиб берсангизлар”. Бу билан қарздан қутилган одамдай енгил тин олибди ва шишани думалатибди.

* * *

Ректор Муродийга гапиравериб чарчабди. Охири, балки, филологга образлироқ гап қилсам таъсир қилармикан, деган мақсадда дебди:

- Факультетда бир йиллар чамаси ишляапсизу, лекин фаолиятингизда бирон бир из қолдирмадингиз. Худди устакор жиноятчига ўхшаб. На борингиз, на йўгингиз билинмади...

Бу сўзларни эшитган Муродий гапнинг маъносини тушунмаганга олиб, хурсанд қиёфага кириб, ишонч билан дермиш:

- Домла, янаги йилда қабул комиссиясига масъул котиб қилиб тайинласангиз бўлди, у ерда ҳам бирон бир из қолдирмайман.

ИККИНЧИ ФАСЛ

ҲАР ЗАРРАДА – БИР САБОҚ

(“Ҳар хил лаш-лушлар” туркумидан)

БАХТ – ФИКР АЙТИШДА ЭМАС, ГАПИРМАСЛИҚДА!

Раҳбаримиз қизиқ. Асослироқ янги бир ғояни ёки таклифни айтсанг, дарров ўша нарсани эски раҳбарларга хос (“Қилиш керак”, “Истиқлол аҳамиятига молик масала”, “Кадрлар тайёрлаш масаласини сифатга етаклаши турган гап” каби) қўшимчалар билан бойитади ва ўзидан туғилган янгиликка айлантиради-да, шу муаммо ечими билан Сизнинг шуғулланишингизни сўрайди. “Ўзингдан чиққан...”дан сўнг, ўлиб-тирилиб уни бажарасан. Натижаси раҳбарнинг ҳисоботини гўзал ва бетакрор этади. Уни ўқиганлар наздида раҳбаримиз – ижодкор раҳбарга, истиқлол ғоясининг очилмаган қирраларини амалиётга тадбиқ этувчи билимдон ва сарвар шахсга айланади. “Югурганники эмас, бюрганники”, деганлари шу бўлса керак. Шунинг учун ҳам йиғилиш иштирокчиларининг барчаси жим ўтириб фақат тинглар, бирон-бир фикр айтмас эканлар-да! Раҳбарнинг юзига қарамай, бошларини кўтармасдан ишчи дафтарга гўё раҳбарнинг ҳамма гапларию кўрсатмаларини қайд қилаётганидек жиддият билан ўтириш алфозларида ҳикмат бор экан-да! Ҳа, фақатгина мен ақлни пешламаган эканман-да! “Ақли кеч кирадиган”лар хилиданман, шекилли!

Ишонмасангиз, мана бунисига кулоқ осинг. Кичикроқ даврада “Ҳар йили ўқиш бошланишига қадар факультет жорий таъмирдан чиқарди. Бу йил факультетлар бирлашуви баҳонасида бу иш амалга ошмади. Яна бир йил ўтса, капитал таъмирлашга тўғри келади...” деган фикрни кўйвордим. Бу фикрни муайян даражада бир юз саксон градусга салбийлаштириб, раҳбарга “Сизнинг иш фаолиятингиздан камчиликлар ахтаришга ўтганлардан бири шундай номаъқул гапни қилаяпти”, - мазмунида етказувчи тулкидан дарс олган кас жимгина ўтирарди. У биринчи чиққан “Иниак”ка монанд “компьютери”га, Сиз айтгандек, майнасига ёзаётганига шубҳа қилмасдим. Ҳа, нима бўлгандаям ўқ отилди, “мушт” кетди.

Кўпи билан бир ҳафта ўтди. Юқоридаги фикр кўп жойларни айланиб, факультетимизга қайтди. Раҳбаримиз чақириб: “217, 218, 219-хоналарни пахта мавсуми пайтида таъмирлашингиз лозим”, - деган гапни айтди. Хайронман, қайси ҳемиримга бу ишни қиларканман?.. Наҳот, шартнома (контракт)дан тушаётган миллионлар эвазига университетнинг хўжалик ишлари бўйича проректори ва унинг юзлаб ходимлари бу ишни қилолмаса?.. Нега мен таъмирлар эканман?.. Ҳали, қиш пайтида бу аудиторияларни иситишим ҳам лозим бўлар?.. Наҳот... Ҳей, тўхта: айтган гапингни қайтариб бўпсан!!! Бу гапингни тегишли жойга етказишса, яна сенга зарар бўлади... Ундан кўра тилингни тий... (Гапни калта қилдим, яна зарбаси қайтиши мумкин-да!)

Лекин биринчи бу “мушт”нинг зарбидан бир зум ҳайратга тушдим. Дод деб, дардимни тўкиб шеър ёзворишимга сал қолди-ёв! Бироз тинчиганимдан сўнг, даврада айтган гапим ва “Қайтар дунё” ҳикмати эсимга келди. Ҳа, айтгандай, бу масала менинг томорқам бўлмаса-да, “Айтмоқ осон, қилмоқ қийин”лиги ҳақ гап экан. Айниқса, таъмирлаш учун киссангда маблағинг бўлмаса... Овозинг бўлсам ашула айта олмасанг... Яхшиси, “Ғам егунча, нон е”...

*“Бу дунёнинг қувончи кам, дарду ғами — зиёда,
Аммо ғамдан қочмоқнинг ҳам тадбири кўп дунёда”, -*

дейди шоирлар саркори Эркин Воҳидов. Адабиётни уқиб яшасанг, ҳатто қовурғанга жир битади, дейди ақлли машойихлар. Демак кўпчилик амал қилаётган йўлга кираман-қўяман: “Куним учун кул тортаман”.

Энди изланмасликка, ҳаётини муаммолар ечимини ахтармасликка ва иложи борица гапирмасликка аҳд қилдим. Ҳатто “Ўн қатим ўйла, бир қатим сўйла” мақоли ва унга амал ҳам хавфли эканлигига чиппа-чин ишондим-қўйдим. Лўқмони ҳаким “Сукут сақлаш — донолик”, - дея бекорга айтмаганига амин бўлдим. Афсусланмаслик учун оғзимга кулф солдим.

“Куруқ ёғочда япроқ бўлмас”лиги, одамларни бошқармаса бошчига ҳожат йўқлиги аён бўлгани учун раҳбаримизга жудаям ачинаман. “Пичоқ ўткир бўлса ҳам, ўз сопини кесмайди”, - деган гап бор, ахир. Лекин жамоадагилар фикр бермаса, у қандай қилиб раҳбарликни давом эттираркин? Фикри йўқлигига аччиқ қилиб, ўзини бир бало қилиб қўймасайди? Ё алҳазар!

ЧИРОЙЛИ ЯШАШ СИРИ

- Сен “Хунар — бир, пардоз — қирқ” лигини, ҳатто, раҳбар психологиясиниям билмайсан. Жамоага суянасан, шунинг учун косанг оқармайди. “Ҳолва” деган билан оғиз чучимас” лиги эсингаям келмайди. Гап эшитганинг эшитган. Мандан ўргансанг ошигинг — олчи, юмушинг — йўлчи, ишинг — доимо беш бўлади... Ҳа, топдинг. Ким раҳбар бўлмасин, ажабланма, у йиғилиш ўтказар экан, доимо биринчи бўлиб сўзга чиқ ва кибри-гурурига сув қўйиб, шундай мазмунда гапир: “Ҳурматли Буюк ака Тиллаевич! Бугунги маърузангизни анча йилдан бери кутиб юрүвдик. Жамоанинг кўнглидаги гапларни айтдингиз. Барча бу гапларни қўллайди, ишига дастурул тал қилади. Сиз бор экансиз, сизнинг раҳбарлигингизда янги ютуқлар қўлга киритилишига шубҳа йўқ...” “Сийлагани пулинг бўлмаса, сайрагани тилинг бор”-ку, ахир! Ҳа, айтгандай, авваламбор, ўзингдан ўттиз ёш кичик бўлса ҳам, раҳбарни “Ака” деб айтгин, “Ака” деганингда тилингдан бол томсин! Ҳеч нарса йўқотмайсан, балки кўп нарсани қўлга киритасан: бошқалар ийиги чиқиб ишлайди, меҳнат ва ижро интизомини каму кўстсиз бажаришади. Сен эса таралла-бедод қилиб юраверасан, хоҳласанг ишга келасан, хоҳламасанг уйда қўлланма ясаёпман (кечирасан, адашдим “ясаёпман” эмас, “яратаяпман”) деб, услубий найрангни ишга солиб, бекорчилик гаштини сураверасан. Бирон киши мушугингни пишт демайди. “Қўл-қўлни ювади” деган гапни эшитгандирсан? Раҳбар эса “Ҳозирим — хузурим” деб сендан ҳаммавақт миннатдор бўлади. Энг асосийси сенинг хатти-ҳаракатингга аралашмайди, сени назорат ҳам қилмайди. Чунки яна йиғилиш ўтказса, сенинг биринчи бўлиб сўзга чиқишингни ва қўллаб-қувватлашингни билади. Сенга ўз одамидек ишонади. Шу ҳисобга раҳбарнинг тили қисиг бўлади. Яна, энг асосийси, жамоадагиларнинг барчасидан сени муҳофаза қилади. Ахир Шерозлик Саъдий бекорга айтмаган:

*“Қози беш бодиринг еса гар пора,
Юз полиз ҳукмига топади чора”.*

(Адабиёт ўқийсанми ўзинг? Ўқисанг — уққин-да, хумпар!) Жамоада менга сал-пал ўхшайдиган яна учга одам бор, ҳозирча даргоҳимиз — гулистон. Ахир тўрт киши раҳбарнинг “олди-қочдиси”ни мақтаб турса, уни янгилик ва заруратдек қабул қилса, бас, қолганлар фикрини эшитишга ҳаттоки вақт ҳам қолмайди. “Мойланган” жамоа ўзига келмасидан, ҳаммани вазифани бажаришга йўналтириб, йиғилишни ёпиш раҳбарга ҳам қўл келади. Бир қарасанг ҳаммаси оби-тобила,

бирон киши гиринг дея олмайди. Ҳа, “Қаторда норинг бўлса, юкинг ерда қолмайди”... Чуқурроқ ёндошсанг номига ишлаш, бир жойда депсиниш, ўзингнинг ҳузурингни амалиётлаш (буни ўзим ҳам тушунаман, лекин билмасликка оламан, “Қашқирнинг ўйи – ёмонлик” деганларидек, менинг ўйим -ҳузур!) деган қатъий ҳукм келиб чиқади.

Лекин бу ҳулоса билан омма қизиқмайди. Ўзининг вазифасини, тўғрироғи, ўргатилган вазифасини бамайлихотир бажараверади. Уларга “Хўк деса – хўк, чўк деса – чўк” мақоли етиб ортади. Етмаса, яна битта асос шундаки, улардан бизга ўхшаган профессор чиқадими-йўқми, Аллоҳ билади! “Хўкизга туққан кун бузоққа ҳам туғади” деганларидек, раҳбар ҳам ҳузур-ҳаловатини ўйлайди, ҳаёти тинчгина кечаётганига, мен ва бояги уч ҳамкасб қариялар ҳам ишламасдан катта тишлаётганимизга шукр қиламиз. “Йўлбарс терисини ёпинган тулки” лигимиз фош бўлмаслигига, уни фош қилувчи омманинг вакили ҳаливери туғилмаслигига ҳозирча тўлиқ эътиқодимиз ҳам бор. “Қария-қариндошлар мойтуғи” экан, бизнинг сафга қўшил, ҳар куннинг ҳузур бўлади. Халқ бекорга “Ҳаёсизга – ҳар кун ҳайит” деб айтмаган, XXI асрга ҳаё ортиқчилигини тушун-да, хумпар!

Ҳей, табассум қил, табассум! “Табассум тошни эритади”. Сафимизни яйрат, бизни ёшартир! Ҳузурни ўйла, мақта, эъозла, амалиётингга байроқ қил! Кам бўлмайсан, ҳеч бўлмаганда мендек ўнгида ҳам, тушида ҳам ҳузур билан бахтиёр бўлган профессор бўласан! Бу – бир умр учун кам эмас! Бунга етганлар бор, етмаганлар эса сонмингта!

Ҳей, “Отанг ким – ошқовоқ, онанг ким – носқовоқ, сенга ким қўйипти ноз-финоқ?!” Бизга хизмат қилсанг, фойдаси ҳузурдан келади! Шошил, кеч қолма, сен ҳам ибрат бўл! Ҳе... чиройли яшашни билмайдиган хумпар!

БУГУНГИ ҲАҚИҚАТ

*Камчиликларни чимдиб олиб
ташлаш билан иш битмайди...
Томири билан суғуриб ташлаш
зарур.*

Абдулла Қаҳҳор

Йиғилиш кундалик юмушларга бағишланганидан, унинг узоқ давом этган муҳокамасидан ҳамма зериккан ва кетишга чоғланган пайтда, “эркатойлари”нинг вақти пишганини сезгач, Декан асосий муаммони ўртага ташлади.

- Ўртоқлар! Битирувчи курсимиз талабаларидан саккизтаси педагогик практикага қатнашмаган. Уларни нима қиламиз, ҳайдаимизми ёки курсида қолдирамизми? Уларнинг амалиётига раҳбарлик қилган урта методист-ўқитувчиларимиз ҳам шу ерда ўтиришибди. По этому, атайлаб мен уларни мажлисга чақирдим, фикрларини эшитайлик деб.

- Ҳа, раҳмат, - дея гап бошлади биринчи методист, - бу талабалардан биронтаси ҳам мактабга практика ўтагани келмади. Сабабларини аниқлашнинг имкони бўлмади. Факультетга ҳам келишмади.

- Биз бу ҳақда ўз вақтида билдиришнома ёзган ҳам эдик. Деканат бир иш чиқара олмади, шекилли, ҳозиргача у талабалардан дарак йўқ, - деди иккинчи методист.

Мажлис қатнашчиларида жонланиш бошланди. “Ҳар идиш ўз ичидагини тўқади”, деганларидек, ҳар ким ўзига “тегишли” талабалар ҳақида, уларнинг практикага қатнашмаганликларининг сири ҳақида гапира бошлади.

- Ие, Кумуш гуруҳнинг сардори-ку? Наҳот у педпрактикада бўлмаса, балки методист-ўқитувчи мактабга бормаган кунлар қатнашгандир? - деди мудир.

- Рашидов, Кўчимовлар ҳаммамизни тозаям чарчатишди. Шу кунгачаям уларни аяб, ялиниб, баъзан уришиб келаяпмиз. Дарсларгаям ҳар замон-ҳар замонда қатнашишади. Методистларнинг фикри все таки ҳақ, - деди Декан, ишнинг “силлиқ” кўчаётганидан хурсандлигини яшириб. Лекин “Юмсам – мушгумда, очсам – кафгимда” сенлар, деган хулосаси ниш ураётганидан завқи келарди.

- Нима бўлганидаям, 8 талабани педпрактикага қатнашмаган деб ҳайдай олмаймиз. Ҳайдасак, методистларга, бизларга гап тегаети, - деди декан ўринбосари ва “Ит итнинг қуйруғин босмас” лигини яна исботлади...

Шу тарзда кўп гапирилди. Гапнинг моҳиятини ҳамма илғади. Бир бало қилиб йўлини топишмаса, кўпчилик абгор бўлишини совуққонлик билан қабул қилишди. Осонгина, номигагина иш юритилса – олам гулистонлигини ҳамма англагач, Деканнинг имоси маъносига мос қилиб “Юз амри – ширин” да, биринчи методист гап бошлади:

- Майли, эртадан бир ҳафта мактабга қатнашишсин. Ҳар бирлари 10 соатдан дарс ўтишсин. Биз назорат қиламиз. Баҳони қўйиб берамиз!

- Ие, нима деяпсиз? 10 соат дарсни улар бажармайдилар. Чунки дарс ўтиш учун билим керакку, ахир! Бир соат адабиётдан, бир соат тилдан дарс кифоя. Ижобий баҳолайверамиз, - деди иккинчи методист.

- Кейинги фикр маъқулоққа ўхшайди, - деди учинчи методист, чунки бу талабалар бугун ҳам факультетга, дарсга келишмаган. Ҳали уларни тўплаш, педпрактикага олиб бориш муам-

мо!!! “Ортиқ қиламиз деб тиртиқ қилмасдан”, яхшиси деканатга йигиб, шу ерда”... ҳал қила қолайлик!..

Бу ҳолат афанди лагифаларидан ҳам ошиб тушганига қарамай, Декан кўзлаган мақсадига эришганидан хузурланиб кулар экан, бошқалар ҳам “Ҳозирим – хузурим” дея унга қўшилишди. Қаҳ-қаҳа хонани зириллатди. Мажлис якунланди.

Истиклол маънавияти ва маърифати учун олий маълумотли кадрлар етиштириш тўхтовсиз ва узлуксиз давом этарди...

ЯНГИЛИК: ХАБАРОМЕТР!

Чиройли мақтовдан хунук ҳақиқат яхши.

Халқ мақоли

Раҳбаримиз шимининг киссасига ўнг кўлини солиб, чап кўли билан турли ҳавойи шакллар ясай бошласа, қадамларини ишонч билан катта-катта ташласа, фикрлаб ва ўйлаб гапираётган одам қиёфасига кирса, қанақадир қарор, буйруқларга уларнинг рақамларини қаторлаштириб таянса, кўзлари билан ниманидир ва кимнидир излаётган бўлса — катта мансабдор ҳомийсига учраганидан, ҳомийнинг қўллаб-қувватлаганидан, “Ўрнимда маҳкам турибман, корхона менинг истагимча ишлайди, така бўлсанг ҳам сутингни бериб кўнглимни олсанг, сени мен қўллаганим бўлсин!” деяётганидан даракдир.

Раҳбаримиз касаллик варақасига биноан ишга яроқсиз аҳволда бўлсаю ёки таътил олсаю идорасида ишлаб ўтирса, ўзига керакли одамларни чақиртириб, зарураги бор бошқаларни қабул қилмаса, қадам ташлаши ва нутқида жудаям шошилаётгани сезилса — корхонада яна ёзишма бошлаганидан, рост фактларни қалбакилаштираётганидан, айбларини “қонунийлаштиришга уринаётганидан”, бетинчлигидан, пайтавасига тушган қуртларни қоқётганидан хабардир.

Раҳбаримиз кўл остидаги раҳбарчаларни чорлаб, кундалик ва кўндаланг турган масалаларни гўё ҳал қилишга киришгандай бўлса, юришида нозиклик ва енгиллик сезилса ва қайси раҳбарчанинг исмига “жон” сўзини қўшиб гапирса — “жон” сўзи қўшилганлар ёқадиган хизмат қилганидан, шу сабаб уларни ўзига яқин олаётганидан; бошқалар ҳам улардек ижодий ва кўпроқ ҳаракат қилишлари зарур, деган ҳафталик кўрсатма бераётганидан ахборотдир.

Раҳбаримиз корхонанинг кичик ташкилотларини тез-тез майда қадам билан айланиб чиқаётган ва гўё неча бор айтилган камчиликларни бартараф қилмаган бошлиқчаларни, хизматчиларни кўполлик билан уришаётган (кўпинча ичида сўқаётган) бўлса ва ўз “кўёши” атрофида айланаётганлардан комиссия тузиб бошлиқ-

чалар, хизматчилар фаолиятини ипидан игнасигача бетўхтов кавлаштириб, ағдар-тўнтар қилса — озгина ҳақиқат қилмоқчи бўлганнинг, адолат истаганнинг ишдан бўшашига маълумотдир...

Хулласикалом, термометр — иссиқлик ва совуқлик даражасини ўлчайдиган умумбашарий асбоб бўлса, бизнинг раҳбаримиз хатти-ҳаракати корхонамиз афт-башарасини манфаат кўзгусида томоша қилувчиларга аниқ-тиниқ кўрсатувчи ХАБАРОМЕТР дир.

Ҳозирча хабарометр жонли бўлганидан умумжаҳон андозаларига мос асбоб, дея олмаймиз ва сотувга чиқаришга ҳам шошилмаймиз! Қани, охири нима бўларкин?..

НОПОК СУҲБАТ

- **Олдиев!** Фамилиянг зўр бўлгани билан сен декан бўлолмайсан. Қанча мутелик қилсанг ҳам, югур-югур қилсанг ҳам — натижаси ноль! Қуппа-куруқ қолаверасан.

- Нима қилай? Деканликка шунчалик ошиқманки, ундан ажралганимдан буён Жунунман. Лайлисидан ажралган Мажнунман. Ёғлиқ гўштини, ширин кулчасини, жарақ-жарақ пуллари ни йўқотган бедорман. На каллада, на уйқуда тинчлик бор?

- Сен учун фақат битта йўл бор: раҳбар ҳақида арзу шикоят ёзасан, фактларнинг зўрларини мен бераман. Ҳозир арзу шикоятга текшир-текшир қилувчиларнинг барчаси маҳтал. Сенга ўхшаб оч қолишган. Ёпирилиб келишади.

- Сиз раҳнамолик қилсангиз, ёзганим бўлсин! Лекин натижа чиқармикан? Чиқмаса ўзимни чирпирак қилишмасмикан?

- Биринчисида чиқмаса, иккинчисида чиқади. Чиқмагандаям, раҳбарнинг асабини зириллатасан. Асаби бузилгач, хатоси кўпаяди! Кейингисида бу хатолар асос бўлади, укам! Чирпирак бўлишингдан ўзим сақлайман, менинг қанчалик “вес”им борлигини ё билмайсанми?

- Сизнинг юқорилар билан ҳам алоқангиз зўр, деб эшитганман. Биргалашиб ёзсак-чи, зўр бўларди-да!

- Олдиев, гапинг ҳам, фикринг ҳам ҳаминқадар. Ахмоқона. Тажрибанг йўқ-да! Ўйлаб кўрсанг аслида мен сен билан. Лекин бу сирлигича қолиши керак. Ҳатто ёзган шикоятларингга мен ҳақимда ҳам арзимас гапларни, исботсиз фактларни катта қилиб ёзишинг лозим. Номига менинг фаолиятимни ҳам текширишсин. Илло, раҳбар мени сенга раҳнамо эканлигимни билмасин!.. Мен унинг ишончига кирган ўринбосарман. Ҳам ичдан, ҳам ташқаридан дарвозасини бузаётганимни билмайди! Хуллас, мен кўринмасдан

заҳар сепаман, сен бу заҳарни яна бир ботмон “лойқа” билан бойитиб, арзу дод қиласан! Қани, қанчага чидаркан?

- Шунча қудратингиз бор экан, асли ўзингиз раҳбар бўлишингиз керак. Фақат раҳбар курсисига ўтиргач, деканликни берсангиз, менга бас!..

- Ёзишмаларинг фактларга бой, нафасинг ўткир, ҳасадинг оловдек бўлса – бўлди! “Шитур бенамак мугузарад” (“Туя тузсиз ўтиб кетади”) деганларидек, деканликни киссамда деявер...

* * *

Бу суҳбатни эшитарканман, мансабга нолайиқларнинг интилиш иллоти ҳам, одати ҳам ўзгармаганлигига ишондим. Ўринбосарнинг раҳбар лавозимига ўч илон эканига, раҳбарнинг атрофида гирдикапалакка айланган ю х о л и г и г а, Олдиевга ўхшаш думлар ихтиро қилаётганига шоҳид бўлдим. Олдиевлар илоннинг куйруғига айланиб, қимирлай бошлагач, жамоанинг тинчлиги бузила бошлади. Бундай ҳолатни кечириб бўлармикан? Ёки илонни бошидан... Ҳарқалай, гуноҳлар қалбларни яра қилишини (Имом Ғаззолий) унутмаслик – одамийликдир, истиқлолимиз ахлоқидир, “Ал қасосу минал ҳақ” ҳақиқатидир.

НАЙРАНГ

(*Бўлган воқеа*)

Сувонова Чарос Зокир қизи дастлабки икки йил давомида деканникида ижарада турди. Отаси ва энг зўр ҳомийси бўлган декани ўртасидаги “ёғли” муносабатдан усталик билан фойдаланди: дарсларни кўп қолдирса ҳам, берилиб ўқимаса ҳам ошиғи олчи турарди, декан ҳурматиға ўқитувчилар унинг арзимас билимини кўпинча “яхши” ва “аъло”га баҳолашарди. Йиллар Чарос қалбидаги баҳордай завқли кечарди.

Учинчи курснинг ўрталарида турмушга чиқди. Дарсларга ҳар замонда, қайнона ва қайнотага хизматдан чарчаганида келиб-кетарди. Орада декан ишдан бўшатилади, Чароснинг баҳоларидан путур кета бошлади.

Дарсларга қатнашмасдан баҳо олишлар кундан кун қийинлаша бошлади. Ҳатто, домлаларидан бири, унга “Дарсимга қатнашмаганиз, сизни ҳатто синовга ҳам қуймайман”, - деди ва гапида туриб олди. Собиқ деканга учрашгач, у турли найрангларни ўргата бошлади:

- Домла мудирлик қилаётган кафедрада унга гапи ўтадиган

шогирди, фан доктори Абдимўмин бор. Ўшани кўнглини топиш керак, у орқали баҳо олсангиз, битириб кетасиз.

Чарос Абдимўмин домласига учради, аҳволи ночорлигини, битирмаса турмуши бузилиб кетишини оҳ-воҳ қилди, бутун умиди талабаларни тушунадиган ва доимо ёрдам қўлини узатадиган, ҳамма ҳурмат қиладиган Абдимўмин акасига боғлиқлигини нозли ишоралар билан ширингина баён қилди.

- Эртага учрашинг, мен Домла билан гаплашиб кўраман.

Эрталаб умид билан келган Чаросга Абдимўмин домла деди:

- Бирон соат дарсга қатнашмаган экансиз. Сизни деб устоздан гап эшитдим. Инсоф деган неъматни биласизми, ўзи!..

Чарос собиқ деканга яна учрашди. У:

- Деканатда ўринбосар бўлиб ишловчи Абдуҳакимни қўлга олинг. Унга оғзи-бурни тўйгунча зиёфат уюштирсангиз, еган оғиз уялар, деганларидек, ҳаракатга тушади. У киши Домла билан ошқатиқ. Зора...

Чарос Абдуҳаким домласига чиройли зиёфат уюштирди. Хўрозу товукқа қўшилиб анчагина арағу пиво ва ноёб егуликлар ҳам гумдон бўлди...

Орадан бирон ҳафта ўтди. Абдуҳаким домла чақирмагач, Чарос ўринбосар хонасига кириб келди:

- Қизим, менинг илтимосим ўтмади. Домла менга ҳам айб кўйди. 30 соатдан ортиқ дарс қолдирганлар университетдан ҳайдалиши лозимлигини эслатиб, Сизники 200 соатдан ошиб кетганини таъкид қилдилар. Сизни ҳайдамаганимиз сабабини ёлғон гаплар билан (йўқ ҳужжатларингизни бордай қилиб) аранг оқлаб чиқдим. Зиёфатингиз бурнимдан чиқди...

Чарос яна чапани ҳомийсига боришга мажбур бўлди. Ҳомий илгарилари катта қудратга эга эканлигини, Чаросга ўхшаганларнинг кўпини қўллаб-қувватлаб юрган қадру қиммати баландлигини авомга сездириб кўйишни лозим кўрди, отдан тушган бўлсада, эгардан тушмади:

- Дадангиз билан қайнотангиз Домланикига боришсин. Қўл қовуштириб илтимос қилишсин. Биринчи илтимосга келганларни Домла ҳурматлайди, қуруқ қайтармайди. Шунақа одати бор. Зора...

Бу ҳаракатдан ҳам натижа чиқмади... Ҳомийнинг худбинлиги яна бир карра кўтарилди ва Чаросга Ректор номига шикоят — арзнома ёздирди. “Ижтимоий химоя йили” ни дастак қилиб, истисно тариқасида имтиҳон топширишга руҳсат беришни сўраттирди, соғлиги ёмонлигини тасдиқловчи ёлғон ҳужжатни ҳам илова қилдиртирди.

Ректорат бу масалани ўрганиб, таҳлил этди: ашаддий дарс қолдирувчига рухсат бермади, балки бу бошқаларга ҳам ибрат бўлишини таъкид қилди. Адолатли ва оқилона ҳукм — таълим-тарбиянинг сифати бўлишлигини яна бир исботини берди.

Аммо Хувари (шайтон, шумтака) ҳомий тинчимади. Унинг хомхаёли чуқурлашиб, хонасаллот илдиэ ота бошлади. Ижтимоий ҳимоя ишлари билан шуғуланувчи нодавлат ташкилотига Чаросга ариза ёздирди. Шу ташкилотда ишловчи ўзининг қадрдони бўлиб қолган, ноқонуний савъий-ҳаракатлари билан йўқни бор қилувчи шантажчи Опани “адолат”ни тиклаш учун юборишларини сўраттирди. Опа телеграммадан ҳам тез етиб келди ва ошноси — азиз ҳомий раҳнамолигида Чароснинг отасига учрашди. Натижани ижобий қилиб дўндирса, яримта “лимон” (500000 сўм) олишини айтди. Ота рози — ҳомий рози — еган ҳам рози шаклидаги оғзаки шайтоний битим тузилди.

Опа бунақа ишларда пихини ёрган худпарастнинг айнан ўзи эди. Унга сал илинадиган асос бўлса бас, софини ўзидан чиқарарди. Унга кўнмасалар юмдалишишга, бўғишишга тайёр айёр эди. Ёнида ўзидан қолишмайдиган гумаштаси — видео аппарати билан суратга олишга доим тайёр йигитчани олиб юрарди.

Биринчи бор бундай “адолат”чи аёлга дуч келган ректор, озордан қутилишни маъқул кўриб, деканга кўнғироқ қилиб, Чаросга ёрдам бериш — инсонийлик эканини таъкид этди. Унинг сўзлари ва ҳаракатларини видеога тушириб олишди...

Декан ректорнинг кўрсатмасини бажаришга киришди, Чароснинг дарсга қатнашмаганлиги, ашаддий проғулчи эканлиги ўз-ўзидан арзимас ҳодисага айланди. Чунки Чароснинг шунчалик дарс қолдиргани ҳақида уни огоҳлантирмаганлар, ота-онасини чақириб гаплашмаганлар, дастлабки хайфсан ҳам эълон қилинмаган. Демак, талаба билан деканат ҳам, кафедра ҳам, гуруҳ раҳбари ҳам ишламаган. Демак, Чарос эмас, университет айбдор. Кўл остидаги профессор-ўқитувчиларни талабалар билан ҳамкорлигини таъмин этмаган ректор, йўғ-е, ректорат ҳам Низом қоидаларини бузган. Демак, энг яхшиси, яъни сих ҳам, кабоб ҳам куймаслиги учун Чаросни имтиҳон қилиш — қонунга зид эмас, балки қонун устиворлигини кўрсатувчи амалиётдир... Ҳомий ўргатган бу асосларни Опадан эшитган раҳбарларнинг бир қават териси шилиниб кетди... Хуллас, комиссия тузилиб, Чароснинг имтиҳон топшириши ҳақида ректорнинг бўйруғи чиқди.

Бу ютуқдан Чарос ҳам, Чароснинг азиз ҳомийси ҳам, дилига айланган Опаси ҳам, қизи битирмаса дўсту биродарлари ва маҳалла аҳли олдида юзи шувут бўладиган отаси ҳам, шаробдан маст бўлган одамлардай, беҳад хурсанд бўлдилар.

Ота ижтимоий ҳимоя ишларининг кўзга кўринган вакиласи яшаётган меҳмонхонанинг хос хонасида Опага, ҳомийга бағишлаб зиёфат уюштирди, айшу-ишрат тонгга яқин якунланди...

Имтиҳон бошланди. Комиссия аъзоларининг барчаси иштирок этишди. Чарос фан бўйича тузилган билетлардан бирини танлаб олди ва тўртала саволга жавобларни ёзишга киришди. “Аmmo нима ни ёзсин? Тўртала саволнинг биронтасига ҳам жавобни билмайди? Фан ҳақида тасаввурига, хаёлига ҳеч нарса келмаяпти? Кўлида фан бўйича чиқарилган ўқув қўлланма бор, унда саволларга жавоблар нақд. Лекин комиссия аъзоларининг кўзларини шамғалат қилиб кўчиришнинг иложи йўқ. Чунки имтиҳон бошланмасдан, комиссия раиси “Шпаргалкадан фойдалансангиз, имтиҳондан чиқариб юборамиз”, - деб огоҳлантирганди. Бу албатта, бежиз эмас... Ҳар қалай, фаннинг номини, билет саволларини кўчирсам ҳам бир саҳифа бўлади-ку”, дея ишга киришди. Бир ярим соатда шу ишни бажариб, имтиҳондан чиқиб кетди.

Комиссия аъзолари ёзма ишдаги имло хатоларни аниқлаб, биронта саволни ҳам талаба еча олмагани ҳақидаги хулосаларини ёзиб, имзо чекишди. Раис буни тасдиқлади. Видеога туширишга тайёр турган Опа бу натижани кўргач, уни суратга олишни лозим топмади. Чаросни ҳимоя қилиш қобиғида нафсининг талабини қондирмоқчи бўлган ва бундан ажралиб қолишига асос бўлаётган бу ҳужжатнинг таъсиридан Опанинг туси ўзгариб, нафас олиши қийинлаша бошлади. Ақлу ҳушидан ажралган одамдан-да баттар ҳолга тушди. Карахланганидан оғзи бесунақай тарзда очилганича қолди.

Бирон соатлардан сўнг ўзига келган Опа билан ҳомий ва отанинг учрашуви бўлди. Гаплар бир-бирига қовушмаса ҳам, ҳомий йўл кўрсата бошлади:

- Комиссиянинг имтиҳон натижасини бекор қилдириш керак. Олдиндан гапга кўнадиған икки кишидан иборат комиссия тузиб, китобдан кўчиртириш ҳисобига ижобий баҳо олишга эришишдан бошқа йўли қолмади. Бунинг учун Опа, Сиз – факультет ва ректоратда қиёмат кўптирасиз, яъни...

Ҳомийнинг гапи тугамасдан, хонага Чарос кириб келди. Кўлида вақтида ўзлаштирагани ва академик қарздорлиги сабабли талабалар сафидан чиқарилганлиги ҳақидаги (17.05.2007 даги 84 – А SM(6) бўйруқнинг нусхаси турарди...

Чароснинг Ҳомийдан, Опасидан, Отасидан олган “дарси” тугаган эди. Бу дарс унга “огирнинг устидан, енгилнинг остидан” юриш, қаллоблик ва ҳийлаю найранглар қилиш илмидан таълим-тарбия бер-

ди. Билимга бўлган ҳалол ва пок туйғуларини унинг тасаввуридан қувиб чиқарди. Бу “ҳақиқат”ни унинг қалбига муҳрлади...

Ташқарида эса Мустақил ҳаётимизнинг қуёшли баҳори ҳукм сурарди. Фаррош йўлакка тушган чиқиндиларни супуриб, бир чеккага тўдаларди.

О, ЭВРИКА!

(Шайтоннинг ҳаваси келадиган усул)

Саратон оғи жудаям иссиқ келди. Республика газетасининг вилоят бўйича муҳбири эрталаб ишга келгунча терлаб-пишиб кетди. Хонасиги кирар экан, йўлакдаги диван устида ётган, анча уринқираган костюмга кўзи тушди.

Кўйлагининг ёқаларини кенгроқ очиб, рўмолчасини елпиб, ўриндиққа жойлашди. Узоқ вақт шундай ўтираркан, кўли ишга бормас, калласида эса бирон бир фикр уйғонмасди, у худди гиёҳи йўқ, шўр босган яп-яланғоч яйдоққа ўхшарди.

Бирдан ҳаёлига кўрган костюм келди. “Шундай иссиқда ким костюм кияркан, нега у диванда ётибди? Кимдир қолдириб кетган, эсидан чиқиб қолдимикан ёки саратон оғирлик қилганми-кан?” “Яйдоқ”қа тушган бу ўйлар уни туришга мажбур қилди, йўлакка чиқди, костюмни олиб хонасидаги бир бурчакда ранги ўчиб кетган илгакка илди. Ички киссалари яна иккитага кўпайтирилганига ҳайрон бўлди. Анчагина эскирган костюм билан Даққи Юнусдан қолган илгак шунчалик бир-бирига мос келдики, хонани янада камбағаллаштирди, маъюсликни оширди.

“Яйдоқ”ни ҳаракатга солган костюм муҳбирнинг ўзлигини ҳам ўйлашга мажбур этди: Ойликнинг кўри йўқ. Ёзиладиган мавзулар кўпу, лекин гонорари меҳнатингга арзимаёйди. Анча-мунча камчиликларни ёритаман десанг... Ўтган куни Кўшработга зўрға бориб келдик. Хайриятки, сураткаш Хайриевнинг “Запорожец”и бор экан. Туман соғлиқни сақлаш бўлимининг мудирини қишлоқ врачлик пунктининг очилиши маросимига кетган бўлса-да, туман бош касалхонасидаги ифлос, уладаси чиқиб кетган матрас ва ёстиқларни, қаровсиз қолган, экология талабларига жавоб бермайдиган, гуж-гуж пашшаларга ёғлиқ макон бўлган ахлатхонани суратга тушириб, касалхона бош ҳакимига дўқ-пўписа қилиб келдик... Мана шу суратларни газетада шарҳлаганинг билан раҳмат эшитмайсан, лекин... Эшикнинг тақиллаши бу ўйларни тугашига имкон берди. Чиройли бир одам “Ассалому алайкум, муҳбир ака!” - дея кириб келди. Кўшработ соғлиқни сақлаш бўлимининг мудириман, дея ўзини таништирди.

“Худойим етказди-е” – дедим-да, ҳасратимни тўкиб солдим, суратларни кўрсатиб, фелъетон ёзаётганимни айтдим. Дийдиёмнинг тугамаслигини сезган чиройли одам эски кадрдонлардай қойиллатиб гапимни бўлди:

-Укажон! Ҳамма гапларингиз ҳақ. Майли, фелъетон қилсангиз ҳам, лекин мен узоқдан келдим, юринг, бир обед қилайлик. Қолган гапларни ўша ерда гаплашамиз...

- Ие, Сиз мени ким деб ўйлаяпсиз? Мен фелъетонни тугатишим керак. Вақтим зиқ!

- Укажон! Хайриевни кўрувдим, сал қариндошчилигимиз бор. Ўшани гапини иккита қилолмасдан, Сизга келувдим. Майли, вақтингиз бўлмаса, мана шуни олинг, сураткаш оғайнимиз билан обед қиларсизлар! - дея бир даста пулни узатаркан, кўзим ўйнаб кетди. Пора бераётганини у ҳам, мен ҳам англаб турардик. Бироқ мен ҳовлиқиб қолдим: Ушлаб олишса-чи?! Олганим заҳоти кўлга олишса-чи?! Лекин мўмай пул нафсимни ўпқон қилиб юборди... Ахир “Нур ёғди – дур ёғди” деб бекорга айтишмаган... Пала-палла – шу палла...

О, Эврика! Йўли топилди, костюм!.. Бировнинг костюми!.. Эгаси йўқ костюм!.. Ушлаша олмайди, мен унақа одам эмасман...

-Анави костюмнинг ички киссасига солиб қўйинг, оғайнингизга зарур бўлса, олар!.. Хўп, соғ бўлинг, ўйлашиб кўрамиз!

-Хуллас, топилдиқ костюм – пул топар костюмга, ҳеч тўймайдиган нафсимнинг омборхонасига айланди. Белимизга қувват, қаламимизга қанот бахш этди. Минг шукр, бир йилда обрўни тиклаб олдик, кўпчилик биз билан ҳисоб-китоб қиладиган бўлди. “Пиёз сотганнинг мурч сотгандан хабари бор” деганларидай, Хайриев ҳам кунда-шунда, командировкаларимиз ҳам кўпайди. “Запорожец” ҳам таъмирланган, гижинглаган отдай!.. Ҳа, пул бўлгандан кейин, ҳамма нарса йўрғаларкан...

Салгина камчилик бўлса, хабар йўллангиз! Биз ҳозир но-зирмиз! Қаттиқ ишлаб, катта тишлашга тайёрмиз. Фақатгина “Бўш тўрва билан – от тутилмас” лиги эсингизда турса, бас!

НА НОМ ЧИҚДИ, НА ЖОН!

Сир учини сўз очар...

Халқ мақоли

Ўқитувчилик касбидай улуғ неъмат йўқлигига бозорда юриб яна бир бор амин бўлдим. Эсингизда бўлса, етмишинчи ё саксонинчи йилларда турли методлар туғила бошлади: Шаталов методи, Омоншвили методи, Лисенкова методи, Шетинини методи, Сухомлинский методи!.. Шу методларнинг бирида айтилишича, ўқувчилар

бир ҳафта давомида синфнинг истагига мувофиқ ё адабиётни, ё тарихни, ё алгебрани... ўрганар ва сўнгра янаги ҳафтадан бошқа фанни ўқишга киришардилар, натижаси нима бўлишини ҳеч ким билмасди... Лекин, ҳар қалай, янгилик эди-да!

Бозорда олиб-сотарлик ҳам иш бермай қўйди, чунки бизнинг сафимиз жудаям кенгайиб кетди, итузумнинг ҳосилидай денг? Топганим бола-чақани боқишга зўрга етади. Аҳвол жуда таранглаша бошлагач, мактабда сал-пал орттирган тажрибани ишга солишга тўғри келди. Ҳафта давомида қайси мева ёки сабзавот арзон бўлса, ўшандан бир ҳафтага етадиганини харид қила бошладим, озиқ-овқатнинг бир турини бир ҳафта истемол қилишга ўтдик. Даставвал ишларим анча яхшиланди, оиладагиларимнинг ҳам товушлари чиқмади. Ўзим ҳар куни юзта-юзта ота бошладим, пул етиб турувди...

Иккинчи ҳафтада бозорни қовун босиб кетди. Арзимас пулга сал ёрилган ёки лат еганларини олишга эришганимдан оғзим қулоғимда эди. Бироқ ҳафтанинг иккинчи кунидан бошлаб оиламизда ич кетди касали хуруж қила бошлади. Уйимиздаги ҳожатхонага очерод, денг. Левомидин, биомидин дориларидан ича бошладик. Байтармон аччиқ ва тахир бўлсам оламжаҳон пул тураркан! Яна энг арзони, денг! Импортнийсига йўл бўлсин! Икки пачкаси бир кунгаям етмади.

Оила тебратишнинг бу тажрибаси ўзини оқламади. Дорига югуравериб қарзга ботдим. Юзта-юзта бўлмагач, кайфиятим ҳам вайрон бўлди.

Энди қайси методни қўлласам, дея ҳайронман? Ёки ўқитувчиликка қайтсаммикан? Бозор тажрибаси билан бойитилган бу метод узоқ йиллар мени сардор этиши кундай аён! Натижаси қандай ҳосил бераркан, унғача ё мактаб, ё мен, ё... бир гап бўлар! Шундай бўлгач, гулдай яшнаётган лицей ёки коллежга ўзимни урсаммикан? Ё пирим, абадайни-шабадайни рака пуф, бозорми ё мактаб? Бозорми ё лицей? Бозорми ё коллеж?..

ЧАЛА ТУҒИЛИБ, ЎЛГАН ТАҚРИЗЛАР

Давлат Аттестация комиссияси йиғилишида тилшуносликдан битирув иши ҳимояси давом этарди. Бир нечта ишга филология фанлари номзоди, доцент Н. Бегматов тақриз ёзибди.

Ҳамма тақризларнинг якуни бир хил: “Ишда камчиликлар ҳам учрайди. Имло ҳотолар, пишмаган ва асосланмаган мулоҳазалар учрайди. Мустақил фикрлашдан кўра китобийлик устунлик қилади. Биз айтган майда-чўйда камчиликлар ишнинг мазмунига таъсир қилмайди”.

Бу бир хиллик мулоҳазанинг юзакилигини, муқаммалликни

билмасликни кўрсатади, яна яшовчан “қолип”нинг, бетайин одатнинг ўлмаслигига шоҳид эди.

Холбуки, бармоққа игна санчиганда оғриқ бутун баданга тарқалганидек, ҳар қандай камчилик ишнинг мазмунига салбий таъсир кўрсатиши турган гап-ку. Халқимиз бекорга “Шоҳига урсанг, туёғи зирқиллайди”, демаган-ку!

Ахир, филолог мутахассис имло хатоларга йўл қўйган, мустақил фикр юритишдан қочиб, китобдан кўчирган бўлса, наҳот у тадқиқотнинг мазмунига таъсир кўрсатмаса?.. Ё, алҳазар!..

Мантиқсиз такриз ёзишдан, ўйламасдан – иллатли “қолип”га бўйсинишдан, бу юзакиликдан, “ҳаром”ни талабаларга беришдан қачон қутуламиз?..

Ахир, “ўзгаларни алдаш ишни чигаллаштиради ва бир қарорга келишни қийинлаштиради; лекин ҳақиқат деб рўкач қилинган инсон қўнглидаги ёлгон эса одамни умрбод нобуд этади”-ку! Бу ҳақиқатни санъаткор Лев Толстой томонидан айтилганига ҳам бир аср бўлди-ку! Сиз эса ҳамон...

ТАЈАБА КУЛГУСИ

Насриддин афандининг ҳамма хислатларини ўзида жо қилган эвараларидан бири – Насриддинзода филология факультетининг шартнома асосида ўқийдиган талабаси даражасига етибди. Оғзи қулоғида эмиш, чунки ўқишга 1999 йилнинг августида эмас, 2000 йилнинг январида қабул қилишибди. “Олий таълимда валломатлик бўлса, шунчалик бўлади-да!” деса, унинг III курсдаги жўраси: “Ҳа-да, бу ҳам бир янгилик! Бозор иқтисоди омон бўлсин: сенга ўхшаганларга кўрсатилган инсонийликнинг борлигига шукр!” дебди. Ерга қараганча, бошини кўтара олмай беўхшов кулибди. Жўранинг кулгуси Насриддинзодани шунчалик сескантирибдики, ўзини эси чиқаётган ва нима қилиши лозимлигини билмаётган одамдек сезибди. “Инсонийликнинг ҳалвоси шу бўлса, уёғи қандай бўларкан?” деган фикр калласига кириб, ўйнай бошлабди.

“Уёғи” уни кўп куттирмабди. Янгилик кетидан янгилик деганларидай, кетма-кет қўшалоклашиб келаётган олий “орзулар”, маънавий “бойликлар” талабанинг бутун вужудини зириллата бошлабди.

Деканат кўрсатмасига мувофиқ, дарсларни тўхтатиб, эрталаб соат 9⁰⁰ да Университетнинг Мажлислар залига (“Худди подани йиғгандек” дейишга оғзим бормаяпти, чунки “балчиққа тош отсанг, бетингга сачрайди” деган боболаримизнинг ўғитлари бор.) тўпланишибди. Машҳур адабиётчи келган экан, кутилган орзулар чиппақка чиқибди: маърузаям бемантиқ, олди-қочди бўлибди,

шеър ҳам чала ўқилибди... “Булбулнинг ишқи — гулда, адабиётчининг ишқи — пулда” эканига эътибор бермабди...

Бу тadbир “Навоийхонлик кечаси” деб эълон қилинибди ва қатнашчиларнинг ҳар биридан 200 сўмдан (стипендиядан) ушлаб қолишибди. “Зоримиз бор-у зўримиз йўқ” дея, икки тушликни нон-у чой билан алмаштиришга мажбур бўлибди. “Очликда ҳикмат кўп” лигига чиппа-чин ишонч ҳосил қилибди. Очлик “Булут йиғлайди, гул кулади” деган сабоқдан дарс берибди.

Олий мактабда биринчи бор ота-оналар йиғилиши ўтказилибди. Ота-оналар ҳам, талабалар ҳам, раҳбар-у профессор-ўқитувчилар ҳам хурсанд бўлишибди. Истиқлол маънавияти ва мафкураси талабларига амал қилиб, комил инсонларни етиштиришда ҳамкорликнинг самараси зўр бўлишига ҳамма ишонишибди. Қолаверса, дийдорлашув ҳам ғанимат-да!

Бу яхшиликнинг “тахири” бир ҳафтадан кейин ярқ этган куёшдек ҳаммага бирдек нур сочибди. Факультетдаги 267 талабанинг ҳаммасидан ўқув хоналарини таъмирлаш баҳонасида февраль стипендиясидан 2000 сўмдан йиғиб олинди... “Очликда ҳикмат кўп” лигини бошида синаб кўрган Насриддинзода нима дейишини, нима қилишини билмасмиш. “Уйга бориб келишга пул етмаса, мардикор бозорига борсаммикан?.. Мурувват бу тарзда тескарига юрса (дарёки кетига оқса!), мен бир ўзим нима ҳам қила олардим?” дея йиғлашни ўзига эп кўрмай, беўхшов кулишни бошлабди. Юқори курсдаги ўртоғи бўлажакдаги “янгилик” ларнинг бир-иккитасини (факультетга ва унинг ичидаги гулдор ҳожатхонага кириш пуллик бўлишини) эслатган экан, кулгуси жўрасиникига, ҳамкурсе ўртоқлариникига шунчалик ўхшабдики, унинг 267 оҳангидан Университет ўқув хоналари, деворлари, ҳаттоки ҳовлидаги дарахтлар ҳам зириллай бошлабди.

Бу ҳақиқат ректоримизга етиб борган шекилли, деканимиз “Бек келиб, бек бўлди, бек бўлиб, қув бўлди” хислатини яна бир марга ошкор этди. Мажбуран юқори курснинг ҳар бир талабасига 2000 сўмдан пулини қайтарибди. Пастки курсларнинг талабаларига ярми 1000 сўмдан (олиб қолганига яна фатво топган бўлса, ажабмас! Чунки, оғзи боғлиқнинг дили боғлиқ бўлиши, юлғич юлиб тўймаслиги сир эмас) тарқатилибди.

Ўз пулини ярмини олган Насриддинзоданинг “қаҳри” пасайибди, кулгусида ёшлик кўрина бошлабди, музга айланаётган кўнгли ярим илибди. Таълим-тарбиядаги бюрократизм ва деканизмни сал иллагандек бўлибди. Шу ҳолатида ҳам Истиқлолнинг куч-қудрати ошиб бораётганини, XX асрнинг сўнгги баҳори эшик қоқа бошлаганини сезибди. Адолат бутун бўлишига, қолган минг сўм ҳам қайтишига ишониб (минг қўйли бойдай), таътилга чиқибди...

УЧИНЧИ ФАСЛ

ЁМОНЛИКНИ КЎМИБ БЎЛМАС

(“Ақллига – ишорат, аҳмоққа – тўқмоқ”
туркуми)

ДАКАН

Тоир Зухрага бешикетти қилингандай, отамиз ҳам бизни деканликка унаштирган эканлар. Ўша вақтлардаёқ битта шартини ҳам, яъни ўрислар ҳукмронлиги тугаса, сен туғилган яқин ёки қўшни жойлардан вилоят ҳоқими тайинланса, ишлайдиган жойингга ҳам-туманинг ректор бўлсагина деканга “уйланасан”, шундагина тўйларинг бўлади, деб қистириб кетган бўлишлари керак.

Айтганларидек бўлди: ўрислар ҳукмронлиги тугади. Мустақил-миз, Истиқлолни бунёд этаёلمиз. Ҳамқишлоғимиз (гарчи қизимни бермаган бўлсакда, қариндош ҳисобига қудачилиги ҳам бор) вилоятга ҳоким этиб тайинландилар. Учинчи шартини ҳам Худойим осон қилди: Фалончи иби Фалончи ректор бўлиб келди, суриштирсак, ҳамтуман экан. Дарров борди-келдини бошлаб, хизмати бўлсаям, бўлмасаям пойи патак бўлиб, тез-тез кириб-чиқиб яхши-ёмонни таништирдик, овқатимизга шерик қилдик, кимлигимизни, ҳокимга яқинлигимизни айтдик... Оқ “Газ-24” им билан шофёрлик қилдик...

Бахт кулиб боқди: Академиклар, профессорлар ишлайдиган, доцентлар хизмат қиладиган, талабалар борди-келди қилиб турадиган (бунга кўпроқ ўзим ўргатганман) факультетга декан қилиб тайинлашди. Отамизнинг орзулари ушалди.

Ўзимиз эса “деканлик”ни “даканлик”¹ билан алмаштирдик. Савлатимиздан, худога шукр от хуркади, биронта иш ҳалигисиз битмайди. Уйимиз ҳам худди идорадагидай... “Дакан” акаси билан иши битмаганнинг ҳаммаси “дакан” ойиси билан (уйдаги шу хизмат учун шартнома асосида 10.000 сўм маош тайин қилганман) гаплашади. Икки ҳисса кўпроққа тушади, азаматлар! (Отдача бўли-

¹ Отарчилар пулни “дакан” дейишади (Ҳа, топиб айтишган, бизнинг мансабга тўлиқ қофия эканига қаранг).

ши керак-да! Бўлмаса, ўн мингги ўзи бўладими, ахир! Мендан ҳам хотин пухта: бир пиёла чой ичиради-да, кўпроғини ундиради. Маладес! Гап йўқ, “Беш”!) Биз ҳақда халқ ҳам айтган: “Ражаб тўллак тегирмончи бўлди, хотини умармончи бўлди” деб. Ҳа, бунга етганлар ҳам бор, етмаганлар ҳам!

Тадбиркорлигимиз икки қарра иккини ўн қиляпти. Иккала-мизнинг мана шу “илмимиз”га ҳафтада бир дафтар тўлаяпти: қайси талаба, қайси ота-она, “қайси танка” қандай келди, нима олиб келди, қандай ёрдам зарур, қачон уни бажариш керак... Пухта бўлмасликнинг иложи йўқ, ҳисоб-китобли дунё деб бежиз айтилмаган. Айтгандек, Рейтинг деганига минг раҳмат! Илгари фақат имтиҳон сессиясидагина ишлар зўр бўларди. Ҳозир эса ҳар куни жорий назорат, якуний назорат. Ҳар куни беш-ўнга бизга мурожаат қиладиган “йиқилган” талабалар бор. “Ҳар кунимиз ҳайит” денг. Қани энди, шуларнинг сони кўпайса, баракасини берса, хонадонимизни бойликка кўмса. Ҳа, айтгандай, “Қайтган-”ларга ижобий баҳо қўйиб беринг, деб ўқитувчиларга ялинмайман. Бошқа йўли бор: гамхўрлик қилиш керак, деб таъкидлагач, инсонийликка чақирилгач, бечоралар гинг демай қўйиб беришадди. Инсонийлик уларнинг калити-да!

Умидимиз баҳордек яшнаб келаётган бир пайтда устозларимдан биттаси айниб қолса бўладими? Каттароғига чопавериб, кичигини унутиб қўйганим чакки бўлган экан, анча овора қилди, йигилишда ҳам тамом узиб олди: бармоқ суягини ёриб, кучли оғриқ билан чиқадиган ёмон ярага – хасмолга тенглаштирди, юзимга оёқ қўйди, тухматчи, ман-ман, ўз манфаати учун отасини сотади, бадхулқ, андишасиз, ёлғончи деган сўзларни менга шунчалик мослаб тиркадики, топиб айтганига ўзим ҳам юз фоиз ишондим. Қани энди, совет замонаси бўлса, “эшак кечувдан ўтгани”ни бир кўрсатсам эди. Мих қилиб тахтагами, ергами ёки дарахтгами қоқиб юборардим, чиқолмай ётаверарди... “Шогирд, ҳой шогирджон, билмабмиз, кечиринг” деб ҳар ўтганинда ялинаверар, ялинаверарди... Мен кулиб, хушчақчақ қиёфага кириб “Ўл, бу кунингдан! Баттар бўл!” деб ўтиб кетаверардим...

Лекин бу орзуимни ютишга мажбур бўлдим ва ўзимни тушунмаганга солдим. Унга сал ошириброқ ялтоқланишга, лўттибозлик қилишга киришган эдим, сал қовоғи очилгандек бўлди. Мақтовлар излашга, топганларимни унга боғлашга, топилмас раҳбар қилиб кўрсатишга (ёлғонни сув қилиб ичганимни билсада) ўтганимдан сўнг, анчагина тинчиди. Энди бир-икки балиққа

(балиқ мияни ишлатади, деб ўлгудай яхши кўради), кўзи гўштига тўйдирсак (бу проблема эмас, “қайтган”лар яхши билади), яна ҳаром топган ота-боладай жондош бўлиб кетармиз. Умид... Ҳа, умид яхши нарса-да!

Кўряпсизки, “Қуруқ товоққа фотиҳа юрган эмас”, мана шундай икки воқеа ҳам тадбиркорлигим ва ўз манфаатимни ҳимоя қилиш йўли билан ҳал бўлди. Шу сабаб, Сизга айтсам, ҳар бир бойликнинг калити бўлади. Биз хотиннинг асосли гапи билан манфаатни ҳазинамиз калити қилиб олдик. 1997 йил ва кейинги йилларни оиламиз манфаати йиллари деб эълон қилдик. Буни эшитиб, болаларни хурсанд бўлганини айтмайсизми? “Марс”, “Сникерс”, “Твикс”, “Баунти” каби шоколадлар кутиси билан кўзларига кўринди, шекилли, бирам чапак чалишди-ей! Завқ беришди, курғурлар!

Шунга биноан изчиллик билан, бирор дақиқа ҳам оғишмай ҳаракатга тушдим: хаёлимда ҳам, тушимда ҳам, ҳатто, хотин билан муомалада ҳам – манфаат! Энг олий ўлчов, энг зарур байроқ, энг керакли жон – манфаат, манфаатжон бўлди.

Биз ҳақимизда қатор шеърлар ёзила бошлади. Энг яхши мисраламга қаранг:

“...Манфаат бўлса бас, қайтмас балодан,
Қуруқ чиқаберар чўкса дарёдан.
Унинг дўпписини бунга кийгизар,
Қисир сигирни ҳам ҳатто ийгизар.
Унинг жинси йўқдир, йўқдир миллати,
Умумбашарийдир, яъни иллати...”

Шундай умумбашарий одамимиз! Манфаат ҳам умумбашарий нарса! Иккаловимизни кўшсангиз, худди “Агарни магарга қилсалар никоҳ, бир ўғил туғилгай, оти – кошки” деганларидай келажакда Бало деган улкан иллат-биллат туғилиши аниқ.

Кутилмаганда акаларимиздан десамми, устозларимиздан десамми, ишқилиб, илгари университетимизда проректор бўлиб узок ишлаган Меликул ака дунёдан ўтдилар. У кишининг “худойи”си уйида эмас (насронийга уйлангани учунми ёки шарт-шароити йўқми, билмадим), балки университет ошхонасида ўтказилди. Ҳамма раҳбарлар келди-кетдига бош-қош бўлдилар... Бир пайт хизмат қилувчиларнинг хатти-ҳаракатларида ўзгариш бошланди. Ёмғир ёғиб турганига қарамай, келиб-кетувчиларни кутиб олув-

чи ва кузатиб қўювчилар кўпайди. Вилоят ҳокими келармиш, деган гап тарқалди. Уни эшитганимданоқ иккита ёш тадқиқотчини кўчанинг икки томонига юбордим. “Ҳоким кўринганиданоқ мента хабар берасанлар”, - дедим. Чунки ҳоким кўчада машинадан тушишига ва университет ҳовлисига пиёда киришига ишончим комил эди. Чунки у киши тасаввурида университет олий даргоҳ — зиёратгоҳ билан баробар эканини айтишган эди. Тадқиқотчининг иккинчиси қўли билан ишора қила бошлади. Дарров тушундим. Чопиб бориб, дарвозага яқинлашаётган ҳокимга қўл узатдим. У киши кўришишга мажбур бўлди. Мен эса гўё ҳокимни кутиб олишга тайинланган кишидек, у кишини ўринбосарлари билан ошхонага етакладим. Ҳамма ҳайрон. Академиклар, профессорлар, деканлар, проректорлар қўл қовуштириб туришибди. Менинг оғзим “Марҳамат!”дан бўшамайди.

Менимча, қудамиз бўлмиш Ҳоким билан ўзимни тенг тутишим, уни ‘худойи’га бошқаришим яна обрўйимни мустаҳкамлайди. Қавму-қариндошинг, ҳомийинг зўр бўлса, жамоани бошқариш, раҳбар бўлиш гапми? Хамирдан қил суғуриш қийинроқ, чамамда.

Қани энди, бирор устозим, биронта проректор, ҳей, шу ректор бир нима десин-чи?.. Ҳой, энди сенларнинг ҳокиминг ўзимман! Керак бўлса, гаминг, қайғунгдан ўзимга гул ясайман! Қани, пишагимга “пишинг” демагин-чи, лўттибозлик қандай бўлишини кўрсатиб қўяман! Ичимдан малҳамдек ёқувчи бу ўй-хаёллар, мулоҳазалар ўтар экан, ҳоким бошқа одамлар куршовида машина томон хомуш одимларди. Мен ҳам уларнинг ортидан қадам ташладим. Устозимнинг десамми, танишларимдан десамми, ишқилиб, Меликул аканинг “худойиси” манфаатимга беминнат хизмат қилганидан, қалбим узугига қўйилган ёқутдек бўлганидан хурсанд эдим, оғзимнинг танобини торта олмай, худойининг ошидан лаблар ялт-ялт этар, ўзим иршаярдим, қадди-қоматим ҳам юқорига, ҳам энига ўсарди...

Одамлар... Одамлар эса кўрмаганга олардилар. Қалблари ҳам жим эди.

Барча олам меники эди. Мен ҳаммага (ҳаттоки вилоят ҳокими-га ҳам) Ҳокими мутлақ эдим...

КЕЛИШУВ

Баёнларда қора буюқлар кўпроқмикан, деб ажабланарсиз балки? Ажабланманг, бу хато маҳсули эмас, зулмдан қочмоқликнинг йўлларида бири — зулм аслан қандай эканини яхшироқ ва аниқроқ кўриш, англаш, таҳлил қилмоқдир.

Нафсининг келажаги — зулмдир, зулмнинг келажаги эса — хорликдир.

Тоҳир Малик

Наргизанинг товуши сал пачоқроқ бўлса-да, ашула айтганда оҳанрабодек ўзига тортувчи хислати бор. У қора шириндан келган, кўкраклари бўлиқ, айна етилган пайти — офатихон!

Вақти-соати етишганига, мўлжал тўғрилигига ишонган декан давлат имтиҳони топшираётган Наргизага чалғитувчи саволларни қаторлаштиргач, у ўзини йўқотиб қўйди: хаёлидаги гаплари ҳам гўё оққушлардек осмонга учди-кетди. Қандай қилиб билетни ва ундаги жавобларни қайтариб берганини, аудиториядан чиққанини ўзиям билмай қолди.

Томиржон деканатга киргач, худди шу усул билан давлат имтиҳонидан “пўстаги қоқилиб чиққан” уч талабани битта-битта чақиртириб суҳбатлашди.

Наргизанинг икки курсдоши ҳам деканатдан хурсанд чиқишди: шошилиб, китоб ва дафтарларини титкилай бошлашди. Наргиза кирди, Дакан (декан) аллаловчи ва сирли товуш билан унга гап қотди.

- Наргиза, мен сиздан буни кутмаган эдим. Оддий саволларни еча олмадингиз, биронтасини сал-пал эплаганинигизда ҳам ижобий баҳодан умид қилса бўларди. Менимча, келгуси йили битирасиз!

- Домлажон, бугун умидим сиздан. Айтганингизни бажараман. Фақат — ёрдам қилинг!

- Бунинг ҳеч иложи йўқ. Ахир бу оддий имтиҳон эмас. Давлат аттестация комиссияси аъзоларининг фикрини ўзгартириб бўладими!?

- Нима қилай? Бир оталик қилинг. Йўли бордир, ахир!

- Комиссиянинг бешта аъзоси бор. Ҳаммасиям катта одамлар. Майли (Ҳозир чиққан икки талабадан ундирмоқчи бўлганини жамлаворди), 50 мингни эрталабгача олиб келасиз. Тополмасангиз, мана биз бормиз, ёнимиздан сарфлаймиз. Фақат сиз бугун бир кеча дачага меҳмон бўласиз! Хоҳлаганингизни танланг. Биз иккаласигаям тайёرمىз!

Наргиза яна имтиҳон пайтидаги ҳолга тушди, ақлу ҳушини йўқот-

ди. Фақатгина олдингисидан фарқи шунда эдики, бунчалик шармандаликни эшитган кулоқлари лов-лов ёнарди. Хаёлига кутилмаганда қанақадир фикр келди ва шу аснода ўзини анча тутиб олди.

- Майли, пулни топиб келаман.

- Бўлмаса, ўртоқларингизнинг жавобларини тинглаб ўтиринг. Мен комиссия билан гаплашиб, охирида сизни чақиртираман ва биринчи саволимни яна такрорлайман. Унгача сиз жавобини тахлаб қўйинг!

Томиржон давлат имтиҳон комиссияси йиғилишини (раис икки жойда комиссияни бошқаргани учун бошқа институтга кетган эди) яқунлашга киришар экан, комиссиянинг бугунги ишини мақташга, аъзоларнинг ҳар бирига мойдек ёқадиган олқишларни баён қилишга ўтди. Тушлик зиёфатга “арзирли” меҳнат қилганларини таъкидлаб, учта “шошиб қолган” талабанинг тақдирини ҳал қилишдан олдин уларни яна бир чақиртиришни, фан бўйича қўшимча саволлар бериб, яна бир марта синаб кўришни – оталарча ғамхўрлик ва адолат кўрсатишни бетараф одамдек таклиф қилди.

Гарчи бу қонун-қоидага хилоф эканлигини билсалар-да, “зиёфат”нинг бекорга эмаслигини тушунган аъзолар йўқ, дея олмадилар. Уч талабани ДАК раисининг ўринбосари – Томиржон чақиртирди ва ҳар бирига олдиндан бериб қўйган саволларини такрорлади. Саволлар анча залворли эди. Аъзолар “талабалар шу саволларга жавоб берсалар етарли”, деган хулосага келишди. Талабаларнинг бурро-бурро жавобларини эшитиб, ҳайронликлари ошган аъзоларнинг юзларида ҳам қониқиш ҳосил бўлди.

Томиржоннинг адолатига қойил қолган аъзолар уч талабага “қониқарли”, қолганларига “4” ва “5” баҳоларни лозим кўришди. Талабалар чақирилди. Имтиҳон натижасини ўқир экан, декан атайлаб Наргизанинг фамилиясини ўқимади ва баҳосини айтмади. Бундан фақатгина Наргиза ва декан огоҳ эди. Қолганлар ўзлари билан овора эдилар...

Ҳаммани табриклаб, сўнгги давлат имтиҳонига тайёргарликни кучайтириш лозимлигини уқтириб, бугунги йиғилишни ёпар экан, Томиржон Наргизанинг ҳайронликдан қатта очилган шаҳло кўзларига суқланиб қаради. Бу кўзлар “менинг баҳом нима бўлди”, деб ошқора сўрашга ботина олмаганини изҳор этарди. Унинг журъатсизлигини Томиржон ечолмайдиган қилиб маҳкам боғлади ва эртага раис келиб йиғилиш қарорини тасдиқлагач, баҳолар давлат имтиҳони натижалари ойинасига чиқарилишини эълон қилди. Наргиза тушунмасдан ўлсинми, тушунди. Вақтни бой бермасдан, тўғри шаҳар ҳуқуқ-тартибот бошқармасига борди. Бахтига қариндоши иш жойида экан. Бўлиб ўтган воқеаларни

алам билан баён қилди. Қариндоши пора ишлари билан шуғулланувчи бўлим бошлиғига учрашди. Бошлиқ ўз бўлимидаги бир ходимни чақириб, ўшбу масалани тезкорлик билан ҳал қилишни ва натижасини шахсан ўзига билдириши лозимлигини алоҳида таъкидлади.

Келишилган вақтда Наргиза деканатга кирди. Қоғозга чиройли қилиб ўралган пулни стол устига қўйди ва савол назари билан Томиржонга қаради.

- Келишилган сўммами? Майли, ярим соатлардан сўнг ижобий ҳал қиламиз. Аъзолардан розиликни олдим, фақат раисга боғлиқ қисми қолди. Кўп безовта бўлманг! Ҳал бўлади.

Наргиза чиқишга шошилди. Декан хурсанд ҳолда қоғозга қўл чўзди ва уни очиб пул тахламини (100 сўмликдан беш боғлам) санаб кўра бошлади. Шу пайт кабинетга кириб келаётган ходимларга кўзи тушди. Пулларни стол тортмасига солишга ҳам улгурмади. Жиноят устида қўлга тушганини тўлиқ англади. Лекин, мийиғида мишиқи кулгу қотиб қолган, ниманидир хотирлаётган одамга ўхшарди...

Ҳамма расмиятчилик ярим соатда ҳал бўлди. Томиржонни раҳбариятдаги бир-иккиталарга яқин одам эканини билганлари учунми ёки таълим-тарбияни назарда тутишдими, қўлига кишан солмасдан, бошқармага томон хонадан ўртоқларидек олиб чиқишди. Декан қотибасини “мени ҳокимиятга чақирishiбди. Бўшадим, келаман” деб огоҳлантирди.

Томиржон Сурбетичнинг қўрқмаганлиги сабаби бор эди. Азонда уйғонди-ю, тушларида кўплаб мулоқот қилган Шайтонни ёнида кўрди. Шайтон унинг шу пайтгача ишлатган ҳйллари, ёлғонлари, олган пораларини бирма-бир санай бошлагач, унинг ҳамма ишлари билишига шак келтирмасдан, бирданига деди:

- Муддаонгиз? Муддаонгиз нима?

- Балли, Томиржон! Шу кўйингизда ишлайверасиз. Янги-янги йўлларни — шайтанат сирларини сизга ўргатавераман. Бугун 50 минг сўм билан қўлга тушасиз, лекин 5 минг доллар билан қутуласиз. Яна битта оғайни ортирасиз, уни 50 миллионга ҳам топа олмаган бўлардингиз. Ўзим дундираман. Фақат эвазига сизнинг феъли-хўйингиз ҳар бир пора эвазига жиндаккина ўзгараверади, бизнинг дунё ажойиботлари билан бойийверади. Поравий ҳирсингиз кучаяверади. Бизнинг даражамизга етганингиздан сўнг, яна келишамиз!

- Майли, келишдик. Сиздек раҳнамога муҳтож эдим. Қўллангангиз, бўлди! Бойлик ва маишат учун дунёга келганларданмиз!!!

Ана шу суҳбатни эслар экан, бошқармага ҳам етиб келишди. Бўлим бошлиғи хонасига киришар экан, тўрдаги стол ўриндиғида синфдош

дўсти, ёшликдаги қил ўтмас оғайниси ўтирарди. Бошлиқнинг Томиржонга назари тушди-ю, нечундир севиниб кетди. Ҳолагини билдирмасдан, шу масала билан боғлиқ кишиларни чиқариб юборди ва дўстига пешвоз чиқди. Кучоклашиб кўришдилар.

- Эй, жўра! Палакат оёқ остидан чиқаркан. Минг шукр, сенга дуч келдим. Бўлмаса... Томир эмас, ажриқ, одамлар оёғи остида эзиладиган ажриқ бўлардим!

Уёғини айта олмади, кўзлари ёшланди... Бўлиб ўтган воқеалар дўстлар ўртасида ечимини топди. Жўраси нақдига ўйнади. 5 минг доллар бир соат ичида унинг яқин кишисига топширилади ва у шу ишга аралашганлар ўртасида тақсимланади. Тўпланган материаллар ва Наргизадан олинадиган ошкор қилмаслик ҳақидаги тилхатга кўшиб, ёқиб юборилади. Чуви чиқса, “тажриба ўтказилган эди” деган хулосани ҳамма кўллаб-қувватлайди.

- Ишингизни давом эттираверинг, бу ерда бўлганингизни ҳеч ким билмасин. Яна кўришармиз, дўстим. Вақт — пул, деган машойихлар, бораверинг!

- Катта раҳмат, жўра! Бу яхшилигингизни умрбод эсимдан чиқармайман. Университет билан боғлиқ масалалар бўлса, биз — қалқон! Буюраверасиз...

Томиржон жўрасининг яқин одами билан уйига борди. Яқин одам долларни олгач, Томиржонни ишхонасига кўйиб кетди. Томиржон жон-жаҳди билан ишга киришди.

Даставвал, битирувчи гуруҳларнинг сардорларини йиғди. Сардорлар ўзиники бўлиб қолган, улардан уялмасаям бўлади. Ҳар бир битирувчи венетка учун 1500 сўм, дипломнинг титулини чиройли ёздириш учун 500 сўм, битириш зиёфати учун 1000 сўм — жами 3000 сўмдан тўлашлари шарт. Бу 2-3 кунда тахланиши лозимлигини таъкидлади ва шундагина деканат уларни имтиҳондан ўтишларига ёрдамини аямайди, деган ёлғонни кўшиб юборди. Бу ёлғон ҳар қандай битирувчи юрагига ваҳм солиб, пулни тезроқ тўлашга ундашига тўлиқ ишончи бор эди. Ҳисобкитоб қилиб кўрди: беш юз мингнинг ярми харажатларга кетгандаям, 250 мингги киссасига кираркан. Сўнгра факультетни таъмирлаш баҳонаси билан гуруҳ сардорларини чорлади. Энг яхши ва осон йўли — улардан 5-6 таси “Факультетни ўзимиз таъмирлаймиз” деган ташаббус билан чиқадилар ва талабаларнинг умумий йиғилиши қарорига биноан ҳар бирининг таътил олдидаги стипендиясидан 1000 сўмдан ушлаб қолинади. Бу энг ками 500 000 сўм дегани бўлади. Бир кунлик ташкилотчилик ярим милли-

онга яқин даромад келтирса, кетган долларларни бир-икки ҳафтада топаман, дея хурсанд эди. Ҳа-да, порани ажриқ қилиб жамоага экиш керак.

Кунлар кетидан кунлар, ойлар кетидан ойлар ўта бошлади. Томиржоннинг наздида ҳаммаси яхши эди. Бироқ хулқ-атворида ўзгариш аста-секинлик билан ривож топаётганини, даставвал, пайқамасди. Нечундир кейинги вақт чўчка гўштига, тўнғизнинг шўртанггина қилиб тайёрланган ёғи (салоси)га ва рус ароғига, худди ашаддий бангилардек, ўч бўлиб қолди. Ароқ билан чўчқанинг салоси — эр билан ўйнашдай, айниқса, бир-бирига жудаям талабгор бўларкан. Шу сабаб иштаҳаси фақат шуларни кўрганда галаба қиладиган бўлди. Тўйиб-тўйиб еганда бирам маза қилади! Натижада хонадон музлатгичи ҳам шу неъматлар билан тўлди, бола-чақаям аста-секин ўргана бошлади. Ҳаммалари семира бошлашди. Чўчка гўштининг сонини кўпроқ еганнинг сони, курак гўштини еганнинг елкаси, бўйин гўштини еганнинг бўйни бесунақай даражада дағаллаша борди. Хонадон чўчкалай бошлади. Бу ўз навбатида алкоголизмни — қил ўтмас оғайнисини ҳамкорликка чорлади.

Ҳар кунгидай бугун ҳам ароқ ва гўштга тўйгач, ўтирган ўрнида пинакка кетди. Хотин “Оталаринг озгина ором олсин, чарчаган!” дея болаларини эргаштириб, арвоҳ ҳақидаги видеофильмнинг томошаси учун бошқа хонага ўтди.

Шу пайт Томиржоннинг раҳнамоси — шайтон пайдо бўлди.

- Қани, бизга ҳам кўймайсанми? Ке, ўлар дунёга бир чўқиштирайлик.

- Марҳамат, устоз! Жоним билан... Қани, олинг!

Яна қанча ўтиришди, қанча ичишди, қанча салодан газак қилишди, Томиржон билмайди. Эрталаб ўрnidан турар экан, сассиқ ҳид димоғини ёриб юборай, дерди: ётган жойида икки кишилик ўринни расво қилганига лол қолди. Хотин ванна тайёрлигини айтди, болалари турмасдан йиғиштириб олишга шошилиш лозимлигини билдирди. Хайрият, сув бор экан!

Бу ифлосликни тозалашда тadbиркорлик кўрсатган хотинига жирканмагани учун кечқурун тилла исирға совға қилинди. Тилла исиргани ювиш бошланди. Яхшигина ичилди, кекирадиган даражада ейилди. Кечаси ҳеч нарсага ҳафсала бўлмади, шаҳвоний руҳ ҳам ўлик эди. Тажанглик, васваса, юрак сиқилиши, асабийлик авж қилди.

Хуллас, пора олиш кўпайгани сари расволик (чўчкачилик хислати) ортиб бораверди. “Пора олишнинг сирлари нозиклашгани сари расволик кўпга аён бўла бошлади. Аста-секин хотин ва болалар

узоқлашди. Ваннахонага яқин ҳужрада яккамоховдек ағанаш жараёни давом этар, негадир раҳнамо ҳам хабарлашмас эди...

Шайтон айтган даража — Дуруж¹ даражасига қачон эришаркан? Бошқармадаги жўрасига (яна бир нима кетар) маслаҳатга борсамикан? Жамоани юргизиб, турғизадиган ажриқ — пора, ҳар бир талабани ўраб олган саратон (рак) — поранинг кашфи етарли эмасми? Феъли-хўйидаги ўзгаришлар наҳот кам бўлса?.. Ректор бўлсайдики, бу тажрибани ҳамма факультетларга жорий қиларди!.. Балким... раҳнамо Шайтони лаъин қўллаворсая... Демак, келишув аҳдномасининг чегарасини ҳеч ким аниқ билмайди. Ҳаёти ниқобланган тарзда давом қилаверади. Булганиш фош этилгунча...

“КЎНГИЛ ЎЙГА ТЎЙМАДИ, БЎРИ ҚЎЙГА”

“Дакан” деган машҳур лақабни олганимдан буён қизиқ-қизиқ ишларга дучор бўла бошладим. Шайтанат дунёсига қул бўлганим бонисми ёки ичимдаги тўла бўтқани тўкишга вақт келгани сабаблими, ўзим ҳам яхши англамайман, яна бир ажиб воқеа юз берди, денг!

Раҳбаримиз хонасига нисбатан икки-уч баравар қатта кабинетимга кирсам, улфатларимдан биттаси кеча совға қилган 9x12 см. ҳажмдаги сурат жонланибди. Унда қандайдир зиёфатда ширакайф ҳолатда мен, собиқ ректоримиз ва унинг атрофида гирдикапалак бўладиган, чизигимдан чиқмайдиган ҳамкасб деканларимиздан тўрттаси аксланганди (Олтовлон, олтига отали етим — шум етимлармиз, денг!). Ҳаммалари хушчақчақ (ўзим ҳам), қизим санга айтаман, келиним сан эшит, қабилда айтилаётган маслаҳатлар, ёқимли мақтовлар, сўм билан ўралган садоқатлар, ишончли орзулар тўкиб солинаяпти. Ҳангомалар шунчалик қизиқ эканки, менинг хонага кирганлигимни ҳам пайқашмади. Ҳатто суратда сардорлик қилиб турган ўзим “Ҳой, санам одамми?” дегандай менга эътибор бермади, номард, проходимец, ҳатто “Сомалайкум” дея ниятини ҳам айтмади. Аччигимдан бўғриқиб кетсам-да, чидадим ва ўзимни кўринмайдиган ўғри қиёфасига солиб, давра суҳбатини тинглай бошладим.

Уларнинг фикри-хаёли ғайриихтиёрий тарзда битта “посбон” атрофида айланар, масала юриб-югуриб, ҳалак бўлиб пулга келиб тақаларди.

- Томиржон, сиз-ку замонанинг баркамол одами, ҳар қандай ректорнинг кўнглини беҳато топадиган қойилмақом “асбоб”сиз. Бизнинг кўнглини ҳам посбони ўзингиз: лекин кейинги пайтларда бўшашдингиз, топганингиз Тошкентга бориб келишгаям етмайди.

¹ “Авесто”да “Дуруж” - “Дуруғ”, каззоб, ақлсиз урғочи девнинг номи.

- Тўравой ака, бир оғиз гапингиз! Рухсатингиз бўлса, бас! Бозор иқтисоди деган сўзни Университетга боғлаб бир ағдар-тўнтар қилсак, ҳаммамизга етадигани чиқади. Понимаете, Алпомиш келаятиб, Қайқубод қиёфасига кириб, ўнлаб хотинларни тўйга аталган дастурхонларини паққос туширгандай, биз қиёфамизни ўзгартирмасак-да, ичдан бозорчи бўлиб, бозорчининг ашаддий олиб-сотарчиси бўлиб жойини соламыз!

Атрофдагилар афт-башара санъатларини борича турли қиёфага солиб (қош учуриб, кўз қисиб, елка қимирлатиб, лаб чуччайтириб дегандай), имо-ишоралар билан суҳбатни маъқуллашар эди. Қадаҳлар жиринг-жиринги ҳам “Балли, маъқул” деган акс-садони берарди. Гўё “Тулкининг тушига товуқ кирарди, товуқнинг тушига тариқ кирарди”.

- Тўравой ака! Сиз келдингиз-у Университет инқироздан тўхтади. Олдинга қараб ривожланиш бошланди, ҳомийлардан 10 миллион сўм кассамизга тушди. Бинолар, аудиториялар таъмирланди. Битта ректор қилса шунча қилади-да!

Бу мақтовлар замини асосида ясамалик, кўзбўямачилик, таъмагирлик авж олганини, ўзлари бу ҳаракатларга бошчилик қилиб, кисса қаппайтирганликларига қарамай, уни чайнамай ютворишди, тўғрироғи, бу луқма навбатдаги юзтага газак бўлди. Мақтовни қанчалик усталик билан оширсанг, раҳбарга шунчалик малҳамдек ёқишини сезган Томиржон янада очилди.

- Сиздан олдинги ректоримиз сигаретга ўч эдилар. Эшонжон (ўзим дейишни эп кўрмади, ошноси, “шум” декан Эшонжонни мақташ ва ундан бирон нарса ундиришни мўлжал қилди) ана шу хислатни дастак қилиб, иши тушган талабаларга блок-блок сигареталар олдириб келтиришни, уни тумандаги шахсий магазини орқали соттиришни одатга киритди. Уч йил ичида ректор уч блок билан чекланган бўлса-да (яна Худойим биледи), шу йиллар ичида Эшонжон “Тико”ли бўлди. Тадбиркор йинги! Қабул комиссиясида кўнгилларни топиб ишласа, яхши даромад келтиради.

- Томиржон, шу ҳам гап бўлди-ю? Нақдини гапиринг-да, - деди Тоживой декан. — Мана, ҳаммамиз ҳам университетни талабалар ҳисобидан таъмирладик. Лекин шунинг ҳисобидан (Томиржонни назарда тутиб, сал юмшатиб) ҳаммамиз уй ва дала ҳовлиларимизни ҳам санама растадай қилиб олдик-ку! Нима, бу тадбиркорлик эмасми? Бизлар ҳам қабул комиссиясида ишласак, бирни, керак бўлса, минг қиламыз! Мингни туманга айлантирамыз!

Талашиш бошланиши мумкинлигини ва бу ҳолат раҳбарга ёқмаёт-

ганини сезгач, Томиржон давра диққатини чалғитиш мақсадида ўзи яхши кўрган ривоятни бошлади: “Ҳозиржавоблик даъвосини қилиб юрадиган бир хасис Абдурахмон Жомий олдида ҳазил тарзида:

- Уч пулим бор, қандай қилиб бир нима олиб тўйгунча есаму қолганини яна уч пулга сотиб, танини қилсам деб ўйлаб ўтирибман, - дебди.

Жомий унга шундай жавоб қилибди:

- Кушхонага бориб, уч пулингни берсанг битта қорин беради, ичидагини еб, қолганини яна уч пулга сотасан қўясан-да!”

Понимаєте, ривоятнинг хулосасида ноўрин йўл кўрсатилган. Ҳолбуки, сал ўйлаб мулоҳаза юритсангиз — Сизгаям янги йўлни ўргатади. Масалан, ҳозир ҳеч кимга сир эмас, бозорга кириб-чиқиш — пуллик. Шундай бўлгач, факультетга кириб-чиқишни пуллик қилиш бугуннинг талаби! Шунда стипендия ҳам ўз киссамизга киради. Ундан ташқари ҳар кунги туалетга кириб чиқишдан ҳам томиб тураверади. “Тома-тома қўл бўлар, бирин-бирин пул бўлар”, деб бекорга айтишмаган. “Пулига яраша дуоси”ни ўқийверамиз!

“Ё худо, бу қандай нафс ўзи. Бу нафс эмас, ўзи учун ҳам катта азоб-ку! Кун ўгказиш учун шунча найранг! Мансаб учун шунча ёлғонбозлик!

Шундай экан, бу тоифа одамлар ёмонларнинг ёмонидир: дунёда улардан ўтадиган ёмонни топиш қийин. Уларнинг ташқариси яхши, ичлари фасод билан тўла; уларнинг таши жойнамозу ичи одам ёзиладиган жой. Улар нафс олдида руҳни қулга айлан-тирганлар, тоза ипакни эса дажжолнинг устига ёпганлар. Уларнинг ичида дев билан шайтон ўйнайди, тани эса малоикалардан тўкилган пат билан пардаланган. Қўйлагидан мушки анбар ҳиди келади, ичида эса юзта ит ҳуриб, гандираклаб юради...”

Бу ҳайратомуз ҳангомадан газакхўрларнинг оғзи очилиб қолди. Балиқ сувга тўйганини кимдир эшитгандир, лекин бундай таъмагирликни кўз кўриб, қулоқ эшитмаган, ҳатто, шайтоннинг ҳам ҳавасини кўзгатадиган ноёб топилма эди. Раҳбар ҳам, атрофдагилар ҳам, шак-шубҳасиз, қабул комиссиясининг котиби айнан шу Томиржон бўлиши керак, деган ички бир хулосага келишди. “Бўрининг тилини бўрилар дарров тушунишди”. Давра жиринг-жиринги орасида ректор секингина им қоқди ва бошқалар эшитмайдиган қилиб деди: “Томиржон ҳужжатларингизни тахланг. Вазирликка ўзингиз олиб борасиз. Илмий кенгашда номзодингизни муҳокама қилишга ҳожат йўқ”.

Суратда юз берган бу ҳангомадан шунчалик ҳузурландимки,

бор томирларимда қон эмас, долларлар оқа бошлади. Кабинетдан сирғалиб, кўчага чиқиб кетибман. Хаёлимда эса фирибгар ўйларим давом этарди: “Дакан” лақабим гўё ўтмишга, узоқ ўтмишга айланиб, ўзимни проректор вазифасида чамалай бошладим, денг. “Кимнинг қўли узун бўлса, олмани ўша узади” деганларидек, гап санамжон – долларларда-да! Тирноқдайини узатиб, бармоқдайини ҳал қиламиз! “Доллар” лақабини беришса ҳам розимиз! Самое главное, ҳеч кимга зорланмаймиз!..

ЭЧКИДАН ЯСАЛГАН “КЎЧҚОР”

Раис бобо факультет пахта штабининг бошлиғи Томиржонга “аталган” семиз бир кўчқорни сўйдириб, куёвиникига жўнатди. Куёви Томиржоннинг қўлида ўқиган, унинг “ноёб” тарбиясини кўп кўрганлиги боис, ишончли одам сифатида сўйилган қўйни топшириб, шунинг эвазига қайинсиңглисини пахта теримидан озод қилдириб, уйга олиб келиши лозим.

Чори (тўрт яшар) кўчқорнинг гўштини :ўрган куёвнинг нияти бузилди. Устозининг доимо ўзини буғдой, бошқаларни сомон санаши эсига тушди. Оқилу доно “танка”сининг “Балиқ тилини бақа биллади”, “Эшак ҳанграмаса “Ҳанги” демаслар”, “Оёғинг тап-тап этмаса, оғзинг шап-шап этмас”, деб кўп такрор этувчи мақоллари хогирига келди... Хуллас, “Ўғри ўғрига холавачча” деганларидек, устозу шогирднинг тупроғи бир ердан олинганлигини исботлашга, устозидан сал, ҳа, С А Л ўтишга аҳд қилди.

Уйдаги ориқ эчкилардан бирини сўйдирди. Кўчқорнинг думбасидан икки килодай қисмини кестирди ва тикувчи устадек оқ ип билан уни эчкининг думғазаси устига билинмайдиган қилиб тикиб қўйди. Эчкидан ясалган “кўчқор”ни оқ сурпга чиройли қилиб ўради ва машинанинг багажига жойлади. Устозининг ўзи гувоҳ бўлган “гўзал” одат ва қилиқларини, найранг ва ҳйллаларини хотирлар экан, уларнинг ҳеч охири кўринмасди. Бунинг устига устозга “бир дарс” беришга аҳд қилганидан мийиғида куларкан, пахта штабига етиб келганлигини ҳам билмай қолди...

Бир-бирини жуда соғинган қадрдонлардай устози билан узоқ кучоқлашди. Ҳол-аҳволлар куюқ сўралди. Охири багаждаги “совға” Томиржоннинг “ГАЗ-24” машинасига кўчирилди. Ўлжага кўзи тушган Томиржоннинг шогирдига меҳри ОШГАНДАЙ бўлди. Шогирд ҳам устозининг ҳидини йўқотмаганини сездириб, ОЛҚИШЛАГАНДАЙ улуғлади. Қайнотасининг илтимоси хамирдан қил суғургандай осон ҳал бўлди, раис бобонинг қизига пахтадан жавоб берилди...

Томиржон бир неча соатга уйига бориб келишга қарор қилди, чунки гўшт уриниб қолиши (ҳаво иссиқ!) мумкин.

Уйига келгач, хотинига бир товоқ гўштни ўзининг ёғига қовуриб келишга амр қилди. Хотини (қўчқор) нинг думбасидан бир парча кесиб, ката-катта тўғраб, қозонга солди. Сўнгра қийналиб бўлса-да, эри яхши кўрадиган биқин ва қовурғалардан майдалаб олди-да, тоза гўшт бўлгани учун ювиб ўтирмай, қозонга солиб қовура бошлади...

Иштаҳаси очилган Томиржон овқатни ер экан, негадир думбага кўшиб қовурилган гўштнинг таъми оғзига ёқмади, қовурғаларда тишлашга арзийдиган тотли этни ҳам кўрмади. Думбаси бор қўйнинг бунчалик ориқ бўлишига ишонмади. Ўрнидан тез турди ва хотини билан ошхонага ўтди.

Раис бобонинг куёви, ўзининг шогирди томонидан ясалган “қўчқор”нинг думғазаси думбасининг ўртасидан диккайиб чиқиб турганини кўргач, Б И Р Д А Н И Г А ҳаммасига тушунди. Ўзидан чиққан ўт, шогирддан чиққан ёт ёмонлигини тўлиқ ҳис қилди, ичи шунчалик ёндики, бирон сўз айтиш учун тили калимага келмади. Овқатни ҳам емасдан, ҳайратда қотган бола-чақаси билан хайрлашмай, машинасига ўтириб пахта штабига йўл олди.

Даставвал, шогирдини хўп сўқди. Раис ҳам, унинг қизи ҳам қолмади. “Ҳа, номард! Эчкидан “қўчқор” ясабсан, думғазасини олиб ташласанг ўлармидинг? Шунчалик ҳам хўрлайсанми, мени? Мени-я! Ундан кўра тўппонча билан отмайсанми? Гинг демасдим-а!..”

Сўнгра анча совуганидан кейин ўзини айблай бошлади: “Ўзинг кесган угра ош, айланиб ичасан, чайналиб ичасан!” Шогирдинг ёмон чиқибди, ундан нетиб қутуласан? Ҳа, осмонга отган тошим эди, қайтиб тушиб бошимни ёрди. Ёрганда ҳам ёмон ёрди. Бу воқеани кимга айтасан? Ҳатто, раис бобога ҳам айта олмайсан? “Бўлар иш бўлди, буёғи синди”. Ақлни ишлатиш керак. Ҳа, буни ҳатто ҳидини ҳам билдирмаслик керак. ПИЛДИРПИС!!! Лекин бу қароқчининг қилиғидан ҳам ҳикмат топса бўлади: Энди ўралган нарсани очиб кўрмасдан, қабул қилмаслик лозим. Ана шунда, ҳатто қароқчи бўлгандаям, мени ҳеч қайси шогирдим ура олмайди.

Тегирмонни ялашга ўрганган ит одатини ташламаганидек, Томиржон ҳам олишдан чарчамас эди, шогирднинг ихтиросини ўтмишга айлантириб, пора ейишнинг янги-янги йўллари кешф этарди. Бу соҳада ўзини оқилу доно санар, мансабидан ғурурланиб ойга сапчирди; номзодликни йўлда қолдириб, докторликни ясашга шошарди...

КУЮК ОДАМ

Томиржон билан Раис бобо телефонлашгач, куёвини чақирди. Унинг қўлига пул солинган каттагина конвертни елимлаб топширди ва уни устози — Томиржонга етказишни сўради.

Куёв конвертдаги пулни эллик минг сўм атрофида чўтлади. Чунки қайинсинглиси иқтисод фанидан етарли балл тўплай олмагани ва ҳайдалиш арафасида турганлигини хотинидан эшитганди. Имтиҳоннинг “битиши”га кетадиган пулни Устози олий икки баробар қилиб олишини биларди...

Эсига устозининг ўйини тушди. У қулис (уч карта)нинг “Бош чўталчи”си унвонига сазовор бўлганди. Устознинг тажрибасини бойитмоқчи бўлди: Томиржон ўзи ташкил қилган амалдаги ўйинлардан ютган бўлса, шогирд Х А Ё Л А Н Т А С А В В У Р қилиб, қайнотаси билан устозини ўйинга чорлаб, чўталчилик қила бошлади. Қайси томон ютишидан қатъий назар, чўталчи ўртада айланаётган пулнинг ўн фоизини киссага уриши қоида эди. Сабри чидамаганидан, учинчи “игрок” қилиб иқтисодчи домлани ҳам кўшди. Эма билган кўзи икки, йўғ-е, уч онани эмар, деганларидек, ўйинни қизитди. Дам қайнотаси, дам устози олий ютди, дам иқтисодчи домла! То 50 мингнинг 25 минги чўталга айлангунча ўйин давом этди. “Юлғич юлиб тўймайди” деганларидек, 5 мингини йўлқирага айлантириб, дуржигина 30 мингни киссага солди. 500 сўмдан тўпланган 50 минг сўм ўрнига 200 сўмлик бир пачка пул конвертга жойланиб, қайтадан елимланди.

Томиржон хонасига сўроқсиз кириб келган шогирдининг саломини совуқ қабул қилди, қўл учида кўришди. Ҳайдаб чиқаришга аҳди бўлса-да, қаҳрини енгди. “Тузсиз ошни ит ичмас”лигини билиб, босиқлик билан манфаатни юзага чиқаришни лозим кўрди. “Энг асосийси, Раис бобонинг “совға”сини олиш-ку! Шогирдни ҳайдагандан нима наф? Яхшиси, “Эчкидан ясалган “қўчқор”нинг аламини олишнинг вақти келмадимикан? “Вақт — оқчадур, Гофил бўлсанг — қочадур”. Фойдаси бор шогирддан қочмоқ ақлдан эмас. Хўш, конвертни очиб кўриш ва унинг натижасига қараб иш юритиш маъқул”, — деган ўй бир зумда калласида пишди.

- Хизмат?

- Қайнотам бир хат бериб юборувдилар!

- Қани, ўша хатни очинг-чи?

- Менга очмайсан деб, конвертни елимлаб бергандилар.

- Лекин конверт ҚАЙТА елимланган-ку, билиниб турибди!

Очаверинг!

- Майли (конвертни очишга мажбур бўлади), ичида бир пачка пул бор экан!

- Ие “Йигирмата”-ку, қайнотангиз билан “етмишта”га келиш-гандик! “Элликта”сини олиб қўйибсиз-да!

- Йўғе, мен...

- Олмаган бўлсангиз, мана сотка (уяли телефон), қайнотангиз билан бир гаплашинг! “Лафзи ҳалолнинг юзи ёрув” деган гаплар бор?

Қопқонга тушган шогирд терлади. Гаплашиш ҳамма сирларни очишга олиб келишини, оилада, қайнота раис олдида шарманда бўлишини англади. Устознинг К А С Б И – О Л М О Н эканини, эчкидан ясалган “қўчқор”ни инсоф билан йигирма мингга баҳолаганини сизди. “Хавфли ит ҳурмасдан қопиши”ни, пати-га устози авайлаброқ сув пуркаётганини тушунди.

Иккинчи ички чўнтақдан яп-янги тахламдаги эллик минг сўмни олиб, устозидан У Л У Ф узр сўраб, бошини эгиб, пулни ОФИР ДАРД билан узатди.

Устоз ўзини ундан ижирғангандек тутди. Пулни қўлига олмади. “Эҳтиёт – шарт!” Йигирма минглик конвертни ичига эллик мингни солишни ва қайта елимлашни шогирдига буюрди. Бу иш битгач, Томиржон сичқондай хушёрлигини, шердай “мард”лигини кўрсатди: “қўлбола” талаба-шогирдини чақиртирди ва деканатда ўтирган амакисининг “соғинчли салом” конвертини олишни ва уйга шошилинч етказиб беришни амр қилди...

Томиржон шогирдига жойини – “Эрга тегиш осон, этик тортиш қийин”лигини кўрсатиб қўйгани учун бироз ҳузурланди. Фурурланди. Кибрланди. Ўринбосарлик йиллари ёдлаган ва ҳамма вақт биринчи курс талабаларини табриклаганда айтадиган, академик шоир Фафур Фуломнинг университетга бағишланган асаридеги:

*“Ватанга — жамали жаҳон орони
Берувчи фарзандлар бешиги бу ер.
Шарққа маърифатнинг аниқ юзини
Бениқоб кўрсатган эшиги бу ер”, -*

деган тўртликни ҳиргойи қиларкан, “Б е н и қ о б” сўзига негадир бутун борлигини жамлади. Шогирд эса устозининг чувтушириш бобида янада ўсганига амин бўлди ва “Емоқнинг қусмоғи” оғирлигига тўлиқ ишонч ҳосил қилди. Фирибгарлиги ошқора бўлишидан асрагани учун ичида шукрона келтирар экан, ҳасадгўйлиги очилди: устозининг ўзидан баттар шармандаи шармисор бўлишини Оллоҳдан сўради.

Университет... унинг бош биноси деворлари эса бундай “муомала”ларга чидай олмасдан ёрилар, чандиқланар эди. Таъмирлашга муҳтож ўринлари кўпаяётганидан кўнгиллар заҳа тортарди...

Минг шукрки, навбатдаги Янги йил - ТАЪМИРЛАШ ЙИЛИ деб эълон қилинди.

ДАЛИЛЛИ ТУШ

Қайси жин урганини билмай, декан тушида ўзи ёмон кўрган Адолат қиёфасига кирибди. Тиниб-тинчимайдиган, ҳамма ишларга бурнини тикаверадиган, камчилик ва нуқсонлар ҳақида тинимсиз бонг чаладиган талабани чақириб, ёнига ўтқазибди.

- Хўш, сиз журналист-талабасиз! Нега ҳамкасбларингизга ўхшаб икир-чикирлар билан овора бўласиз-а? Асосий масалалар, жудаям нозик проблемалар ҳақида гиринг демайсиз? Шу ҳақда ёзмайсизми?

- Баландроқ жойдан назар ташлай олмаймиз. Бемазагарчиликлар ҳақида ёза бошласам, деканимиз...

- Э, қўйинг. Баҳонани нима кераги бор? Бошлиғимизнинг қадри гижимланиб, йиртилиб кетган бир сўмлик пулгаям арзимайди. Факультетни расво қилди. “Ашуласи кўп, овози йўқ”.

- Ҳа, тўғри айтасиз. Ўқиш-ўқитиш ишлари ўта юзаки. Меҳнат интизоми тамоман бўшашиб кетган. Мустақиллик 7 ёшга тўлди, бироқ ҳалигача бизда мажлислар зали, маънавият ва маърифат хонаси ишламайди. Биронта ўқув кабинети йўқ, дарсдан сўнг китоблар устида ишлашга шарт-шароитни излаб тополмайсиз!

- Булар анча жиддий гаплар, лекин бошқалари-чи? Пахта бўйича маош қайдномалари қалбакилаштирилди (“Тико” “Нексияга” алмаштирилиши керак-ку!). пахтага бормаган талабалардан 5 мингдан 10 минггача пул ундирилди. 1-курсга пул тўлаб ўқийдиган талабалар қўшимча қабул қилинганда юқори балл тўплаганлар эмас, минг доллари борлари олинди. Ҳа, “Гул – даста-даста, гул бермаган нокаста”-да! Қарздор талабаларнинг билими эмас, балки берадиган “дакани” асосий роль ўйнай бошлади. Поранинг миқдори маъқул келса, ясама буйруқ ва айтганимизни бажарувчи комиссия билан имтиҳонни топшира олишга қафиллик бор... Бу асосий ва қалтис муаммолардан номер биринчиси. Иккинчиси...

- Э, етарли. Порахўрлик, алдамчилик, юзакичилик бор жойда билим ва тарбия бўлармиди? Фақат бунини тасдиқловчи далиллар бўлсайди!

- Тўғри гапга, асосли гапга ишонмайсизми? Ахир, буларнинг ҳаммасига ўзим далил-ку!..

Журналист кўрққанидан қалт-қалт титрармиш. Адолат дарди-га тушунмаганлардан жудаям хафаланганмиш ва ҳақиқатга одамлар қачон ишонади, ахир! - дея аччиқланиб, Каттакўрғон тоғларига бош олиб кетганмиш...

“Вой-дод, нима қилиб қўйдим. Ўзимни ўзим фош этдим-ку!” - дея уйғониб кетибди. Терлагандан, пишганидан хонадаги ҳаво ҳам ачимсиқ ва қўланса ҳидга тўйинибди. Ҳид “Деган экан, деган экан, бир қуённи бир қуён еган экан”, деган декандан қутилмаса бўғилиши аниқлигини сезиб, бўғиқ ҳаволи уйнинг дераза ойнасини синдириб, ташқарига тирақайлаб қочибди...

“ЗЎРСИНГАНГА – ХУДО БОР...”

- “Сомалайкум” акамиз қурғур жудаям катта раҳбар, декан-да!

-Йўғ-е, ўша оворашунослик факультетининг дакани Томиржон Порахўровни айтаяпсизми?

-Ҳа-да, у киши шундай зўр кашфиёт қилдиларки, бутун дунё ёқасини ушламоқда. Жаҳон халқлари ичларига туфлаб, нима дейишларини билмай ҳайрон бўлсалар-у, сен оломоннинг вакили – аммамнинг бузовидай... ҳеч нарсадан хабаринг бўлмаса?

-Энди... Янгиликдан хабарсиз қолибмиз-да!

-Ҳа-да, у аллома жаҳон миқёсида биринчи бор янги жамғарма туздилар ва ўзларини унга бошлиқ деб эълон қилдилар: “Териси қалин раҳбар—деканлар жамғармаси”. Шиорлар ҳам чуқур ўйланган, халқона: “Бетимнинг қалини — жонимнинг хузури”, “Дашном еганим — беш нон еганим”, “Дунёни ким енгади — Териси қалин!..” яна “Тулкининг ўттиз икки найранги бор, энг яхшиси кўринмаслик” бўлса, бизнинг дакан “териси қалинлик”, дея башорат қилдилар.

-Жуда қизиқ-ку! Ҳарқалай, “Ҳар ким қичишган ерини ўзи биледи”-да! Жамғарманинг халқаро аҳамияти ҳам борми?

-Ҳа-да, хумкалла! Ҳар қандай жамғарма ўзига ҳомий излайди. Бу жамғармага эса ҳомий ортиқча, унинг вазифасини ўзлари “териси қалин”лар бажаради, яъни “териларининг қалинлиги — универсал қошиқ бўлади”. Кўрган овқатларини паққос туширишади. “Замонинг келди Облоқул, сурнайингни булғаб ур!” шиорлари остида ўнмаганини ўндиришади, поравий ҳирсларини аланга олдириб, талабани ҳам, давлатни ҳам, маънавиятни ҳам нафслари ўпқонига ураверишади.

-Ҳақиқатда зўр экан...

-Ҳей, зўр ҳам гапми? Катта балиқ майда балиқларни юганидай, бориб-бориб териси қалинларнинг кичикларини Томиржон Сурбетович ютган сайин терилари қалинлашаверади ва жаҳонда ўзлари қалин теридан иборат, бўладилар. Яққа ҳоким бўладилар. Ахир, “Туяни чўмич билан суғориб бўлмайди”-да! У юҳога бизнинг дунё камлик қилади.

-Ҳой, бу палакат еб тўймаснинг олдини олмаса, охири фожиага етаклайди-ку! Халқ деганинг ҳам оломонга айланади-ку!

-Ҳа-да, алломай Томиржон Катта Ўпқонийни қанчалар фош этишди, узр айтди; юзига тупиришса, ёмғир ёғаяпти, деди. Прототип қилиб безбет образини яратишса тушунмасликка олди. “Телбанинг териси қалин” десангиз, одамнинг териси етти қават, оғирлиги 1 кило 100 грамм бўлса, бизники ҳозирча етмиш қават, оғирлиги 77 кило, дейди.

-Бандасининг қучи етмас экан-да, бу хумпарга. Шайтони ланиданам зўр экан! Аллоҳ жазосини берсин, илоҳим!

МАКРИ НАФС

Радиога “Табассум”ни қачон эшитмайин, қитиқ патим дикаяди: “Бизларга ҳам навбат келармикан, тириклигимизда қахрамонга айланганимизни эшитармиканмиз”, - деган орзуим жунбушга келади, танам ичида бир нимама баланд газда қайнаётган чойнакдаги сувдай тошади, теккан жойини аёвсиз куйдиради.

Куйиб адо бўлгандан кўра, қисматим тарихидан бир шингилини айта қолай, зора ичимдаги оловни сал кул босса, бир дақиқагина ором олсам...

Ростини айтаман: умрида тилидан бирор чин сўз чиқмаган, ёлгончи ва ҳийлагарнинг **нафси** билан **макри** бирлашса – кўпга қийин давр, сенга гулистон бўларкан. Тез ўйловчига, тез пул топувчига айланаркансан. Еяр-ичарингдаям, олди-бердингдаям барака улғайиб, катталашиб, кенгайиб, биргина сўзда айтганда, буюк бўлавераркан...

Макри нафс талабаларнинг эҳтиёжига мослаб дўконча очишга мажбурлади. Дўконча ҳам ўзларидан олинган порага, ушлаб қолинган стипендиялар ҳисобига қурилди ва хомашёлар билан тўлдирилди. Бирам чиройли, бирам шинамки... Қурғур, худди гулдастага ўхшаб, ёқимли турли-туман ҳидларга тўла! Ўзимниям ҳавасим келади, ўша ерда тўйиб-тўйиб нафас оламан, Каттақўрғон тоғларидаги ҳаводек енгил...

Дўкончадаги харидоргир ашёларни олувчи мижозларни ҳам ўзимиз ясадик, уларни истаганимизча топамиз. Порани очиқ сўрашнинг иложи йўқ бўлгач, талабаларнинг бировига 10 та дафтар (ёзма назорат учун), иккинчисига 10 та ручка (ёзма ишни текши-

риш учун), учинчисига бир блок сигарет (текширувчи домлалар учун)... буюрилади ва фалончи дўкончадангина олиш лозимлиги айтилади. Сабабини сўрасаям — сўрамасаям, “Деканат билан дўконча ўртасида шартнома тузганмиз. Харид қилинган мол фақатгина ўша дўконча (эгаси ўзим эканлигимни ҳеч ким билмайди)дан олинган бўлса, деканат (ўзим) қабул қилади, деб уқтирилади. Молимизни таниймиз-да, ахир! Энг асосийси, порага устаси каттақўрғонийман, найранглар сардори бўлганим сабаб қўл остимдаги талабаларнинг энг қаттиқ “тошини” ҳам таҳликали ҳийлалар (“Ёзган ишинг арзимайди.. “Икки”гаям тортмайди.. Ҳайдалиб кетсанг, ажабмас.. Комиссияни фикрини кейин ўзгартириб бўлмайди...” Бу хил залворли ясама зарбалар тўлиб-тошиб ётибди) билан мумдай эритаман”.

Кечгача қарабсизки, 100-120 дона дафтар, 80-90 та ручка, 4 ёки 5 блок сигарет йиғилиб қолади. Уларнинг ҳаммаси дипломатга жойланади ва у “Тико” мизнинг багажига, ундан дўкончага тушади; бўшаган ўринларини бир айланиб келиб, яна эгаллашади, азаматлар!..

Узлуксиз таълим ўз йўлига, лекин дўконча ва деканат ўртасидаги узлуксиз айланали алоқа шунчалик бамазаки, бу мазани ҳатто жаҳондаги энг зўр ҳўрандаям тушида кўрмаган, ундан келаётган даромад эса кўпгина сармоядорларни ҳам эс-хушини йўқотади.

Дарвоқе, бу ютуқларимнинг илдизини сўрашингиз мумкин. Келинг, мен уни сизга образли қилиб тушунтирай: талабалик йилларим Алишер Навоийнинг “Фарҳод ва Ширин” достонига кўзим тушганди. Унда шоҳ Парвез Хусрав Фарҳоддан “Ишқ соҳасида сен қачондан маст бўла бошладинг?” - деб сўраганда, Фарҳод “Ҳали жоним таним билан бирлашмасдан туриб”, - дея лол қилувчи жавобни беради. Бу XV аср ҳангомаси бўлса-да, унда ҳақиқат бор. Бунинг исботи — ўзим, мен ҳам отамнинг белидаёқ порага маст бўлганим аниқ. Шу сабаб университетдаги талабларнинг ҳаммаси макри нафсим ва ёлғончилигим туфайли пулга айланади, ҳатто баъзан ўзим ёқамни гижимлаб, ичимга туфураман. Ёпирай! Мана бир неча йилки раҳбарлар “Факультетлар ҳомийлар ҳисобидан таъмирлансин”, дейишди. Дўкончани таъмирлашга зарур бўлган қимматбаҳо ҳўжалик моллари ва импортный ранглар билан тўлдиришга мажбур бўлдим. Чунки ҳомий қайдасан дегунча, талаба тайёр турибди. Баъзисига бир банка импортный ранг ёки лак, баъзисига халтачаланган елим, ошиқмошиқ, мих ва шунга ўхшаш нарсаларни юклаймиз. Жамоага ёрдами текканидан талаба хурсанд (бошқа иложи ҳам йўқ), дўкончамиз обротидан биз! Яна мен яхши кўрган айлана бошланади, оқибатида

жарақ-жарақ пуллар ўйинга тушишади! Бир бирига ёпишиб, кучоқ-лашишиб ўйнаганларига қувонганимдан, кўзимдан ёшлар чиқади.

Ҳа, макри нафсим иқтидорли қаллоб бўлиб чиқди. Бало! Йўга, Балогардон, денг. Ҳамма жойда унга йўл очиқ. Иқболи баланд! Бу даражага ҳали ҳеч ким, ҳатто ҳаромзодадан чиққан ёлгончи тутуриқсиз ҳам эриша олгани йўқ. У — якка, лекин икки жаҳонни ҳам лол қолдириши турган гап.

Хуллас, агар Фарҳоднинг гавдаси тупроққа тегиши билан унинг баданидаги ҳароратдан тупроқ дарҳол кулга айланса (албатта, ишқ туфайли), менинг нигоҳим қаерга тушса, унинг кучидан ўша нарса порага айланади. Олий мактабдаги ўқиш-ўқитиш ҳам, раҳбарлигу бошқариш ҳам асли ҳавас эмас, менга пул топишнинг, кўпроқ ундиришнинг йўли! У йўлга порани ҳийлаю найрангларга ботириб, ҳаром теримга ўраб экаман-ки, битгасиям йўқолмай, ҳаммаси пул бўлиб униб чиқади, чаккамга тақавераман, зарур чаккаларга ҳам ёпиштиравераман.

Кўнглим сардафтарини ковлагани учун “Табассум”нинг чаккасига “кўки”дан ёпиштирворсам, балки мамлакатга номимиз, овозимиз тарқалармиди? Тажрибамиз кўпга асқотармиди? Устозга айланармидик?.. А, лаббай!

Ишқилиб, дардимга даво топилсин-да!..

ТАЛАБА ВА ТИЛЛА БАЛИҚ

2004-2005ўқув йилида талаба пахта йиғим-теримидан, тинимсиз меҳнат қилганига қарамай, 40 минг сўм қарздор бўлиб келгач, иложсизликдан тилла балиққа мурожаат қилибди:

- Эй дўст, бир иложини қил, декан — юҳодан кутқар!

Талабанинг ночор аҳволдан кўнгли вайрон бўлиб, унинг орқасидан турна қатор бўлиб илтимосга келаётган қарздор 560 нафар талабани кўргач, тилла балиқ:

- Хўп, илтимосингни бажараман, - дебди.

Орадан кўп ўтмай марказдан адолатпарвар бир раҳбар келибди. Факультет талабалари билан очиқчасига суҳбатлашибди ва шу жараёнда деканнинг муғомбирлигини, олғирлигини, “закунчи”лигини, нафси амморалигини, такаббуригини, ёлгончилигини ва шунга ўхшаш ўнлаб “ҳислат”ларини билиб олибди. Шу асосларга таяниб, уни вазифасидан бўшатибди ва ўрнига интилувчан, ёниб ишлайдиган, талабаларни севадиган ёшлардан бирини тайинлашга йўл очибди.

Факультет жамоасида жилмайиш, ҳазил-мутойиба, эркинлик, илмга чанқоқлик, кутубхона ва китобга ҳавас бўй кўрсата бош-

лабди. ОЛФИР деканнинг қандала-лаборантлари, зулук-котибаси, талаба ҳақини паққос туширадиган ўринбосарининг ишдан кетганликларини, аста-секин адолат тантана қилаётганини кўрган талабаларда гурур пайдо бўлибди. Ҳатто, тилла балиққа ташаккур айтиш ҳам эсларидан чиқиб кетибди.

Бу орада МУФОМБИР декан талаба қиёфасига кирибди. Арслондай олғирлик, сичқондай зийраклик кўрсатиб, Тошкентга янги деканнинг “айб”ларини фош этиб, юмалоқ хат уюштирибди ва 3-4 та “гумашталари”ни орқасидан эргаштириб, тилла балиққа борибди. Бирлари бирларини туртиб, аралаш-қуралаш қилиб:

- Эй, тилла балиқ, эски дўстлигимиз хурмати бир иложини қил, янги декандан қутқармасанг, ейдиган нонимиз, киядиган кийимимиз, минадиган машинамиз, киссамизга ҳар куни кирадиган пулимиз қолмади. Абгор бўлдик! - дея ишонч билан жаврашибди.

Тилла балиқ бу “талаба”ларнинг ҳам гапига ишонибди (чунки ёлгончилик балиқларнинг дунёсида йўқ экан-да!) ва ижрога киришибди.

Орадан уч ой-у бир кун ўтгач, тақдирнинг тақозосига мувофиқ, “ёш” декан ишдан бўшатилибди. Унинг ўрнига “ЗАКУНЧИ” деканнинг тавсиясидаги одам ўша “ЗАКУНЧИ”нинг “танка”си ёрдамида юқоридан ректоратга буйруқ келтириб, декан бўлибди.

Хуллас, “Осилмаган қозонга отилмаган куён тушибди”. Алломалар “Ҳасадгўйлар ўлади-ю, ҳасад ҳеч қачон ўлмайди”, - деганларидек, факультетда “Эски тос, эски ҳаммом” тикланибди. Тўғрироғи, декан ўзгарибди-ю, факультетдаги НАФСИ АММОРА деканнинг “таълими” ўзгармай қолаверибди. “Онанг ўгай бўлса, отанг ўзингники эмас” ҳақиқатидай, факультетнинг тақдири деканнинг маънавий-маърифий ишлар бўйича биринчи ўринбосари (С.Б.), ўқув ишлари бўйича ўринбосари (З.П.) илмий ишлар бўйича ўринбосари (Б.Й.), Тест бўйича ўринбосари (З.А.), Услубий кенгаш раиси (Н.А.), Илмий Кенгаш котиби (Қ.С.) ва ҳоказо вазифалар мансабдорлар қўлида – декан ишловчи кафедранинг томорқасида гуллайверибди.

“Ахир факультетда 4 та кафедра бор, наҳот қолган учтасидаги академик, профессорлар, доцентларда деканатда ишлаш учун лаёқат бўлмаса? Нега бундай? - деб сўрасангиз, “Бу – факультетона демократия! Деканга доцентлик ҳам, профессорлик ҳам ортиқча ва шундай унвонларга эга бўлмаганларнинг асли жойи бу” деган жавобни эшитаркансиз.

“Шира – майсани, занг – темирни, ёлгон эса қалбни ейди”, - дейди улуғлар. Бир кафедра аъзоларининг мансаб монополизми факультетдаги ўқув-ўқитув ишларини ночор қилапти-ку! “Ўртами-

ёначи” мутахассислар тегирмонига сув қўяпти-ку! Жамоадаги то-тувликка, инсонийликка путур етказаяпти-ку!.. Японлар “Эшитсанг — жаннат, қарасанг — жаҳаннам” деб шу аҳволни мулоҳаза қилгач, мақол яратишган, шекилли... Улар факультетдаги бундай муҳитдан қачон хабар топишганига ҳайрон қоласан, киши.

Бундан ТАКАББУР собиқ деканнинг юраги анча тинчибди, бироқ кибру ҳавоси янада баландлашибди, кўрган талабасига зуғум ўтказиш одатига айланибди. Янги деканни ўз соясига айлантириб олиб, олдинги ҳукмронлигини энди БИЛВОСИТА амалга ошира бошлабди. Олдин нағорачи бўлган бўлса, энди тоғорачи бўлиб енг шимариб, қош қоқиб, қовоқ осиб ишлай бошлабди.

Жамоада яна кўрқоқлик, мутелик, юлғичлик, ёлғончилик, “закунчи”лик, нафси амморалик бош кўтарибди. Ёлғонга айёрлик қўшилиб фирибгарликни туғдирибди... ФИРИБГАРЛИК даҳосига кўтарилган собиқ декан қандала, зулук мансабдорларини ишга солибди ва ўргимчакдек тўрини мустаҳкамлаб, яна ҳамма талабани бирма-бир, шошмасдан, тўрт йиллик вақтни ҳисобга олиб нафс домига навбатма-навбат торта бошлабди...

Талабаларнинг “Ёрдам сўраб борамиз”, - деган аҳдларини эшитган тилла балиқ “Олдим балони, солдим балога, чикди балоси, қолдим балога”, - деб узоқ уммонларга сузиб кетганмиш... Лекин умидни узмаслик лозим: сотка (уяли телефон) орқали тилла балиқни чақирса, тез етиб келиши ҳам мумкиндир-ов! А, лаббай!

ТЎРТИНЧИ ФАСЛ

ТИРИК НУСХАЛАР

(“Кўзбўямачи тулки бўлар, эл ичида кулги бўлар” туркумидан)

“ТАРИФИ ПИШГАННИНГ ТОВУФИ БЎЛГИМ КЕЛАДИ”

(XX аср энг “катта” қиссасининг чизгилари)

Ёлғончидан шон қолмас, номидан нишон қолмас.
Мақол

Биринчи боб

Соддалик

Узоқ қишлоқларнинг биридан келган чўпон бола 40-йилларнинг иккинчи ярмида, уруш жароҳатлари ҳукм сураётган пайтда ўқишга жойлашибди. Орадан бир оз вақт ўтгач, “Шахсий варақа” тўлдиришга тўғри келибди. “Миллати” деган жойига “Харнаби” деб қишлоғининг улуғ номини қайд этибди...

Иккинчи боб

Мардлик

Орадан йиллар ўтибди. Социализм унинг сўраганини бераверибди. Чўпон ўғлидан “Фан доктори” чиқишига Шўролар жуда ишқивоз бўлгач, у ҳам еганини оқлаш мақсадида (Ахир, “Ош эгаси билан тотли”-да!) “В.И.Ленин ва ўзбек адабиёти” деган ўлмас мавзуда филология фанлари доктори илмий даражасини олиш учун диссертациясини ёзиб ташлабди. Ҳатто, 70-йилларда Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби даражасига етибди... 80-йилларда дарслик ҳам ёзибди... “Олим”нинг хазинаси — Шўро, Шўронинг калити — “Олим” бўлибди. Социализмнинг “чўлига шоти экса, арава униб чиқаверибди”. Таёқ билан шаҳарга келган киши фақат мол-дунё топибди; ҳийлалар саркори бўлибди, лекин бу саркорликнинг ясама мулойимлик сифатига усталик билан ўрабди... Ўз фойдасини кўзлаб, бил-

ганини ўқийверибди, китобларнинг чеккаларидан ўзига ёқадиган фатволарни топувчи “Харнаби”нинг улуғига айланибди. Даврнинг, коммунистик партиянинг фарзанди, ҳақиқий боласи бўлибди.

Учинчи боб

Мослашув

XX асрнинг охириги ўн йиллигида мамлакатга Мустақиллик, Истиқлол кириб келибди. Адолат тантанаси юз бера бошлаганида Шўролар салтанатининг пачаваси чиқа бошлабди. “Олим”нинг “бисмиллоси”дан илмининг ясамалиги аён бўла бошлабди. Тилидаги В.И.Ленин ва партия, дилидаги тилло ва КПССга ўт кетгач, овози бўғилса-да, чала муллагани ишга солиб, элни яна алдай бошлабди. Дарслигидаги “В.И.Ленин. Коммунистик партия. Совет...” каби сўзларни ҳафсала билан ўчирибди. Бир баҳяда аввал “урган” ёзувчи ва шоирларни мақтаб, мақталган сўз усталарини энди бошлаб “савалабди” ва қайта нашр эттираверибди. “Маънавий, руҳий бетайин одам” деган хулосани эшитишдан ор ҳам қилмабди. “Тирноғи бўлмаса йўлбарс ҳам ожиз” бўлганидек, қайта чиққан асар яроқсиз матоҳга айланибди, муаллифини панароқ жойга ўтишга мажбур қилибди. Ҳа, “Мушук суйганидан ўз боласини ейди” деганларидек, мулла “В.И. Ленин, Коммунист, партиявийлик, СССР...” каби севимли атамаларни ҳазм қилворибди ва уларни “Мустақиллик, Демократия, Истиқлол, Бозор иқтисодиёти...”га алмаштириб, юқоридаги “Ака”ларининг ёрдамида кичикроқ саркорликда давом этаверибди...

Тўртинчи боб

Ҳақиқат

Бироқ, “Мағиз аччиқ бўлса, пўстига ҳам уради” экан. Олдинги ҳурмат ва эъзоз йўқолгач, аччигидан кафедрада ҳар куни мажлис қиларкан. Мажлис ҳам монолоғдан бошланар ва шу билан тамом бўларкан. “Кундуз чироқ ёндиргани”дан, уни эшитувчилар ҳамон борлигидан қалби озгина ором оларкан. Сал ўтгач, яна ҳасад ичини емира бошларкан. Куйганидан, қариганда умидлари ва бор асарлари пучга чиққанидан, илмий “оғилхонаси”да бирорга “туёғи” қолмаганидан нотавон кўнгли бузилиб, қадди букчайиб, бароқ қошлари пешонасига тушиб турган яккам-дуккам сочлари орасидан тиккайиб чиқиб кетаркан...

Хуллас, оғриқли кунлар, реанимация даври 5-6 йил ичида ўтиб кетганига бугун хурсанд эмиш. Энди у яна “Така бўлсин, сути бўлсин” дея ўмаришга тайёр, “Томиб турса — қулингман” дея бонг уришга шай!..

Сўнгсўз

Бугунги гап

Бу ҳақиқат олий билим даргоҳини чўлгагани. Олимлар, талабалар атрофида ҳамма инсонлар уни ҳис қилишар, қалбдан сезардилар. Ҳатто, бундай “қари қўғирчоқ” билан ёнма-ён ишлашар, бир ҳаводан нафас олардилар. Ўзларини билиб-билмасликка олардилар. Ҳамон нимадир етишмасди...

XXI аср эшик қоқарди.

ОБКМ КАЛЛА

Амал-тақал қилиб китоб бостирган одам — ёзувчига ўхшайди, микрофон қаршисига жипангламоқни эплаштиргани — қўшиқчига ўхшайди, каллага эмас, оёққа зўр берган яна бири — олимга ўхшайди; ўхшайди, ўхшайди, ўхшайди...

Эркин Аъзам

Келгуси йилда 60 ёшга тўламан. 60 ёшга тўлганлардан кўпларининг юбилейларида қатнашганман. Уларнинг барчалари катта илм қилган, ҳурмат ва иззат топган кишилар, ўз соҳаларининг даргаларига айланган олимлар... Мен-чи? Менинг нима борми? Амал-тақал қилиб, кўпнинг ёрдами билан фан доктори даражасига эришганимни, кафедра аъзоларини икки гуруҳга ажратиб, бир-бирларига душман қилиб, мудирлик қилаётганимни айтмасам, ниманиям гапираман?! Обком каллам янги бир илмий ғояга ярамаса, хайриятки компьютер чиқди, программалаштириб, ёзувчиларнинг алфавитли, частотали ва терс луғатларини (кимга кераклигини ўзим ҳам билмайман) чиқариб ётибман. А.Қодирий ҳақидагиси 1264 саҳифани ташкил қилади. Бунақа ишларнинг тарихидан ҳам хабардорман: Пушкин 21197 та, Шекспир салкам 20000 та, Сервантес 18000 га яқин, Алишер Навоий 26000 та бетакрор сўзларни ишлатганлар, деган ҳисоб-китоблар анчагина. Хуллас, компьютерлашган ишларимнинг аҳамияти ҳаминқадарлигини, бор-йўғи ёзувчи шунча сўзни бир марта, икки марта... йигирма марта ишлатган деган ахборотни беришга арзишини биламан. Кафедра аъзолари ҳам барча сирларимни билиб олишган, сўнги марта мудирлик қилаяпман, жим юринглар, озгина қолди, деган афсунлар билан алдаб келаяпман.

Хўш, обком каллам, нима қиламиз? Қандай йўллар билан бир йилда улуғлар сафига қўшиламиз? Советларнинг бошқариш аппаратларида урчиган (ўзимиз ҳам ҳисса қўшган) тажрибалардан қай

бир “сабоқ”ни, қалбимизга яқин бўлган қайси ҳийла-найрангни ишга соламиз?..

Ҳа, тўғри йўл. Кафедрадагиларнинг биронтаси Ҳажга борманган. Менинг боришимга эса тўсиқ йўқ, борманми-йўқманми кафедра ишлайверади, ойлигимга ҳеч ким дахл қилолмайди. Шундай экан, Ҳаж баҳонасида бир ой, Ҳожилик шарафини ювиш учун яна бир ой ўйнасак ўйнабмизда! Арақни ва сигаретани ташласак, бир неча оятларни ёдлаб, намоз ўқишни эпласак, бўлди. Бу катта ютуқ келтиради: “ҳожидан” мартабасини олганимдан кейин одамлар бошқача ҳурматда ёндашадилар, қилган қинғирликларимни, “юҳо”лигимни, беписандлигимни, тутуруқсизлигимни, фаҳму фаросатим ҳаминқадарлигини, бузуқлигимни олимлигимни кечиришади. Ҳожидан бутун айбларидан қутилиб, ҳалол бўлиб келган, ҳаромга юрмайдиган, камтарин, тақводор, намунали хулқ эгаси кўз ўнгиларига келади-да, ахир. Бу энг зўр қозир бўлади, шу қозир билан барчасини урамиз! Обком каллам бор экансан, хор бўлмаймиз!.. Зўрга айланамиз!..

* * *

Бу ният амалга ошди. Жонажон Университет яна битта ҳожига кўпайди. Барча хурсанд бўлди: ёмон — яхши бўлиб келганига суюнмаслик одамийликка тўғри келмайди-да! “Ҳаж” ошига чақирилган юзлаб одамларнинг ҳар бирига ё оқ қалпоқ, ё тасбиҳ, ё жойнамоз тарқатилганига шоҳидлар уни 59 ёшида қайта туғилган, гуноҳлардан қутилган одам сифатида эъзозладилар. “Ҳажидан қабул бўлсин”, дея дуо қилдилар. Кўпнинг кўзи ўнгида орифга, одилга, комил одамга айланди-қўйди. Ниятининг биринчи ярми амалга ошди. Ҳожилик қозир билан барчани ютди.

* * *

10 январ 2010 йилда 60 ёш ҳам етиб келди. Лекин туғилган кунимни нишонлашга ҳожат туғилмади, “Ҳажидан қабул бўлганини нишонлабди”, деган тавқи ланъатдан узоқ бўлганим маъқул бўлди. Барча саъий ҳаракатимни ёз пайтига мўлжалланган юбилейни ташкил этишга сафарбар қилдим. Баъзан ялтоқланиб, баъзан мақтовлар айтиб яқин “таниш” олимлардан ўзим ҳақимда ёзма мулоҳазалар йиғишга ўтдим. Шогирдларимга мен ҳақимда библиографик кўрсаткич тузишни, туман газеталарида босилган “Энгелс — тилшунос олим” деган хабарларгача йиғишни топширдим. Ўзим эса докторлик диссертациямни уёғи-буёғини айлантириб, ўзбек тилининг стилла-

ри ҳақида монография тайёрлашни бошлаб юбордим. Ҳамма ёзганларимни компьютерга солган эдим, балодай асар чиқди. Илмий-техник воситаларни жой-жойига қўйган эдим, ўзимнинг ҳам ҳавасимни уйғотадиган монография юзага келди... Кўрсатгични бойитмасам, “бирбурда”га ким қарайди, дейсиз? Уни ўзгартириб, янги ном топдим: “Библиографик рисола”. Энди унга ҳаётим ва фаолиятимнинг асосий саналари хронологияси ва турли тарздаги ишларнинг рўйхатидан ташқари ўзим мақталган, хоҳишимдаги барча материалларни бериш имконияти топилди. Керак бўлса, улуғларга айтиб, “Кириш” қилдираман. Бир пачка фотосуратлар бераман. Натижаси – “бирбурда”гина нарса салмоқли асарга айланади. Ҳа, обком калламга балли, “Қаловини топиб, қорни ҳам ёқади”. Йўқдан ҳасса ясайди, ҳассадан дарахт ўстиради, дарахтдан мевага ўхшаш қилиб ҳосил етиштиради.

Бу ташвишлар гирдобига тушиб, сал бўлмаса мудирлик лавозимининг муддати тугаганини билмай қолибман. Қайта сайловни “дўст”ларга учраб, сал кечиктирдим. Март ойидан июнга кўчиртирдим. “Аввал таом, сўнг салом” деган ақидамга амал қилиш маъкул келди. Ҳа, отамдан қолган анъанага амал қиламан: юбилейни зўр қилиб ўтказаман, келганларнинг барчасини қадрдоним “Мўъжиза” ресторанига тўглаб, зиёфат уюштираман. Университет ва факультет раҳбарларини, кафедранинг барча аъзоларини чорлайман. “Еган оғиз уялар”, ахир! Ҳожилик козирини юбилей козирига қўшиб жуфтласак, кафедра мудирлиги яна қўлимизда-да! Унга ким ҳам дахл қила оларди?..

* * *

Домланинг қовоқ арининг ништаридек нозик, аини пайтда, илдизи сувга етган макрининг меваси бўлиб, июн ойининг бошида юбилейи бўлди. Унинг 60 йиллигига бағишлаб, “Стилистика ва прагматика” мавзусида республика илмий-назарий конференцияси ташкил этилди. Бу тadbирни ўтказишнинг режасини ўзи тузди, ўзи пишитди. Унга жойланган мақсадини ҳеч кимга ошқора қилмади.

Даставвал, ўз муаммоларини ҳал этишга бағишланган бу режанинг сирини ҳеч ким сезмади...

Юбиляр анъанага терс тарзда тантанани ўзи бошлади. Биринчи бўлиб, 4 та устозини саҳнага чорлади, ҳар бирини таърифлаб, зарбоф чопон ёпди. Ўз устозларига тенглаштириб, улар қаторига укасини ҳам чақириб, зарбоф тўн кийгазди. Бундай хурматдан ҳамма ўтирганлар мамнун бўлишди. Устозлар хурматини доимо жойига қўядиган одамлигини намоён этган, укани эъзозлаган юбилярни улуғламасликнинг иложи қолмади.

Шу йиғилишдаёқ у “Ўзбек тили услубшунослик даргаларидан бири”га (Ё.Т.), “Атоқли тилшунос олим, дилбар инсон”га (Р.О.), “Ўзбек стилистикасининг йирик тадқиқотчиси”га (А.Н.), “Ўзи ширин, сўзи ширин, қалби тирик, илми юксак домла”га (Т.Н.) айланди. Айниқса, танлаб олинган бу фикрларнинг кенгроқ тарзда сахнага чиққан бир гуруҳ талабалар томонидан алоҳида-алоҳида декламацион тарзда таъкид этилиши, атайлаб урғу берилиши – йиғилишнинг мазмуни қандай бўлиши лозимлигини ҳал қилди. Барча табрикловчилар сўз бисотларидаги мақтовларга зўр беришдан бошқа илож топа олмадилар. Ҳатто “... ер юзидаги Муқаддас уй зиёратига бориб келганларидан кейин домла янада мўмин, камсухан, “кичик кўнгил” бўлганлар” (Д.С.), дея улуғловчилар ҳам бўлди. (Мен унинг бу мақтовларга арзимаслигини билардим, лекин бунчалик шишириб улуғлаётганларига ҳайрон бўлдим. Ҳайрат бармоғимни тишладим... “Мақтанишга мусофирчилик яхши” мақолини эсладим.)

Юбиляр эса бундай ҳаддан ошган табрикларни тўхтатишга уринган раҳбарга имкон бермасди. “Мулла ўз фойдасига бўлса, китобнинг четидан фатво топади”, деганларидек асосларини қаторлаштирарди: “Сўзга чиқадиганларни тўхтатсангиз, фалончи ректор Сиздан хафа бўлади. Атайлаб келишган. Олийҳимматлигингизни билиб кетишсин”, - дея, уни ҳам ўз режасининг амалига етакларди. Ўзи сазовор бўлмаган кўтар-кўтар гапларни, баландпарвоз кўпиртиришларни эшитиб ҳузурланарди. Бу ҳузурни йиғилиш раиси тугатиб кўйишини ҳеч истамасди. Сўзга чиққанларнинг ҳар бири уни – сохта олимни, атоқли олим дер экан, фирибгар эканлигини айтмасдан, ростгўй дер экан, гоят калтафаҳмлигини айтмасдан, узоқни кўра биладиган мўмин одам, деб таъкидлар экан, у ҳаммани кучоқлар, ўпарди. Ҳаяжонини босолмасди, бундай роҳатни умрида биринчи бор туярди. Далилларсиз айтилган мақтовларни эшитаркан, ўзига маҳлиёлиги ортиб борар, шунчалик довруққа эга эканлигидан шу чоққача беҳабарлигига ҳайронлиги ортарди. Бу ҳайронликка димоғдорлик, шуҳратпарастлик, манманлик, фирибгарлик аралашиб бирбутунлик касб этар; юбилей топилмас матоҳ – мақтовлардан яралган олимни яратишда бардавом эди. “Бир йиғилишда ясалган улуғликнинг баҳоси бўлармикан? Омонат “кўпиклар” обора қилмасмикан?” деган саволлар ҳеч кимни ўйлатмасди. Бирор кимса “Чиранма ғоз, хунаринг оз” деган мақолни эслатмасди. Мақтов гапларнинг таги чириклигини, унинг ош билан нон бўлмаслигини, “Мақтанчоқнинг моти чиқиши”ни айтмасди. Сўзга чиққанларнинг барчаси “Мош сифмаган жойга ловияни итарнишар”ди, мис-

дан пичоқ ясардилар, чораклаб эмас, ботмонлаб мақтовларни баён қилардилар. Кўпчилик лоқайд томошабинлик кайфиятини сурарди.

Сохта мақтовлар аччиқ ичакдек чўзилиб, илмий конференцияни ўтказишга вақт етишмади. Натижада кўплаб олимлар норозиландилар, баъзилар мақтов-йиғилишга сабр этолмай, уни аста-секин тарк этдилар. Зиёфатга белгиланган вақтга озгина фурсат қолганда йиғилиш тугади ва кўпчилик шошилишч “Муъжиза”га йўл олишди.

Олимликнинг вазифаси ва мақсади бўлган илмий конференция муболағанинг ҳаддан ошган турига типик мисол бўла оладиган мақтовлар олдида арзимас ва кераги бўлмаган матоҳга айланди. Илм юбиляр режасига мувофиқ, ўйлаганидай, йўққа чиқди. Илм ҳам унга бағишланган мақтовларни “ҳазм” қилолмади, ҳатто нафасини чиқаришга қурби етмади. Тинчгина офаринлар гирдобига чўкди-кетди...

Шунча гапларга чидаган ўқувчимиз, зиёфатни таърифлама-сак ҳам, тасаввурида уни ўзи тиклаб олар...

Айтмоқчи бўлганимиз шуки, домланинг макри бус-бутун амалга ошди: жуфтлашган козирлар кучини кўрсатди. Ўзининг наздида буюк олимга айланди. Унингдек ақли расо, уддабурон одам йўқлигига обком калласи гувоҳликка ўтди. Одамларни лақиллатиш, алдаш санъатининг беқиёслиги ва унга эғалигига шукроналар келтирди. “Икки козирни қўлга киритган каллам, учинчисини — мудирликни ҳам хамирдан қил суғургандек, осонгина ҳал қилади”, - деган ишончни қалбига жойлаб қўйди.

Орадан бир ой ўтишига бир кун қолганда Университет илмий Кенгашида ... кафедра мудирлигига сайлов бўлиб ўтди...

Унгача бу масала кафедрада уч марта муҳокама қилинди. Биринчи йиғилишни декан бошқармагани ва кафедра аъзоларининг ҳаммаси қатнашмаганлиги учун унда қоида бузилганлиги айтилди. Иккинчи йиғилишга мудирликка талабгорларнинг барчаси қатнашмаганлиги (таклиф этилмаганлиги) туфайли у ҳам ноқонуний деб топилди. Ва ниҳоят, учинчи йиғилиш Олий таълимнинг қонун-қоидаларига мувофиқ ўтказилди. Учала йиғилишда ҳам юбилейда улуғланган домланинг пачавасини чиқаришди. У ҳақдаги ҳақиқатларнинг барчаси рўйи-рост, юзма-юз айтилди:

Кафедрада ҳозирги даврда тарафкашлик, лаганбардорлик, хушомадгўйлик, маъмурий буйруқбозлик иллатлари ҳукм сураётганлиги очиб ташланди. Кейинги беш йил мобайнида унинг кафедра мудир сифатидаги фаолияти узоқдан туриб раҳбарлик қилишдан иборатлиги айтилди (Б. Й). 2005 йилда мудир бўлгандан

бери кафедрада порахўрлик бошлангани, ноҳақлик кўпайгани исбот қилинди (Т. Қ)...

Домла икки козирнинг эгаси бўлса-да, бу козирлар ундаги асл доғларни йўқота олмаганлиги айтилди. Олимликни сохта мақтовларга атишган одам фаннинг, кафедранинг заҳматкаши эмас, балки қаллоби, деган сабоқ чиқарилди. Зўрман, деб кўкрагига муштлагани беҳуда эканлиги аёнлашди. Тўғри, бу ҳақиқатлардан у бироз ваҳимага тушди. Лекин, фанг демасдан чидади. “Бундай гаплар бошқа кафедраларда ҳам бор” деган, ўзи ишонмайдиган ҳашаки фикр ҳаёлига келгач, айтилган исботлар бу қулоғидан кириб, у қулоғидан чиқиб кетди. Улуғлик васвасаси устун келди. Уйғонган ваҳиманинг хасчалик қимматиям, аҳамиятиям қолмади. Ундаги энг кучли хоҳиш бўлган шуҳратпарастлик ваҳимани янтоқ каби ёндириб юборди. Такаббурлик, кибру ҳаво осмонланди.

* * *

Илмий Кенгашдаги танлов жараёнида овозларни ҳисобловчи комиссия тузилди ва унга раис қилиб, юбилейда “зарчопон кийган” устозлардан бири тайинланди. Бундан домла хурсанд бўлди ва мудирлик лавозимини ўз киссасида деб ўйлади. Аммо... “Жўжани кузда сана”салар, домлага кенгашнинг 40 нафар аъзосидан 14 таси ёқлаб, 26 таси қарши овоз берибди... “Мақталган келин тўйда уялтиради”, деганлари рост чиқибди. (Улуғлиги ясамалигини билардим, лекин шунчалик арзимас эканлигини билмаган эканман. Негадир “Керилма товук, кетингдан урар совук” мақоли эсимга келди.) Бу натижани эшитгандан кейин домланинг қалбини ўзини йўқотар даражадаги безовталиқ эгаллабди. Устозини ҳам сайлов бюллетенларини сохталаштиришда айблашдан ўзини тия олмабди. Юбилейда эришган улуғлик сохта эканлигига ишонмабди ва ўзини атайлаб камситилган, хўрланган, балчиққа ботирилган, хурматсизланган санабди. Орзиқиб қутилган учинчи козир қўлга кирмай, аввалги икки козирни ҳам йўққа чиқарибди. Дили қалбидаги ҳасад ва аламзадалиқ ёндирган оловда қорайибди. Топилмас олим ва раҳбар эканлигига ўзини ишонтирган калласи ишлашдан бош тортибди, бўм-бўш идишга айланибди. Лекин манманлиги, улуғлик касали авжга чиқибди. “Мендек одамни университет тополмайди. Ишдан кетиш ҳақида ректорга ариза бераман. Ялинишади, ўтинишади, узр сўрашади, лекин кетишга рухсат беришмайди”, - деган ўй-хаёл билан, бўм-бўш идишнинг қизган пайти ариза ҳам ёзибди.

Сал ўзига келгач, ҳовури босилиб, туйғулари совигач хаёлига “қизиқ устида ёзган аризам ижобат бўлса, унда нима қиламан?” - деган ўй келибди. Обком калласи яна ишлай бошлабди, унинг айтганига амал қилиб, ўзига яқин санаган проректорларга телефон қила бошлабди. “Аччиқ устида ноўрин тарзда ариза ёзибман. Аризамни қайтариб олишга ёрдамингизни сўрайман. Яхшилигингизни унутмайман, ўлгунимча”, - дея зорланибди...

Обком калла бир вақтлар обкомда ишлашганини, у ерда орттирган шайтоний тажрибаларини эгасига эслатибди. Ўша даврнинг ҳийланайрангларида келиб чиқиб, бегуноҳ мусичадек ерга қараб, вилоят ҳокимидан адолат сўрашни ният қилибди. Даставвал, юбилей материалларини ва диссертация асосида юзага келган китобларини чиройли папкага жойлаб, ҳокимнинг қабулхонасига етказибди... Сўнгра ҳокимликда ишлайдиган ошно ва ҳамкурсларини ишга солиб, вилоят ҳокими хузурига кириб, изҳори дил қилибди: “Сизнинг қимматли вақтингизни олганим учун аввалига узр сўрайман. Сизни адолатли, ҳақиқатдан тоймайдиган раҳбарлигингизниям биламан. Мени беҳурмат қилишди, камбағалдан, қишлоқдан чиққан профессорлигим айбми? Университетда 98 та фан доктори, профессор бўлса, шуларнинг биттасиман... Хукмингизга мунтазирман!”

Ҳоким уни тинчлантириб, ректор билан гаплашишга ваъда берибди
Лекин буюклар айтган асрлар ҳақиқати ҳам бор-ку!

“Қанча кучанмасин сохта билимдон,

У юксала олмас кўкка ҳеч қачон.

Унга ўз-ўзининг буюклиги бас,

У бундан бошқача оламни билмас”.

Наҳот бу ҳақиқат ўлса!..

Айтишларича, энди домла – кафедрани уdda қилолмаган домла, Каъбани зиёрат қилиб келган нуруний (пенсионер) ҳожи Аллоҳнинг розилигидан бошқа ўй-хаёлларни қалбидан чиқариш, мансаб талашишдан йироқлашиш ўрнига факультетга раҳбар бўлиб келармиш... Факультет жамоасидан “демократик” ўйинлар шаклида тўртта гуруҳдаги тарафкашларни ясармиш. Уларни бир-бирига гиж-гижлаб, ўзининг манфаатини юзага чиқарармиш... Ҳеч бўлмаса, ҳоким телефонининг кучи университетдаги фармон берувчи ёки ҳаммани назорат қилувчи лавозимлардан бирига эриштиради, дея ҳовлиқармиш... Қаллоблигини ишга солиб, чираниш ҳисобида довруқ таратармиш. Ўзига бино қўйишнинг янги, улуғвор қирраларини амалда кўрсатар эмиш... Манманлик кўринишидаги, бугунги тилда айтсак, эгоцентрист одамлигини, фақатгина ўзининг доимо ҳақлигини намойиш этармиш... “Кўйнинг оғзи тўймаса,

қорни тўймайди”, мақолидан келиб чиқиб, бирон мансабга эриш-
маса, ҳали тинчимасмиш... Ё, АЛҲАЗАР!

ШАЙТОНКОСА¹ МУДИР

*Ўлмайман, ғанимнинг юзларида ҳам
Кўрмагунча токим Тангри жамолин.*

Нодира

Ўқув йилининг охириги йиғилиши ҳам ўлгудайин чўзилди. Мо-
нолог-мажлис айланиб-ўргилиб, яна учта ёш ходимга тақалар, му-
дир “Шу ёшлар борлиги учун кафедра ишляяпти, яратаяпти, оғир
муаммоларни енгиллик билан ҳал қилаяпти. Биргина мисолни, факт-
га айта қолай, мана Нормат кафедрадан узилмаган, яъни узоқлаш-
маган ҳолда доимо имтиҳон комиссияси аъзоси сифатида ҳозир
нозир, малакасини ҳам оширди — сертификат олди (Нормат, мала-
дессан, табриклайман!). Менга олиб келиб, кўрсатди. Бошқалар эса
ишлашни йиғиштириб қўйишган. Ҳамма оғирликни мудир зимма-
сига ортишиб, тараллабедод қилиб юришибди...”

Мудирнинг ички олами ниҳоятда мураккаб бўлиб, унда озги-
на эзгулик билан улкан қабоҳат қоришиқ эди. Орттирган илмига
таянганда, яхшилиқни ёқлар, ёяр эди, кўпнинг наздида одамий
бўлиб кўринарди. Қолган пайтларда эса хавфли ўй-хаёл ва амаллари
кучланарди. Порадан порахўр туғилишини, илмсиздан манкурт
етишишини, чаламулладан бебурд “устоз” урчишини, “тўнғиздан
кўнғиз туғили”шини англаб етганди. Шу боис, ҳаммавақт илмдан
узоқ кишиларни қаноти остига олиб, улардан устолик билан фой-
даланарди. Келажакда (О, бу сўз асрларни ҳам қамрайди!) фан ном-
зоди бўлиб етишишларига ўзи бош-қош бўлишини очиқ айтарди. Бу
ҳийлага ишонганга садоқат билан хизмат қилиши лозимлигини шарт
қилиб қўярди. “Шартнома қонун бўлмаса-да, лекин қонун каби
ҳукми бор эди”. “Игна қаёққа юрса, ип шу ёққа юр”масин-чи,
шартноманинг қилчалик банди бузилсин-чи, унда шоғирд ишдан
ҳайдалар ва “бебурд” лақаби билан мукофотланарди. Бу “мукофот”
кафедра мажлисларининг “бисмилло”сида таъкид қилинарди. Юрак-
лар задаланар, зирқирарди, бироқ таъкид янғича оҳангда, тўқилган
“тоза” қирралари билан такрорланаверарди, у шартнома тузганлар-
нинг миясига қоқилган миҳдек ишини кўрсатаверарди. Ўзининг хиз-
мати эвазига “бир нима” берилиши лозимлигини билдирмоқ нияти

¹ Шайтонкоса - Итузумдошлар оиласига мансуб икки йиллик за-
харли ўт, мингдевонанинг бир тури, қора мингдевона.

сирили тарзда узатиларди. “Кучук тукини ташласа ҳам, феълини ташлама” гандек, шайтонкосанинг ҳам принципи ўзгармасди.

Ўзи қўли билан талабалардан пора олмасди, лекин шогирдлари-ни бошқариб, улар орқали дуржи қилиб, лўмбозланган лойдай пишитиб, имкони бўлса, “қўки” (доллар)га айлантириб оларди. “Эшак хўтикка эшакликни — ахлатга ағанашни ўргат” ганидек, домланинг дарси ҳам бекорга кетмасди. Устамон мудир поранинг иллоти ва “меҳнати”ни ёшларга юклаб қўйиб, кўпчилик олдида гапирганда поражўрликни ёлғондан айбларди. “Тилида — Оллоҳ, дилида — пора” хаёли эди. Ўқитарди-ю, шогирдлари қўли билан талабаларни бузарди. Жамоани у деб, бу деб авраб, аслида уни зимдан жароҳатларди. Қадимда пахтазор ва пахтакорларни қандай қилиб бутифос билан заҳарлашган бўлса, пора билан заҳарлаш ҳам шундай давом этарди...

Бу ҳақиқатларни “ҳазм” қилиш аъзоларга жудаям осон эди. Чунки улар бундай лўттибозликни, таъма шумлигини, илмга ўралган алдовни такрор-такрор кўравериб, унга ўрганиб кетишганди. Лаққилик қилиб ўтирсаларгина гап эшитмасликларини ҳаммалари синовдан ўтказишган, шу туфайли жим эдилар.

Мудир ва ёшларнинг муносабатлардаги мослиги ва уйғунлиги шунчалик “баркамол” эдики, уларни экстазга яқин эҳтирос билан мақтамаслик мумкин эмасди. Мудирнинг хаёлида пишган “ҳақиқатлар” куйидаги ишонч билан йўғрилганди: “Тарчи малакага борганларнинг барчаси сертификат олсалар-да, уни фақатгина Норматга берилган давлат мукофотидек алқаш, албатта, ўз кучини кўрсатади. Ҳеч бўлмаганда, Нормат ўзини шердек (йўғ-е, Аждарҳодек) сезади, талабалар билан муомалада икки, йўқ, ўн шайтоннинг ишини қилади, каттароқ ундиради...”

Дарвоқе, шу учта ёш, шайтонкоса мудирни қўллашнинг сиру синоатини шунчалик эгаллашгандики, “қовун қовундан ранг олгани”дек, “ахлатга ағанаш”ни, ҳатто, катта шайтонларга ҳам ўргата билардилар. Талабаларнинг пулларини дам сеҳргарларга ўхшаб, дам лўливаш устозга айланиб авраб олишнинг, бир қисмини киссага уриб, қолганини тўплаб узатишнинг устаси фаранглари эдилар. Бунинг шоҳиди бўлган кафедранинг ҳар бир аъзоси мудирнинг гапларини ичларида таҳрир қилиб, тўғрилаб, ўзларига ўзлари тафсирилаб, таъкид этардилар:

—Ҳа, учаласи ҳам кафедранинг ишини эмас, Сизнинг “хизматингиз”ни қойиллатаяптилар! Лозимомаданинг салмоғи яхши эканки, мақтов эшитаяптилар! Ёшлар “салоҳияти” билан мўмиёланган поражўрликнинг қудратига тасанно! Бундай қув ҳамкорликка офарин!

—Офарин!

ЕБ ТҮЙМАС

Бўрининг ўзи тўйса ҳам, кўзи тўймайди.

Мақол

Мудир шогирдининг таклифига биноан Китоб туманининг тоғли қишлоқларидан бирига меҳмонга борибди. У ердаги чорвадорлар меҳмонни жудаям эъзозлашибди: қайси ҳовлига кирса, оёғининг остига қўй сўйишибди. Бирпасда қовурдоқ пишибди. Шўрва ичилгач, калла-пчасини пишириб дастурхонга тортишибди... Зиёфатдан бўккан мудир қайтишни ихтиёр қилибди. Кетар чоғида яна бир кўшни “Бизникига киришга вақтингиз етмади. Мана шу кўзини Сизга атаган эдик, уйингизга олиб кетсангиз”, деб машинанинг юкхонасига солибди. Бундай валломатликдан мудирнинг кўнгли бир баҳяга бўшашибди ва “Сизлар ҳам шаҳарга, бизникига меҳмонга боринглар”, дея таклиф айтибди.

Орадан анча вақт ўтибди. Меҳмоннинг оёғи остига қўй сўйганлардан уч киши домланикига меҳмонга келишмоқчи бўлишиб, йўлга чиқишибди. Буни эшитган мудирнинг юраги ўйнабди. Юракдан фойда чиқмаслигини сезгач, калласи (ақли)га “Қани, сен нима дейсан?” дебди. У маслаҳатини бошлабди: “Яқинда Дейл Карнегининг “Иқрорлик — мағлубият эмас” рисоласини ўқигандик. Иқрор инкорнинг, инкор иқрорнинг ичида яшагани боис, уни сал ўзгартирсак, “Меҳмоннавозлик — чиқим эмас” деган фикр чиқади. Демак, ўзини билган кишига бу ғалаба, яъни меҳмон баҳонасида бир нималик бўлиб қолиш имкониятини йўқотмасликдир, хўжайин. Халқимизнинг ҳикматларига таянайлик, кам бўлмаймиз. Ахир, “Ҳар тоғнинг қулонини ўз тозиси билан овла” дейдилар-ку...”

“Ҳа, тушундим”, - дебди мудир ва аспирант-шогирдини чақирибди.

-Хабаринг бор, янганг касал. Меҳмонларни дачага қабул қилсак. Биронта қўй топсанг, уларнинг олдига қўйнинг калласини пишириб қўймасак, мени — сенинг раҳбарингни айблаб кетишади. Обрўни сақламасак бўлмайди. “Еган оғиз уялар” деган гап ҳам бор”, - дебди.

“Хўк деса — хўк, чўк деса - чўк”ка ўрганган шогирд раҳбарининг айтганини бажармаса бўлмаслигини тушунибди.

-Дачага бориб, ҳаммасини “гатоп” қилиб тураман. Сиз меҳмонларни бошлаб бораверасиз, - дебди, хаёлига келган тадбиридан мийиғида қулиб.

Шогирд бозорга бориб, тўрт кишига етарли даражада бўрдоқига боқилган ҳисори қўчқорнинг гўштидан харид қилибди. Каллапача растасига тушиб, ажойиб тарзда тозаланган араби (қоракўл)

қўйнинг калла-почасини сотиб олибди. Меҳмонлар келгунча шўрвони ҳам, калла-почани ҳам пиширибди.

Меҳмонлар Домланинг “мард” лигига, “сахий” лигига тан беришибди. Зиёфат тугаши олдидан учалалари ҳам қойил қолганларини айтибдилар.

-Домла, уч киши бўлиб келгандик. Иккита қўй сўйибсиз! Битасиям бўларди. Бизларни қарздор қилиб қўйдингиз-ку, - дебди қўй гўштининг ҳидидан зотини билувчи меҳмонларнинг каттаси.

Бу гапларни эшитган Домла бўрдоқи қўйдек семирибди. “Ие, иккита қўй нима деган гап. Сизларнинг оёғларинг остига ҳўкиз сўйса ҳам арзийди”, дея ҳаволанибди. Ичида ўйноқлаган юрагига дакки бериб, ақлини мақтаб ҳам қўйибди.

Домла меҳмонларни машинасига таклиф этиб, кетар чоғида “ўз кўмочига ўзи кул тортибди” ва бир чеккага шогирдини чақириб, унга дебди:

- Ҳимматингга раҳмат. Обрўни оширдик. Кўчқорнинг шўрвоси зўр бўпти. Лекин қорақўлнинг гўштини ишлатмаганга ўхшайсан. Дачани қулфлаганингдан сўнг, унинг гўштини бизниқига олиб боргин. Биласан, янганг дашт гиёҳларини еган қўйнинг гўштини хуш кўради...

Тадбиркор шогирд еб ҳам, ялаб ҳам тўймайдиган устозининг бу гапидан сўнг чув тушганидан донг қотибди. Ҳамон ҳайронлигидан худди ҳайкалдек қимир этмасмиш...

ЭШАКЛАР ОТ БЎЛИБ КИШНАГАНДА...

Олимнинг бузилиши — оламнинг бузилиши.

Муҳаммад алайҳиссалом

*Илмига амал қилмаган олим устига
китоб ортилган эшакка ўхшайди.*

Алишер Навоий

“Муштум” (№6,2011)ни варақлар эканман, Исмоил Соҳибнинг “Пойинтар-сойинтар” рукнидаги “Эшаклар от бўлиб кишнаса ёмон”, деган гапига (3-бет) дуч келдим. Ундан бир саҳифа ўтсам, Абдукарим Жалоловнинг “Дунёда эшак отга ўхшаб кишнаганини кўрганмисиз?” (4-бет) жумласини учратдим...

Бу икки муаллифнинг гапларидаги “ёмон” хулосаларига ва “кўрганмисиз?” саволига “ҳа”, деб жавоб берганимни билмай қолдим. Хуллас, шоҳид бўлган воқеаларим қайта жонлана бошлади.

* * *

— 76 —

Той ва қулунларга тулпорлар, арғумоқлар, учқур, қалмоқи, бўз, бедов, йўрга, тўриқ, айғир ва биялар олий маълумот беришарди. Ёшлар ичида кулон (хачир)лар бўлганидек, домла-отлар орасида ҳам от бўлиб кишнайдиган эшаклар учрарди.

Тўрт тўдага бўлинган уюрни бўз от бошқарарди. “От яхшиси бўз бўлар” деганларидек, уюр тизгинини маҳкам ушлар, адолатни, илмни устивор вазифага айлантиришга интиларди. “От ўлгудек, арава сингудек иш қилмасди”. Ёшларни учқур арғумоқлар қилиб тарбиялашга жонини берарди. Уюр ҳоримасди. Гарчи “Олтмиш кулондан от бўлмаса”-да, эшакларнинг борлиги ҳам унчалик билинмасди.

Тақдирнинг тақозоси билан бўз от чет элга бир неча ой сафарга борадиган бўлди. Ўрнига тулпорни ҳам, арғумоқни ҳам лозим кўрмади. Балки “Эшакнинг эгар-жабдуқлари терминлари методикаси” бўйича докторлик ёқлаган ва ўзи ҳам отга ўхшаб кишнашни машқ қилган эшакни уюр бошлиги лавозимини вақтинча ўтаб туришга тавсия этди. “Эшакнинг меҳнати ҳалол, ўзи ҳаром” лигини билган уюр бошлиги ўз қадрининг ошишига ишонди. “Хўп”дан бошқасини билмайдиган бу эшакни раҳбарлар ҳам қўллаб-қувватладилар.

“От отлантиришини, эшак эндири”ишини билсалар ҳам, ёли тўзғиб кетган эшакнинг вақтинча бошқарувига уюр чидади. Лекин озгина вақт ичида ҳақиқатан ҳам бўз отнинг қадри билинди. Уюрдаги бахт тўзғий бошлади. Эшакнинг имиллашидан, фақат ахлатга ағанашидан, булоқни булғатиб сув ичишидан уюрнинг юзи қорая бошлади. Бир неча ойда қайтишни ваъда қилган бўз отнинг сафари уч йилга чўзилди. Уюр ўзлигини йўқота бошлади... Хўрланди. Зулмланди. Эшак ва унинг атрофига уюшган кулонлар такаббурларча отлардан эшакликни талаб қила бошлашди. “Тентак отга минса отасини танимас” деган давр авжланди. Отлар эшакларга салом берадиган, уларга куллуқ қиладиган ҳаёт тизимга кирди. Кулга ағанаш расм бўлди.

Ўқиш ва ўқитиш ўлда-жўлдага айланди. Талаба – той ва қулунлар илмни чуқур эгаллаш ўрнига, дарсларга эътиборни йўқотдилар. Эшаклар барча нарса (дарс, тест, назорат ва малакавий битирув ишлари)ни пора асосига қурдилар ва поранинг миқдорини ҳам қонунлаштиришга уриндилар. Жумладан, уюр бошлигининг муҳри – 5 минг, ҳар бир қолдирилган жуфт соатники – 2 минг, назорат иши – 6 минг, курс иши – 10 минг, малакавий битирув иши 100 доллардан 200 долларгача...

Уюр бошлиғи – эшакнинг орқаси пора билан мойлангач, ҳатто ханграй олмай қолди. Натижада қари доцент – отлар ҳам порага

ружу қўйдилар. Бунинг одат тусига кириши учун уюр бошлигининг отга ўхшаб кишнаб, олқишлаши етарли бўлди. Алалоқибат, “От билан эшакка тўқимнинг фарқи йўқ” мақоли ҳақиқатга айланди. “Эшакнинг орқасига офтоб тушгач, қўлини иситиб қол”увчилар кўпайди. Талабаларда тулпор бўлиш истаги ўлгач, улар ориқлай бошладилар. Дарвоқе, “Озган от аргумоқ бўлмас”, деб бекорга айтмаганлар. “Ориқ отга қамчи - юк” бўлди. Ўз ёғини (“От оч қолса, ёлини ер”) ўзи ейдиган, олий маълумот олишни эсидан чиқарадиган даражага етди.

Ҳарқалай, уюр “оқ-қорани таний” бошлади, эс-хушини йиғиб олди, “сувлуги билан сув ичди”. “От айланиб қозигига қайтади”, деганлари рост чиқди. Уч йиллик сарсонгарчиликдан сўнг уюр эшак бошлиқдан қутилди. Раҳбарлар ҳам “От хўрлаган той минишига, той хўрлаган таёқ миниши”га ишондилар, уюрни эшаклаштириш – инқирозга олиб келишини тушундилар. Уюрга аргумоқни бошлиқ қилиб тайинладилар. “Ўтганлардан ибрат олиб, келажакка ибрат бўлиш”ни ҳавас қилиб иш бошладилар...

* * *

Ҳа, қадимда “эшак қирққа кирганда қилиқ чиқар”ган бўлса, бугун ҳар куни чиқаради. Унинг отга ўхшаб кишнашга ҳаракати бетамизликни туғдиради. Бузуқ хулққа етаклайди, бефаросатлик ва калтафаҳмлиқни, фисқу фужур ва фисқу муфритни авжга чиқаради. Касофат иллатларни болалатади. “Ёмон бош – ёлғиз ош”га олиб келади. Ҳар бир қилиғидан очкўзлик, зиқналик, суллоҳлик, фасод, ғийбат, игво, фитна туғилади. “Ёмон арида бол бўлмас”-лиги, “Ёмонга тил битса, оғиз очтирмас”лиги, “Ёмондан қутилиш қийин”лиги ана шундан. Уларнинг ҳаром қилиқлари яхшилар таъбини хира қилади. Жамоани илгарига эмас, ортга етаклайди. Энг ёмони – порани яшаш тарзига айлантиради ва жамиятни булғайди. Улар – ёмон, айниқса, олим-тарбиячи қиёфасида жуда ҳам ёмон. Улар бари – зарар, маърифат ва маънавиятнинг ашаддий қушандаси, халқ бошига битган балодир. Шундай экан, эшакларнинг отларга ўхшаб кишнашига имкон бермасликка интилинг! Яхшиларни, яхшилиқни қўлланг!

РИЁКОРЛАР МАЙДОНИ

*Пора еган пона ер.
Халқ мақоли*

“Риёкорлар майдони”га хуш келибсиз! Рухсатларинг билан ўйинни бошлаймиз. Бугун энг кўп балл тўплаган кишини йирик мукофот – алмисоқдан қолган бўлса-да, янги таъмирланган “Запорожец” енгил машинаси кутиб турибди. Жон койитган, ўйин сирларини биладиган синчиларнинг борлигига ва уларнинг ютуқ эгаси бўлишларига ишонамиз.

Ўйинимизнинг асоси – ўзбек филологиясининг собиқ тўртинчи курс талабалари номидан университетимиз собиқ ректори ва яна кўпчилик раҳбарларга юборилган аноним хатига қурилган. Унда “факультетнинг наҳанглари”¹ ҳақида “юрагидагини тўкиб солган... бир гуруҳ азобланган, хўрланган собиқ талабаларнинг” арз-доди ва бу арз-додга сабабчи бўлган “домла ниқобидаги махлуқ”ларнинг исм-шарифларигача қайд қилинган. Сўзимизнинг индалло-сидан англаяпсиз: гап – эзгу ишларни йўққа чиқарувчи иккиюз-ламачилар тўғрисида, мунофиқона хатти-ҳаракат эгалари бўлмиш риёкорлар – порахўрлар – ришватхўрлар ҳақида кетаяпти. Биз аноним хатда қайд этилган уларга хос умумий хусусиятларни Сизга саволлар тарзида баён қиламиз. Ва Сиздан уларнинг исми-шарифларини аниқ ёзишингизни сўраймиз. Сизларнинг ёзганларингизни аноним хатда очиқ ёзилган исм-шарифлар билан таққослаймиз. Бир-бирига тўлиқ мос келганларига ҳисоб-китоб комиссияси балл улашади ва натижаларни умумлаштириб, ютуқ эгасини аниқлайдилар.

Қани. Бошладик.

Биринчи савол: “Пул белга қувват, бошга тож” деб тушунадиган, пулига яраша (“55=3, 60=4, 70=5”) балларини берадиган, “Сиздан – угина, биздан - бугина” тарзида ишлайдиган, битирув ишини ёзиб беришга 600.000 сўм оладиган, педагогик практикани ҳар бир талабадан 100 \$ билангина ижобий яқунлайдиган “иблис” ким?

¹ Қўштирноқ ичига олинган (мақоллардан ташқари) барча кўчир-малар аноним хатдан олинди.

Иккинчи савол: Ришватхўрлар ичида “кит” лақабини олган, ЮНЕСКОнинг “Узоқ умр кўрганлар” дастурига исми-шарифи ёзилган, “ўзига хон, ўзига султон” “устоз” ҳам бор. Битирув ишини ёзиб борсангиз, унинг камчилик ва нуқсонларини таҳлил этмасдан, ҳатто, ўқимасдан “бўлмайди”га чиқаради. “Ҳалво” деган билан оғиз чучимас”лигини таъкидлайди. Суйган, пултопар эски дафтарлардан бирини бериб, “Мана шуни кўчирасиз. Ана шу битирув ишингиз бўлади ва унинг нархи 300 \$ бўлади. Ундан бир доллар кам бўлса ҳам факультетни битира олмайсиз”, деган ҳаёсизларча айтилган қатъий шартни эшитасиз. Қариянинг “кўк”ка тўймаслиги, уни кўрса эсдан оғиши ана шундан. Арзу додингизга ўрин йўқ, шартни муҳокама қилмасдан бажаришга мажбур этадиган пиру “устоз”, бундан ташқари “Кўйнидан тўкилса – кўнжиганга” деганларидек, дарс ўтадиган курс ёки гуруҳнинг 70 фоизини йиқитиб, улардан ҳам дуржигина қилиб ундиради. Бу “Арава мойсиз юрмайди”. Ақлли киши пора беради, ижобий натижага эришади. Ақлсиз бораверади, натижа ноль чиқаверади.

Порахўрликда юҳо (аждарҳо) наҳанг (балиқ), ҳам зўр, ҳам зар ким?

Учинчи савол: “Сабабдан сабаб, балчиқдан иморат” ясайдиган, “ҳа-ҳа, сол... ташла” деб аудиторияларда қопдай чўнтагини тўлдирадиган “писмиқ, фаросатсиз, 3-рақамли порахўр” ким? Нега у мустақил иш топшириқларини ичида 50-100 минг сўми бўлса олади ва ижобий баҳолайди? Ҳа, “Сабаби бўлмаса тентак теракдан тушмайди”, хўш, бу тентак ким?

Тўртинчи савол: “Мен талабалардан пул олмайман, пул топишнинг ўнғай усулини биладиган кафеси бор тадбиркорман”, - дея оғиз кўпиртирувчи, лекин “4 халта картошка ва пиёз, 20 та қовун-тарвуз, 2-3 халта сабзи, 5-10 литр оқмой”ни кафега ташлаб ўтишни вазифа қилиб қўювчи “Саводи паст. Тилни “т”сини билмайдиган шаллақи хотин”ни биласизми? Талабалардан йиллик газета ва журналларга обуна учун мажбуран пул ундирувчи ва тўпланган миллионлардан бир қисмига обунани ярим йиллик, 2 ойлик қилиб бажарувчи, “Туяни ют, думи оғзингдан кўринмасин” мақолига амал қилувчи аёлни сўраяпман?

Бешинчи савол: 90 ёшдан ошган йигитча бор. У “Пулнинг онаси – сўм”, “Тома-тома кўл бўлур, сўмлардан минглар бўлур” ақидасига таяниб, талабалардан “кам оладиган, лекин ҳаммадан олади”ган, “сарикёғ, йўлқира ва майда-чуйдалар”га урғу берадиган, “союз даврида чиққан эски китобларни тавсия этадиган”

домлани биларсиз?.. фамилиясининг охири “ов” билан тугайди...

Хуллас, ҳозирча дўзах эшигини очадиган, икки бети ҳам қора 5 нафар порахўр ҳақида сўраяпмиз. Бундай риёкорларнинг олами таъсирини бошидан ўтказганлардан келажакда ким чиқаркан? Истиқлол ёшларимизнинг илмга ишончи ўлиб, умармончи бўлишларига асос бермасмикан?.. Ахир, “Ёмон кулол қўлидан яхши кўза чиқмайди”-да!.. Ишқилиб, Аллоҳ асрасин! “Пул тилни бийрон, дастни дароз қилади” деган амолга таянадиган юқоридаги 5 та ришватхўрнинг тақдири жудаям аянчли эканини кўринг: Талабалар ва жамоа орасида обрўлари бир тийин. Ҳалигача уларнинг бири икки бўлмади, “ҳаромхўр” лақабигагина эга бўлдилар. “Тўла йўғон пўла бўлур” деганларидек, ичларидаги ҳийла, иғво, фитна, ғийбатларига мос тарзда ўнлаб касалликлар барқ урмоқда.

“Ёмоннинг яраси битмас” лиги, балки кўпайиши шундан. Еган-ичганларида ҳаловат йўқ. Сирларини сиртга чиқармасалар-да, ҳозирча йўлини топиб яшаётган бўлсалар-да, эрталарини барбод этган хуфячи-дўзахийлардир. Улардан ҳазар қилиш лозим. Чунки “Ёмон ишдан фойда йўқ. Яхши ишдан кўнгил тўқ” бўлади. Шунинг учун ҳам халқимиз бир ўринда “Ёмонга ёндошма, яхшидан адашма”, - дейди. Иккинчи ўринда “Яхши билан юрсанг – фалокатдан қутулсан, ёмон билан юрсанг – ҳалокатга йўлиқасан”, деб уқтиради...

Ўйинга ажратилган вақт тугади. Ёзма жавобларингизни топширинглар, уларни баллаб бўлгач, эртанги йиғилишимизда ғолибга “Запорожец”нинг калитини топширамыз...

Яна “Риёкорлар майдони”да кўришгунча...

БЕДАВОЛИК

Нодон қария ҳамиша калондимоғ ва такаббур бўлади.

Ж. Лабрюйер

Ўзини доимо бардам кўрсатишга интиладиган, бўлар-бўлмасга баланд овоз билан бақир-чақирни ҳам енгадиган овозда куладиган одам бор. Фёбли-хўйидаги шу бош хислати билан у алоҳидалик касб этади. Айни пайтда, бош хислатнинг соясида салқинладиган учта ХОСЛИК ҳам яшайди: у озгина илмни билади, лекин ОЛИМ эмас, номига таълим-тарбия беради, лекин ПЕДАГОГ эмас, шеър машқ қилади, лекин ШОИР эмас. Аслида шарт кетиб парти қолган, оғзидаги барча тишлари ясамалигидан протезлари одамни чўчитади даражада беўхшов ўйнаб туради. Катта қорнини пишиллаб кўтариб юради, шамоллаб қолишдан ўлгудайин кўрқади. Шу боис, ёзин-қийин қалин кийинади, ёқимсиз тер ҳиди тарқатиб, иршайиб ҳаракат қилади. 70 ёшдан анча ошиб кетганига қарамай докторлик қилишга ўттиз йилдан буён орзумиди сўнмайди. Шоир бўламан, деб ҳамон шоирлик ролини ижро этишдан тинмайди. Ана шу шокоса кўз доцент мудирга деди:

-Менга шароит яратсангиз, янгиғи докторлик ишимни топшириб келсам...

-Охирги марта топширганингизга икки йил бўлди-ку!..

-Мени пахтадан озод қилсангиз, иккинчи гуруҳ ногирониман (хужжат қилишга муваффақ бўлганман). Ёшим ҳам...

-Озодсиз, лекин ўтадиган фанларингизнинг мажмуасини яратишингиз шарт.

-Ўша мажмуаниям қиламиз, у ҳоқда эшитганбиз, лекин уни уйда хотиржам ўтириб бажаришга рухсат бўлсайди! Олам гулистон бўларди...

Қари доцент нимани сўраса, мудир унга имконият бераверди. У енгил меҳнатга кўникди. Айтарли касали бўлмаса-да, ишга лаёқати борлигига қарамай, иккинчи гуруҳ ногирони деган хужжатни қўлга киритди. Ўтиришларда ҳамон арақни сувдай ичар, гўшт ейишдан чарчамас, иложи бўлса зиёфат берувчини “молотный” (“молотый” деб айта олмайди) шашликка ҳам туширарди. Тўрт мучаси соғ хўкиздай бўлса ҳам Давлатни алдаб, унинг пулини ўмариб еяётганидан хурсанд эди... Пулни кўрса, уятни унутарди, пул кисасига киргач, саркашлиги тутарди. Шундай қалб билан талабаларга яна одобдан дарс беради, аслида одобсизликка етак-

ларди... Ҳарала-таралла қилиб ойликни, қалбаки хужжат билан пенсияни 100 фоиз дуржи ундиришдан тоймасди...

Бундай қалбакиликдан безган мудир ундан меҳнат интизоми-ни бажариш лозимлигини талаб қилгач, қариянинг жаҳли чиқди. Косаси тўлиб турган экан, шекилли, бу “томчи” уни тошириб юборди. Ўзини яқин, жонқуяр қилиб кўрсатиб юрадиган киши бирданига шайтонга – одам шайтонига айланди, йиллар давомида билдирмай йиққан иблислик хислатларини яшира олишнинг уд-дасидан чиқмади, тўкмаса ўлиб қолишини англаган шоирдек мо-ҳирлик билан жамоанинг барча одамлари эшитадиган қилиб шов-қин кўтара бошлади. Кўлидаги алмисоқдан қолган йиртиқ папка-сини кўтариб, урмоқчидек ҳаракат қилди. Бундай ҳолга чидама-ган мудир ўрнидан тургач, қари кўрққанидан “Қани ур-чи, ур!” дея бақириб, увада папкасини столга отди... Аммо ҳеч нарса ёрдам бермади, “калтакланган қанжиқ итдек думини қисиб”, мудир хонасидан чиқишга мажбур бўлди.

Мудир хулоса қила бошлади. “Кексалик оғир юкни кўтаришга ярамас экан. Бугуннинг зарур юки енгил юкка ўрганган киши-нинг белини майиштириб юбораркан. Қартайгач, юк кўтармаслик учун дунёни бузғулик шалоққа, андишасизга, шартаки худбинга, безбетга, шовқинчига, беқарор қасамхўрга айланаркан. Бор ақли-ни ҳам йўқотиб, оғзидан бемаза сўзларни сочавераркан. Айёрлик, маккорлик, шумлик кабилардан “гулдаста” ясаб, уни қуроли қилиб оларкан. Унинг энг охирги қуроли – бақириб-чақириб ҳам иш бермас, балки уни чарчатаркан. Унинг борлигини ўраб олган шов-қинли кексалик дардига даво йўқ экан. Бу дард зўрайгани сайин дармони йўқолавераркан... Халқ бекорга “Етмиш, етмишдан кейин кетмиш” демаган-да! Шунинг ўзи унга етарли азоб, кўргулик. Бошқа чора кўришнинг заруратини ҳам йўққа чиқарувчи сабоқ-дир. Ёнингиздаги кишиларнинг кимлигини ҳаёт билдиргунча кут-май, эртароқ огоҳ бўлиб, уларга кўнгилчанлик қилмаслик яна бир сабоқ экан”.

БИР ГАП БОР!

(Азиз Несинга ўхшатма)

*Имтиҳон – талабанинг билим даражасини
ўлчовчи бош ва ягона мезон.*

- Нима бўлди? Башарангга қараб йиғлаворгим келаяпти! Дўстлигимиз ҳурмати айт, нима бўлди?

- Имтиҳондан учинчи марта қониқарсиз баҳо олдим...

- Нима учун?

- Мен қаёқдан билай. Домладан сўра...

- Нима, дарсга кеч қолармидинг?

- Мен ҳаммавақт беш минут олдин аудиторияга кириб, дарсга тайёр турардим.

- Топшириқларни бажармасмидинг?

- Баҳоли қудрат бажарардим, анчагина баллар тўплаганман.

- Эҳтимол, унга беҳурматлик қилиб гап қайтарганмидинг?

Ўринсиз савол берганмидинг?

- Йў-ўқ, дарсда доим жим ўтирардим.

- Унда нега қониқарсиз баҳо оласан? Бирон гап бордир-да!

- Бир марта хаёл билан кетаётиб, Домламга салом бермагандим.

Балки...

- Ҳа, мана гап қаерда? Ўзинг айбдор экансан. Ҳойнаҳой саломни ҳам “Сомалайкум” деб болагандирсан? “Сомалайкум”ни маъноси - “Мен сизга ўлим тилайман” дегани-ку! Домлага ўлим тилаб, яна қониқарли баҳо оламан деб ўйловдингми?

Дўстим билан хайрлашдим. Лекин кўнглим шунчалик гаш бўлдики, ўзимни кўярга жой тополмасдан, университетдан чиқдим утўғри келган “Дамас”га миндим.

- Ҳой, астароқ, одамни эзвординг-ку! Ийе, сенмисан, Равшан! Қовоғингдан қор ёғади, нима бўлди? – дея машинанинг орқа ўриндиғида талтайиб ўтирган жўрам сўради.

- Имтиҳондан учинчи мартаям йиқилдим.

- Оббо, бир балоси бўлса керакки, шунча овора бўлибсан.

- Ҳеч қандай балоси йўқ, ўзим...

- Нега унда уч марта имтиҳон қилиб (сабрига баллие) сенга ижобий баҳо қўймайди? - Ахир муомала қилмадингми?

- Муомала қилмоқчи эдим... Аммо...

- Ҳа, ҳаммаси равшан.

- Нимаси равшан?

- Муомаланг дағал бўлган. Кўрс ва қўполлигинг Домланинг қалбига қулф солган. Раққос — санъаткордай дилини қитиқлаб, ҳавасини уйғотиб дегандай... ёқадиган ҳаракат қилмагансан. Айб ўзингда!..

Кўнглим тарс ёрилай деган даражага келди. Дардимни тушунадиган биронта одам топилар деган уй-хаёл билан шофердан “Дамас”ни тўхтатишни сўрадим ва жўрам муомиласидан аччиқланганимни ошкора қилмай, тезлик билан машинадан тушдим. Уй сура бошладим: “Меванинг сарасини қурт егандек, имтиҳондан йиқилиш менга ёпишиб олди. Қурт еган олма қизарсаям, мен имтиҳондан қайтавериб, уёлмайдиган, қизармайдиган бўлдим. Бунинг устига “Ўзинг айбдорсан” деган сўз ҳамманинг оғзидан сўлакдай оқиб тушаверса... Ҳолим қолмади. Агар йиғласам факультетни сел олиб кетиши мумкин”. Эсимга асаб касалликлари касалхонасида ишлайдиган ҳамқишлоғим тушди. “Оти бирнинг — жони бир” деганларидай, ундан бирон яхши гап эшитиш ниятида йўлга тушдим. Касалхонанинг узундан узун йўлагининг охириги хонасида у китоб ўқиб ўтирарди.

- Ҳа, юришингдан, қадамларингнинг товушидан сенинг келаятганини билдим. Нима бўлди?

- Учинчи бор имтиҳонни топшира олмадим.

- Ҳа, сабаби бўлса керак. Эҳтимол, сен домлангнинг асабини кўзгатгандирсан?

- Ахир мен домлам билан гаплашмасам, баҳслашмасам, қандай қилиб асабини кўзгатишим мумкин? — дея ҳамқишлоғим хонасида қизиққонлик қилиб, у ёқдан бу ёққа тўхтовсиз юра бошладим.

- Ҳа, топдим. Сен туфлингнинг пошнаси ейилмасин деб нағал қоқтиргансан. Юрганингда “тақа-тақ, тақа-тақ” деган ёқимсиз товуш чиқаради-ю, Домланинг асабига тегмайдими? Ҳатто мен тоқат қилолмаяпман-ку! Ҳа, ўзинг айбдорсан...

Ҳамқишлоғим хонасидан қандай қилиб кетганимни билмайман. Айланиб-айланиб ректорат дарвозасига келибман. Қарасам, ректоратдан ўзимга ўхшаб, отни кўрса — оқсайдиган, сувни кўрса — сувсайдиган ҳамкурсим Эргаш чиқиб келаяпти. Боши эгик, қовоғи солиқ, таъби тирриқ, юришидан мушук кўрқиб қочиши ҳеч гапмас.

- Ҳа, Эргаш тинчликми?

- Университетдан ҳайдашди.

- Нега ҳайдашади? Ахир “танка” нг — деканинг зўр одам-ку! Ота-онанг ҳам ташвишланиб факультетда юришувди-ку! Наҳот шунча меҳнат бекорга кетса? Бир гап бордир-да!

- Ота-онам, деканимнинг талаблари билан комиссия тузилди. Комиссия ҳам топширган имтиҳонимни қониқарсиз топибди.

- Нима учун?

- Билмайман.

- Сабаби бўлса керак. Эҳтимол, комиссия аъзоларига салом бермаганмидинг? Ёки уларга ёқимсиз муомила қилганмидинг? Ёинки уларнинг асабини кўзғатганмидинг?

- Йў-ўқ, ҳеч эслай олмайман.

Эргашнинг ҳолатидан кўнглим таскин топгандай бўлди. Қай-сидир даражада ўзимни енгил ҳис қилдим. Ҳатто бироз хурсанд ҳам бўлдим, чунки ҳали мен комиссияга имтиҳон топширмаганман-да. Бу азоблардан жафо чеккан одамовига айланганим сабабли фаҳму фаросатим авжга чиқди: тасаввуримдаги шарпаларни бўрттиришга мойиллигим янада ошди. Эргашнинг ҳам кўнглини кўтариш учун, айна пайтда, зўр деморатик ниятимдан ғурурланиб ишонч билан гап қотдим.

- Дўстим, хафа бўлма! Университетда ҳам ҳақиқат йўқ экан! Шундай хулосага шунча меҳнат қилипмиз. Шунисигаям шукр!

Иккала Дўст “дийдоримиздан ортиқ қувонч бу дунёда йўқ” хулосаси билан кеккайгандан-да кеккайиб, бир-бирларини қўлтиқлашиб йўлга тушишди. Буни кўриб турган университет хиёбонидаги дарахтлар: “Бир гап бор... Бир гап бор”, - деб шивирлаша бошлашди.

МУНДАРИЖА

Зиёли - жамият виждони 3

БИРИНЧИ ФАСЛ

Бир лаҳзалик кашфлар 6

ИККИНЧИ ФАСЛ

Ҳар заррада бир сабоқ 23

УЧИНЧИ ФАСЛ

Ёмонликни кўмиб бўлмас 39

ТЎРТИНЧИ ФАСЛ

Тирик нусхалар 63

Агабий-бағийй нашр

ҲОТАМ УМУРОВ

ЖОНИ БОР ШАРПАЛАР

Муҳаррир:

Акрам Дехқон

Техник муҳаррир:

Файзулла Азизов

Дизайнер:

Алишер Шамаҳмудов

Рассом:

Музаффар Бегматов

«MUHARRIR NASHRIYOTI»

Лицензия: АI № 099. 2008 йил 24 март

Теришга 2012 йил 20 февралда берилди.

Босишга 2012 йил 13 мартда рухсат этилди.

Бичими: 60x84 $\frac{1}{16}$. «Virtec Times» гарнитурасида
офсет босма усулида офсет қоғозида босилди.

5,5 шарт. б.т. 4,4 ҳисоб нашр. таб.

Адади 2000 нусха. 30-сон буюртма.

«Muharrir nashriyoti» матбаа бўлимида чоп этилди.

100060, Тошкент шаҳри, Элбек кўчаси, 8-уй

E-mail: Muharrir@list.ru